

hayata destek
İNSANİ YARDIM DERNEĞİ

Hayata Destek Derneği

Mevsimlik Gezici Tarım İŖçiliđi 2014
AraŖtırma Raporu

31 Ekim 2014'te Isparta'da iş kazasında ölen 15 mevsimlik tarım işçisi kadın ve bir çocuk işçiye ve ne yazık ki iş koşulları güvencesizliği nedeni ile hayatını kaybeden tüm işçilere...

Rapor: Pınar Uyan Semerci, Emre Erdoğan, Sinem Kavak

Araştırma Asistanı: Ayşe Afet Dinçer

Saha Koordinatörü: Cansın Leylim Ilgaz, Hayata Destek Derneği

Saha Ekibi: Hayata Destek Derneği, (Sinem Kavak, Ayşe Afet Dinçer, Pınar Yüksel, Sibel Kavak, Erdinç Kalintaş, Sarah Ferrandi, Mert Sezginsoy, Selçuk Berk.)

Görsel Sorumlusu: Elif Gündüzyeli

Lojistik Sorumlusu: Erdinç Kalintaş

Fotoğraflar: Servet Dilber, Kerem Yücel

Grafik Tasarım: Berna Koritan Sönmez

Teşekkür: Hayata Destek Derneği'nden Burcu Kuğu, Gonca Girit McDaniel ve Sema Genel Karaosmanoğlu'na; Çukurova Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ferdi Tanır'a, Hayata Destek ekibine başından beri desteklerini esirgemeyen Başkent Üniversitesi'nden Dr. Bülent İlik'e ve izlediğimiz dört aile başta olmak üzere bizimle yaşamlarını paylaşan tüm tarımda mevsimlik işçilik yapan kadınlar, erkekler ve çocuklara çok teşekkür ederiz.

Bu rapor Rewe Grubu'nun katkıları ile hazırlanmıştır.

İçindekiler

Özet	7
1. Giriş:	11
2. Araştırma Kapsamı ve Metodu:	17
3. Araştırma Bulguları:	23
3.1. Temel Demografik Veriler:	23
3.2. Yoksulluk-Yoksunluk-Borç Sarmalında Yaşam Koşulları:	32
3.3. Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin Çalışma Koşulları:	54
3.4. Mevsimlik Tarımda Ayrımcılığın Farklı Yüzleri	69
3.4.1. Suriyeli Göçmenler: Emek Piyasasının Yeni Üyeleri ve Derinleşen Sınıf İçi Çatışma	74
3.4.2. Mevsimlik Tarımda Kadın Olmak	79
3.5. Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Çocuk Verileri	86
4. Sonuç:	97
Ek 1. WASH Nedir?	99
Ek 2. WASH Örnek Afyon	102
Ek 3. WASH Örnek Ordu	103

Bu rapor 2014 yılında Hayata Destek Derneği'nin Mevsimlik Tarım İşçiliği Yaşama, Çalışma Koşulları Araştırması'nın bulgularına dayanarak ailelerin sosyo-ekonomik yapılarını, çalışma ve yaşam koşullarını, yoksullukları ve yoksunluklarını ele alarak, çocukların iyi olma hali üzerindeki etkisini inceleyecektir. Bu ailelerin 2014 yılında yaşanan ekonomik, siyasi, sosyal ve iklimsel değişikliklerden nasıl etkilendiği de araştırma çerçevesinde ele alınmıştır.

Araştırma kapsamında yaygın olarak mevsimlik işçi alan illerde Adana (örtü altı sebze ve narınciye); Afyon (kiraz toplama); Düzce (fındık toplama); İzmir (kiraz toplama); Konya-Aksaray (pancar çapası); Ordu (fındık toplama); Samsun (sebze hasadı); Urfa (pamuk toplama) ve Yozgat-Nevşehir (pancar çapası)'nda saha çalışması yapılmıştır. Araştırma Aralık ayında, mevsimlik pamuk ve Adana narınciye sahasıyla son bulmuştur. Toplamda aralarında çiftçi ve yerel yetkililer de olmak üzere 85 derinlemesine görüşme ile 168 hane halkı anketi yapılmıştır. Ayrıca 8 kadın ve 3 çocuk odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir. 168 hane halkı anketi ile toplamda mevsimlik tarım işçisi olan ya da bundan doğrudan etkilenen 1,353 kişinin verisine ulaşılmıştır. Ayrıca araştırma kapsamında verileri toplanan kişilerden 701'i 18 yaşının altında, 652 kişi ise 18 yaşının üstündedir. Görüşülen hanelerde yaşayanların yaş dağılımlarına bakıldığında 0-4 yaş aralığında yüzde 7, 5-11 yaş aralığında yüzde 17 ve 12-15 yaş aralığında yüzde 15'lik bir oranda kişi olduğu görülmektedir. 16-18 yaş dilimindekilerin oranı yüzde 13'tür. Dolayısıyla çocuk olarak analiz edebileceğimiz nüfus, görüşülen hanelerin toplam nüfusunun yüzde 52'sini oluşturmaktadır. 168 hanede yaşayan 1353 kişinin yüzde 35'i 19-45 yaş dilimindeyken; 46 yaş ve üzerinde olanların oranı yüzde 11'dir. Hanelerde yaşayanların ortalama yaşı 22'dir, bu açıdan genç bir nüfustan bahsettiğimizi söyleyebiliriz. Ortalama Hane büyüklüğü de 8 kişidir.

Araştırmaya katılan ailelerin yüzde 80'inin çadırda yaşadığı; yüzde 56'sının elektriğe erişimi olmadığı; yüzde 62'sinin içme suyunu çeşmeden temin ettiği ve zor banyo ve tuvalet koşullarında yaşamlarını sürdürdükleri tespit edilmiştir. Görüşülen hanelerin neredeyse tamamının telefona sahip olduğu görülmektedir. Otomobil ya da minibüs sahibi olanların oranı yüzde 23'te kalmaktadır. Ev eşyalarına gelindiğinde radyo-tv ve buzdolabı kullananların oranı yüzde 10'un altındadır. Çamaşır makinesi, bisiklet ya da bulaşık makinesi kullanan aileler neredeyse yoktur.

Araştırmadaki hanelerin yüzde 80'i şehir ya da kent merkezinde oturmaktadır. Köyde oturanların oranı sadece yüzde 20'dir. Ayrıca şehirde yaşayanlar ortalama 25 yıldır şehirdedir. Yine araştırmaya katılan hanelerin yüzde 40'ı daha önce bir yerden bir yere göç etmiştir. Bu göçlerin çoğunluğunu kırdan kente göçler oluşturmaktadır. Göçün en önemli sebebi olarak "ekonomik zorluklar" belirtilmiştir. Köyden kente göçmüş ve kentlerde yaşayanların üçte ikisinin hala köyde akrabaları bulunmaktadır, bu nedenle sosyal ilişkinin devam ettiği belirtilebilir. Köyden kente göçenlerin arasında daha önce herhangi bir araziye sahip olanların oranı son derece azdır. Ailelerin sadece yüzde 7'sinin köylerinde tarım arazileri vardır ve bu arazilerin ortalama büyüklüğü 10 dönümden azdır. Görüşülen ailelerin yaklaşık yüzde 50'sinden fazlasının 16

yıldan uzun bir süredir mevsimlik tarım işçiliği yaptığı görülmektedir. 20 yıl ve daha fazla bir süredir mevsimlik tarım işçiliği yapan ailelerin oranının yüzde 30 olması, ailelerin büyük bir kısmı için bu faaliyetin ana geçim faaliyeti haline geldiğini göstermektedir. Elimizdeki verilere göre ortalama süre 19 yıldır.

Mevsimlik tarım işçisi ailelerin yıl içindeki hareketliliklerine bakıldığında yaygın olarak Mart, Nisan ve Mayıs aylarında evden ayrıldıkları görülmektedir. Görüşülen aileler arasından yüz tanesine yakını bu üç ayda evlerinden ayrılmışlardır. Dönüş tarihlerine bakıldığında, dönüşün daha çok Eylül, Ekim ve Kasım aylarında yoğunlaştığı öğrenilmiştir. Yine yüze yakın aile bu üç ayda dönüş yapmaktadır. Evden ayrılış tarihlerinin okulların açık olduğu döneme gelmesi ve dönüşlerin de okullar açıldıktan sonra olması okul terk oranlarının yüksekliğinin önemli bir nedenidir.

Ulaşımın büyük ölçüde toplu ulaşım araçları kullanılarak yapılmasının yanı sıra, ulaşım masraflarının da ailelerin kendileri tarafından karşılandığı görülmektedir. Görüşülen ailelerin yüzde 81'i ulaşım masraflarını kendileri karşılarken; ulaşım masrafları dayıbaşları tarafından karşılananların oranı yüzde 9, işveren tarafından karşılananların oranı da yüzde 5'tir. Yüzde 73,8'i ailelerle çalıştıkları yerle aralarında aracılık yapan dayıbaşının olduğunu söylemiştir. Dayıbaşılık (elçilik, çavuşluk) kurumunun enformel ve gezici emek söz konusu olduğunda ilişkileri ve para alışverişini yürütmek için elzem olduğu ancak elinde tuttuğu güç itibarıyla aynı zamanda bazı durumlarda sömürünün derinleşmesine ve emeğin bağımsızlaşmamasına neden olduğu da gözlemlenmiştir. Mevsimlik tarım işçilerinin günlük çalışma saatleri sorulduğunda, günde ortalama 8 saatten daha az çalıştığını belirtenlerin oranı sadece yüzde 12'dir. Yüzde 45'lik bir oran 9-11 saat arasında, yüzde 45'lik bir oran da 11 saatten daha fazla çalıştığını söylemiştir. Mevsimlik tarım işçileri, günde 9 saatten fazla çalıştıkları gibi, haftanın da hemen hemen her günü çalışmaktadırlar. Görüşülen kişilerin yüzde 70'ine yakını haftanın 7 günü çalışırken, yüzde 24'lük bir kesim 5-6 gün çalışmaktadır.

Ailelerin hem detaylı olarak anlattıkları öykülerin hem de sayısal verilerin bize gösterdiği maddi yoksunluk tüm aileleri çoğu zaman insani olmayan şartlarda, çocuklarda dahil olmak üzere tüm aileyi tarımda gezici ve geçici işçi olarak çalışmaya zorlamakta. Var olan şartlar haftanın 7 günü 11 saatten fazla çalışıyor olsalar da yoksulluk ve borç kısır döngüsünü kırmaya yetmemektedir. Verilere göre görüşülen ailelerin %65'inin borcu vardır. Güvencesiz ve kayıt dışı piyasada işçi olarak çalışan bu ailelerin ve bireylerin gerek sosyal güvencesizlikten gerekse toplumsal-kültürel sebeplerle borçlandıkları ve borçluluk döngüsünden çıkamadıkları yaygın olarak gözlemlenmiş bir olgudur. Görüldüğü üzere mevsimlik işçilik yapan aileler temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek ya da sağlık sorunlarından kaynaklı hastane masrafları gibi beklenmedik durumlarla başa çıkabilmek için borçlanmaktadırlar. Borcu bir an önce bitirebilmenin yolu mevsimlik tarım işçiliğinden mümkün olan en fazla geliri kazanmaktır. Geliri verilen şartlar ve rekabetçi emek piyasası içerisinde maksimize etmenin yolu, hanehalkı emeğini azami derecede kullanmaktan ve yıl içerisinde daha uzun süre gezici tarım işçiliği yapmaktan geçmektedir. Her iki yol da çocukların tarlada daha fazla çalıştırılacağı ve evlerinden, dolayısıyla kayıtlı oldukları asıl okullardan daha uzun süre ayrı kalacakları anlamına gelir yani bu ailelerin ve çocuklarının içinde hapsoldükleri yoksulluk döngüsünü kırmaları, verili emek piyasası şartları içerisinde pek mümkün görünmemektedir.

Araştırmamızda yer alan ailelerin üçte ikisinin anadili Kürtçe, beşte birinin anadili Arapçadır. Aslında bu tespit konuya ilişkin farklı düzeylerde tartışmaya yol açan mevsimlik tarım işçiliğine dair problemlerin nasıl anlamlandırıldığına dair iki temel yaklaşımı da belirtmemiz gerektiğini gösterir. Yukarıda verilerle de aktardığımız üzere yoksulluk kaynaklı sorunların olduğu aşıkardır. Ancak aynı zamanda farklı miktarlarda ücretlendirme, okulda, hastanede

dışlanma gibi birçok örnekte şahit olduğumuz üzere 'ayrımcılık'la da örtüşen, katmerlenen bir durum yaşanmaktadır. Hem bu güvencesiz işi yapmaya dair şartların oluşumunda hem de bu işi yaparken 'sosyal dışlanma' mutlaka önemli bir çerçeve olarak ele alınmalıdır. Sahada genel olarak mevsimlik tarımda başka illerden göçle gelen işçilere yönelik ücrete de yansıyan bir ayrımcılık gözlenebilmektedir. Ancak bunun da yanı sıra, Arap kökenli ailelerle Kürt kökenli aileler arasında, Roman kökenli ailelerle Kürt kökenli aileler arasında ve tüm bu farklı gruplar için Suriye'den gelenlere yönelik bir takım önyargular ve toplumsal dışlama pratikleri gözlenmiştir.

Görüşülen ailelerdeki çocukların eğitime devam etme durumuna baktığımızda yaş dilimi arttıkça eğitimi terk etme eğiliminin daha yüksek olduğunu görmekteyiz. 0-4 yaş grubundaki 99 çocuktan sadece 2'sinin okul öncesi eğitim aldığı, bu yaş grubunda erken çocukluk eğitime erişimin neredeyse olmadığı söylenebilir. 5-11 yaş grubuna geldiğimizde, yüzde 22'sinin okul yaşına gelmediğini ve bu çocukların çok azının okul öncesi eğitime devam ettiğini söyleyebiliriz. Bu yaş diliminde eğitime devam edenlerin oranı yüzde 65 iken, eğitiminin terk etmiş olanların oranı yüzde 13'tür. Bu çocuklar hiç okula gitmemiş ya da ilköğretim ya da ortaokul döneminde eğitimlerini terk etmişlerdir. 12-15 yaş dilimine geldiğimizde, yine çocukların yüzde 64'ünün eğitimlerine devam ettiği görülmektedir. Her üç çocuktan biri eğitimi terk etmiştir. Eğitimi terk edenlerin oranı 16-18 yaş diliminde yüzde 71'e yükselirken, 19-25 yaş diliminde eğitime devam edenlerin oranı yüzde 10 gibi düşük bir orandır. Cinsiyetler arası karşılaştırma yapıldığında, her yaş diliminde erkeklerin kadınlara kıyasla daha düzenli devam edebildiklerini görmekteyiz. 12-15 yaş grubunda bu fark 8 puanken, 16-18 yaş grubunda 11 puana kadar çıkmaktadır. Erkek çocukları arasında okulu terk edenlerin oranı daha yüksekken, okula devam edenler de daha düzenli devam edebilmektedir. 5-11 yaş grubundaki çocukların yüzde 35'i tarlada çalışırken, bu oran 12-15'te yüzde 78'e, 16-18'de yüzde 85'e çıkmaktadır. 19 yaş üstünde tarlada çalışanların oranında ufak bir azalma bulunmaktadır. (Ancak 12 yaşında ve hatta daha önce çocukların mevsimlik işçi olarak çalışmaya başladıklarını göstermektedir.) Ayrıca araştırma sonuçlarına göre hemen her yaş grubunda kadın ve erkekler arasında tarlada çalışma oranlarının aynı olması; tarlada çocuk emeğinin kullanılmasının cinsiyetten bağımsız olduğunu göstermektedir. Mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının hane içinde de kayda değer bir iş yüküne sahip olduğu görülmektedir. Üstelik bu iş yükü kız çocukları aleyhinedir. Görüşülen hanelerdeki kız çocuklarının yüzde 70'e yakını yemek yapmakta, su taşımakta, odun toplamakta, ateş yakmakta, çadır temizliği yapmakta ve ekmeği pişirmektedir, başka bir deyişle ev işlerinin çoğunluğunu üstlenmektedir. Buna karşılık erkek çocuklarının iş yükleri kayda değer oranda düşüktür. Erkek çocuklarının en fazla yaptıkları iş yüzde 27'yle odun toplamak/getirmek, yüzde 21 ile de su taşımaktır. Bu açıdan ev işlerinin yükünün kız çocuklarında olduğunu söylemek mümkündür. Yukarıda vurgulandığı üzere tarlada çalışma açısından cinsiyet farkı görülmezken, ev işlerinin kız çocuklarının üzerinde olması onların 'çifte günü-çifte mesai'yi yaşamalarına yol açmaktadır. Hem eğitim hem de evdeki bakım yükü açısından kız çocukları en dezavantajlı gruptur.

Türkiye mevsimlik tarımdaki çocuk işçiliğini en kötü üç çocuk işçiliği biçiminden biri olarak belirleyerek, 2015'e kadar ortadan kaldırmayı Uluslararası Çalışma Örgütü'ne taahhüt etmiştir. Bu kapsamda izleme, denetleme ve önleme sistemleri acil bir biçimde kurulmalı ve etkin bir biçimde işletilmelidir. Barınma şartlarının getirdiği tüm sağlıksız koşullar, altyapı eksiklikleri ve bu eksikliklerin yol açtığı hijyen koşulları, ulaşım koşullarının güvensizliği, çalışma koşullarının güvencesizliği, değişkenliği ve denetimsizliği, bu sürecin içine doğan, içinde büyümeye, yaşamaya çalışan çocukların yaşamları ve sağlıkları başta olmak üzere tüm haklarını tehdit etmektedir. Bu noktada alandaki tüm bilgi ve deneyimden de faydalanarak mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan ailelerin çocuklarının üstün yararını gözeterek acil fakat kalıcı ve sürdürülebilir bir eylem planı hayata geçirilmelidir.

1.Giriş:

TÜİK 2013 istatistiklerine göre Türkiye’de sayıları yaklaşık 6.5 milyon olarak belirlenen tarım iş gücünün yarıya yakın kısmını mevsimlik gezici ve geçici işçiler³ oluşturmaktadır⁴. Türkiye’de büyük çoğunluğu kayıt dışı olarak çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sayısı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerine göre 300.000 civarında olsa da, mevsimlik tarım işçiliğinden etkilenmekte olan tüm bireylerin toplam sayısı kesin olarak bilinmemektedir, en az bir milyonluk bir nüfusu kapsadığı tahmin edilmektedir.⁵ Topraksız, istihdam olanakları kısıtlı olması sebebiyle farklı bir meslek icra edemeyen mevsimlik gezici ve geçici tarım işçileri güvenli ulaşım, barınma, altyapı, iş güvenliği, gelir güvencesi gibi hak ve ihtiyaçlardan mahrum olarak çalışmaktadır. Mevsimlik gezici ve geçici tarım işçileri Türkiye Cumhuriyeti 4857 sayılı İş Kanunu’na tabii değildir. İşveren ve işçi arasındaki ilişki Borçlar Kanunu ile düzenlenmekte, herhangi bir resmi kurumun regülasyonuna tabii olmayan mevsimlik tarım işçileri hayatlarını sözleşmesiz, sigortasız, güvencesiz bir şekilde Türkiye’nin bir ucundan diğer ucuna, yılın ortalama 6 ila 9 ayını tarımsal ürünlerin ekimi, çapası, ilaçlaması, sulaması, hasadını gerçekleştirerek kazanmaktadır. Tüm ücretli tarım işçileri arasında, mevsimlik tarımda çalışanlar çalışma ve yaşam şartları en zor ve sosyal güvenceden en yoksun olanlardır.

“Türkiye’de tarımı konu alan akademik bilgi üretimi son 30 yıldır artarak sürmektedir”;⁶ ancak tarım işçiliği ve özellikle mevsimlik tarım işçiliği üzerine yayın sayısı son yıllardaki artışa rağmen yine de oldukça azdır. Ücretli tarım işçileri ücret veya aynı ödeme ya da bu ikisinin birlikte verilmesi karşılığında; ekili alanlarda, meyveliklerde, seralarda, hayvan çiftliklerinde ve üretim tesislerinde gıda veya ip üretmek için çalışan; çalıştıkları alanın mülkiyeti, zilyetliği ya da üretim araçlarına sahip olmayan koşullarda çalışırlar. Dünyada ücretli tarım işçileri 450 milyon kişiyle, tarım sektöründeki toplam istihdamın %40’ını oluşturmaktadır.⁷ Sanayileşmiş ülkelerde toplam işgücünün tarımda çalışma oranı %10’un altındayken, gelişmekte olan ülkelerde bu oran ortalama %60’tır. Birçok ülkede tarım çalışanları ücretsiz aile işçisi durumundadır. Yine Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tahminlerine göre, dünyada 5-14 yaş arası çalışan 250 milyon çocuğun %30’u tarımda çalışmaktadır.⁸ Tarım işçileri sürekli (tam zamanlı); geçici veya gündelik; gezici; yerli; yevmiye veya götürü⁹ usulüyle çalışan ya da kendi tarımsal gelir-

³ Geçici Tarım İşçisi: İkamet ettikleri bölgelerde bir işletmede tarımsal üretimin yoğun olduğu ve fazladan emek gücüne ihtiyaç duyulan ekim/dikim, sulama, çapa ve hasat dönemlerinde belirli bir süre geçici olarak çalışan yerli veya mahalli işçilerdir. Mevsimlik (Gezici) Tarım İşçisi: Tarım işlerinin yoğunlaştığı zamanlarda, ürün desenine ve işçi talebine göre, bir bölgeden (yaşadıkları yerlerden ve çalıştıkları tarladan) başka tarımsal alanlara doğru çoğunlukla aileleriyle birlikte yer değiştiren işgücü grubudur.

⁴ Bkz: (çevrimiçi) <http://www.mevsimliktarimiscileri.com/sayfadetay.aspx?id=11>, Erişim Tarihi: 29.12.2014.

⁵ Mevsimlik İşçi Göçü İletişim Ağı (MİGA), *Mevsimlik Tarımda İşçi Göçü Türkiye Durum Özeti*, Friedrich-Ebert-Stiftung, Mayıs 2012, s. 3.

⁶ Metin Özügür, *Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı: Türkiye’de Tarım Çalışmaları ve Köylülük Üzerine Gözlemler*, 3. Baskı, Nota Bene Yayınları, Ankara, 2013, s. 39.

⁷ Peter Hurst, Paloa Termine, Marilee Karl, *Agricultural Workers and Their Contribution to Sustainable Agriculture and Rural Development*, FAO-ILO-IUF, Cenevre: ILO, 2007, s. 2.

⁸ Çiğdem Çağlayan, “Tarım Politikalarındaki Değişimin Sağlık Üzerine Etkileri”, *Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık 2010: 7-17, s. 15.

⁹ Götürü: Tarım işçileri ücretlerinin dönüm veya kilogram üzerinden belirlenmesi sistemidir. Yevmiye: Tarım işçilerinin günün belirli saatlerinde çalışmalarının karşılığında günlük ücret bedelidir; günlük, haftalık veya aylık olarak ödenebilir.

lerine ek olarak ücretli işçilik yapan küçük çiftçiler olarak sınıflandırılabilir.¹⁰ Gezici ve geçici işçiler 1980’li yıllara kadar, tarımda genişleyen meta üretimi ve topraksızlaşmaya bağlı olarak yaygınlaşan, sayıları bir milyona ulaşan mevsimlik tarım işçiliği daha çok geçici iş olarak değerlendirilmekteydi. Tarlalarda mevsimlik işlerde çalışanlar kentlere göç ederek çeşitli sektörlerde iş bulma olanakları yakalayabilmekteydiler. Ancak 1980 sonrası dönemde hem kırdan hem şehirde iş olanaklarının daralmasıyla, geçici bir iş olarak görülen mevsimlik tarım işçiliği sürekli bir hale gelmiştir ve marjinal bir emek olmaktan çıkmıştır.¹¹

Bu çalışma 2014 yılında Hayata Destek Derneği’nin Mevsimlik Tarım İşçiliği Yaşama, Çalışma Koşulları Araştırması’nın bulgularına dayanarak ailelerin sosyo-ekonomik yapılarını, çalışma ve yaşam koşullarını, yoksullukları ve yoksunluklarını ele alarak, özellikle çocuklar üzerindeki etkisini de inceleyecektir. Bu ailelerin 2014 yılında yaşanan ekonomik, siyasi, sosyal ve iklimsel değişikliklerden nasıl etkilendiği de araştırma çerçevesinde ele alınmıştır. Araştırmada hem niceliksel ve hem de niteliksel metotlardan yararlanılarak, veri toplanmıştır. Ailenin tüm fertleri hakkında bilgi toplamayı da içeren kapsamlı bir hane halkı anketi uygulanmış, mümkün olduğunca farklı ürünlerde çalışan ailelere ulaşılarak farklılıklar ve ortaklıklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Sahada yaşanan ayrımcılık, sosyal dışlanma, yoksunluk ve yoksulluğu daha kapsamlı ve ilişkisel olarak da ele alabilmek için her farklı ürün için derinlemesine mülakatlar ve odak grup görüşmeleri de gerçekleştirilmiştir.

Mevsimlik tarım göçüne katılan aileler çocukları ile beraber işçilik yapmaktadır. Bu bağlamda ailelerin içinde buldukları durumu detaylı olarak ele aldığımızda tüm aile fertlerinin ama özellikle çocukların iyi olma hali göstergelerinin, özellikle nesnel göstergelerin, Türkiye geneline kıyasla oldukça kötü olduğu hem bu çalışmada hem de daha önceki yıllarda gerçekleştirilmiş birçok farklı saha araştırmasında da tespit edilmiştir. Türkiye mevsimlik tarımdaki çocuk işçiliğini en kötü üç çocuk işçiliği biçiminden biri olarak belirleyerek, 2015’e kadar ortadan kaldırmayı Uluslararası Çalışma Örgütü’ne taahhüt etmiştir.

24 Mart 2010 tarihinde Başbakanlık, Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Hakkında bir genelge yayınlamıştır. Bu genelge işçilerin gidecekleri yörelere ulaşmalarında, barınmalarında, çocukların eğitimlerinde alınacak önlemleri ilgilendiren düzenlemeler yapmakta ve merkezi ve yerel idarelere özel görevler yüklemektedir. Genelgedeki tedbirlerin hayata geçirilmesi ve takibi için merkezde “Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri İzleme Kurulu”, yerelde ise “İl/İlçe Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri İzleme Kurulu” oluşturulması kararlaştırılmıştır.¹² Bu kapsamda izleme, denetleme ve önleme sistemleri acil bir biçimde kurulmalı ve etkin bir biçimde işletilmelidir.

Tarım işçiliğiyle ilgili bir diğer yasal düzenleme ise, Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği’dir. Tarım kesiminde iş ve işçi bulma hizmetlerinin yürütülmesi görevi esas olarak İŞKUR’a aittir; ancak bu görev, 1946 yılından günümüze yasal veya yasa dışı olarak tarım araçları tarafından yürütülmektedir. İŞKUR’un kapasitesi bu işi tek başına üstlenmek için yeterli değildir. Araçlar İŞKUR’a bağlıdır. Yönetmelikte işçi, işveren, aracı ve İŞKUR arasındaki ilişkilere dair düzenlemeler yer alsa da pratikte aracılık işi gayri resmi olarak yürütülmektedir.¹³

¹⁰ Hurst, Termine, Karl, a.g.e., s. 8

¹¹ Tarihsel süreçle ilgili detaylı bilgi için bkz: Uygur D. Yıldırım, “1980 Sonrası Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Mevsimlik Tarım İşçileri: Sakarya Örneği”, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2014, s. 303.

¹² Cihan Selek Öz ve Enver Bulut, “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Türk Hukuk Sistemi İçerisindeki Yeri”, ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, Temmuz-Eylül 2013: 94-111, s. 109.

¹³ İbrahim Görücü ve Muzaffer Demirbaş, “Türkiye’de Tarım Aracılığı: Uygulama, Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, Hikmet Yurdu Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Yıl: 6, C: 6, Sayı: 12, Temmuz – Aralık 2013/2: 133-153, s. 133.

Fotoğraf: Kerem Yücel

Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması’nda belirtildiği üzere, “mevsimlik tarım işçilerinin gittikleri bölgelerde sağlıklı barınak, temiz su, yeterli gıda ve gerekli hijyen koşullarından yoksun olmaları iş sağlığı açısından olumsuz bir durum oluşturmaktadır. Düşük sosyo-ekonomik düzeyde sağlıksız ortamlarda yaşamaya, sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler başta olmak üzere kentsel hizmetlere erişememeye ve peşitit, sıcak / soğuk etkilenimi ve ağır iş yapmaya bağlı erken ölüm ve hastalık riskinin yükselmesi bu grupların özel risk grubu olarak ele alınmalarına neden olmuştur.”¹⁴

Türkiye’de tarımsal yapının zayıflaması, piyasalardaki desteklemelerin ve fiyat sistemlerinin değişmesi sadece üreticiyi değil tarım işçilerini de olumsuz etkileyen bir faktördür. Araştırma esnasında yaptığımız üretici görüşmeleri, tarlalarda işçilerle çalışırken ve çalışmada yer alan aileleri izlerken tanık olduklarımız, Türkiye’de tarımın dönüşümünün üreticiler ve işçiler için ortaya çıkardığı güvencesizlik ve kırılabilirlik ile ilgili önemli fikir vermektedir. Tarımda kırılabilirlik düzeylerini çevresel iklimsel kırılabilirlik, iç piyasadan kaynaklanan ve küresel piyasalardan kaynaklanan faktörler olarak 3 başlığa ayırmak mümkündür. Çevresel/iklimsel kırılabilirlik tarımsal üretimin doğasında bulunan ve üretimi olumsuz etkileyen en temel biçimdir. Yağış rejimindeki değişimler, zirai hastalıklar, hava koşullarının üretim için uygun gitmemesi, kuraklık vs. üretimi olumsuz etkileyen faktörlerdir. Temel ve doğal görünen bu faktörleri daha geniş ekonomik koşullar altında incelediğimizde üreticiler ve köylüler için gerçek etkilerini görebiliriz.¹⁵ Çukurova örneğinde gördüğümüz gibi bazı bölgelerde tarım işçisi ihtiyacının geleneksel olarak mevsimlik işçilerle karşılandığı örneklerin yanı sıra, giderek güvencesizleşen tarımsal üretimin daha ucuz maliyetlerle devam etmesini sağlamak için mevsimlik tarım işçilerine ucuz emek talebi çerçevesinde daha çok başvurulduğu da belirtilebilir.

Bu çalışma mümkün olduğunca 2014 Türkiye’inde mevsimlik tarım işçiliğinde yaşanan durumu farklı ürünler, farklı sahalarda eşliğinde insani gelişim ve iyi olma hali perspektifi¹⁶ ile yan-

¹⁴ Zeynep Şimşek, Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması 2011: Nüfus / Tarım İşçisi Göçü / Yaşam Koşulları / Üreme Sağlığı, Ankara, Kasım 2012, s. 17-18.

¹⁵ Sinem Kavak, Struggling for Survival in the Village: New Rurality and Patterns of Rural Restructuring in Response to Agricultural Liberalization in Turkey, LAP LAMBERT Academic Publishing, 2012.

¹⁶ İyi olma hali (well-being) bkz: Pınar Uyan Semerci vd., Eşitsiz Bir Toplumda Çocukluk: Çocuğun “İyi Olma Hali”ni Anlamak İstanbul Örneği, İstanbul Bilgi University Press, İstanbul, 2012.

sıtmaya çalışmaktadır. İyi olma hali; sağlık, maddi durum, barınma, çevre, eğitim ve ilişki-sellik gibi farklı alanlarda bireylerin durumlarına bakarak bütüncül olarak hem nesnel hem de öznel kriterler eşliğinde ele alınır. Bu araştırma bu perspektifle hem niceliksel hem de niteliksel veriler eşliğinde mevsimlik tarımda işçiliğinin çalışma koşullarının tüm aileyi nasıl etkilediğini ve ailenin başta çocuklar olmak üzere tüm üyelerinin yaşam koşullarını, iyi olma hallerini nasıl etkilediğini göstermeyi hedeflemektedir. Burada aktarılmaya çalışılan tüm verilerin bize gösterdiği acil olarak, hiç vakit kaybetmeden bu alandaki sorunların çözümüne yönelik her sahanın ihtiyaçlarını da göz önüne alan gerçekçi politikaların geliştirilmesi ve uygulamaların sıkı izleme ve denetleme mekanizmaları ile takibinin sağlanmasının gerekliliğidir.

Ordu'da görüştüğümüz bir kadın mevsimlik tarım işçisinin belediye yardımını alamamaları ile ilgili dile getirdiği ama aslında birçok sorunu özetleyen ifadesi gibi “Seçimler olur, biz oy veremeyiz”¹⁷, mevsimlik tarım işçileri en görülmeyen en sesi duyulmayan ve en ‘vatandaş olamayan’¹⁸ vatandaşlardır. Çalışmada detaylı olarak aktarılacağı üzere içine girdikleri kısır döngüyü kırabilmeleri çocuk, genç, kadın, erkek tüm ailenin beraber çalıştığı ama bu çalışma koşullarının getirdiği gayri insani, insan onuruna yakışmayan, temiz suyu, tuvaleti banyosu olduğu için kullanılmayan bir cezaevinde kalmayı tercih edebildikleri koşullarda, tüm risklerle yaşamlarını sürdürme savaşı vermektedirler. Araştırmamıza katılan 18 yaş üstü erkeklerin %33,6’sı ve kadınların %76,6’sı okuma yazma bilmediğini belirtmiştir. Bu veri bile kendisine mevsimlik tarım işçiliği yapan işçilerin yaşamları boyunca maruz kaldığı toplumsal dışlanmayı, haklara erişimde yaşadıkları sorunları anlatmaktadır.

Son on yılda alanda çalışan STK’lar başta olmak üzere, konuyla ilgilenen akademisyenler ve araştırmacılar ve yine yerel düzeyde konuya duyarlı olan yetkililer bu alanda yaşanan sorun-

¹⁷ Rapordaki tüm alıntılar aksi belirtilmedikçe saha çalışmasında yapılan nitel görüşmelerden yapılmıştır. Yaş ve saha bilgileri alıntılarda belirtilmiştir. İsimler belirtildiği takdirde ise gerçek isimleri kullanılmamıştır.

¹⁸ Bkz: Pınar Uyan Semerci, “Demokratik ve Hakkaniyetli Bir Toplum İdeali: Ekonomik-Sosyal Haklar ve ‘Yurttaş Olabilme’”, (içinde) *Yurttaşlık Tartışmaları: Yeni Yaklaşımlar*, Ed. Filiz Kartal, TODAİE 2010: 57-87, Ankara.

ların tespiti ve uygulanabilecek politikalara dair öneriler ve modeller geliştirmişlerdir¹⁹. Bu çalışmaların bulguları bu çalışmada da görüleceği üzere birbirini destekler niteliktedir. Ancak özellikle 2014’te iklim koşullarının kayısı başta olmak üzere bazı ürünlerin üretimine olan etkisi ve özellikle bazı illerde, sahada Suriye’den gelen işçilerin yoğun varlığı değişen koşullar olarak not edilmelidir.

Her ne kadar son yıllarda sayıları artan bir biçimde çalışmalar yapılsa da konuya dair Türkiye’de kamuoyunun bilgisi oldukça sınırlıdır. Farkındalığı ve duyarlılığı da ne yazık ki yok denecek kadar azdır. Bu rapor ve benzerleri Türkiye’nin dünyanın en büyük 20 ekonomisi içinde yer aldığı 2014 yılında çoğumuzun başını çevirdiği, görmediği, görmemeyi tercih ettiği bir gerçeğin resmini mümkün olduğunca hem sayısal verilerle hem de kendi sözleriyle aktarmaya çalışmaktadır. Bu raporu kaleme alırken, Işparta’da yaşanan iş kazası sonucu 15 kadın tarım işçisinin ve bir çocuk işçinin ölümünün de etkisi ve baskısı ile TBMM’nde üç ay süreyle bu konuyu araştırarak bir komisyon kuruldu. Başta bu komisyon üyeleri olmak üzere tüm ilgilileri mevsimlik tarım işçiliğinde yaşanan barınma, sağlık, yaşama koşulları, çocuk emeği ve eğitime erişimdeki kısıtlar başta olmak üzere tüm sorunları görmeye ve sorumluluklarını yerine getirmeye davet ediyoruz. Umarız bu araştırmaya katılan, tüm içtenlikleri ile bizle yaşamlarını paylaşan tüm katılımcılarımız için ama özellikle mevsimlik tarım göçünün içindeki tüm çocuklar için daha fazla zaman, daha fazla yaşam yitmeden somut adımlar atılır. Bu adımların atılması için mevsimlik tarımda yaşanan durumu görmek, duymak ve gördüğümüzü ve duyduğumuzu insani şartlara döndürmek için gerekli baskıyı oluşturmak ise hepimize düşen bir sorumluluktur.

¹⁹ Bkz: Ethemcan Turhan, “Karpuzlar ve İnsanlar Hakkında: Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliğinin ve Tarımdaki Neoliberal Dönüşümün Politik Ekolojisi Yolunda”, *Praksis*, Sayı: 25, 2011/02: 69-86.
Sıdar Çınar, Kuvvet Lordoğlu, “Mevsimlik Tarım İşçileri: Marabadan Ücretli Tarım İşçiliğine”, (içinde) *Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III Bildiriler*, Petrol-İş Yayını 116, 25-26 Ekim 2011: 419-448.
Bülent Gülçubuk, “Tarımda Çocuk Emeği Sömürüsü ve Toplumsal Duyarlılık”, *Çalışma ve Toplum*, 2012/2: 75-93.
Kuvvet Lordoğlu, *Fındık Hasadının Oyuncuları: Batı Karadeniz İllerinde Fındık Hasadında Yer Alan Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri, Çocuklar, Tarım Araçları ve Bahçe Sahipleri Temel Araştırması*, Kalkınma Atölyesi, Temmuz 2014, Ankara.
Müge Artar, *Mevsimlik Tarımda Çocuk Olmak*, Ankara Üniversitesi Yayınları, No: 429, 2014, Ankara.
Sıdar Çınar, Öteki «Proletarya: De-proletarizasyon ve Mevsimlik Tarım İşçileri», Nota Bene Yayınları, 2014, Ankara.

2. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Hayata Destek Derneği'nin 2012'den bu yana mevsimlik gezici ve geçici tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi programının 2014 aktiviteleri kapsamında, Türkiye'de tarımda mevsimlik gezici ve geçici işçilik ve çocuk²⁰ emeği üzerine geniş çaplı bir araştırma yürütülmüştür. Araştırmanın temel amacı Türkiye'de mevsimlik tarım işçiliği ile ilgili sistemli ve kapsamlı veri toplamak ve Türkiye toplumunun önemli ancak pek görünür olmayan bu sorununu farklı açılardan incelemektir.

Mevsimlik tarımda işçilik, yaşama ve çalışma koşulları ile çocuk emeği üzerine kapsamlı ve sistematik bilgi toplayabilmek için çok katmanlı bir araştırma stratejisi güdülmüştür. Araştırma, incelenen toplumsal olguyu farklı veri toplama teknikleri ile derinlemesine irdeleyerek bütünlüklü bir analize ulaşabilecek şekilde tasarlanmıştır. Hem nitel hem de nicel veri toplama teknikleri eş zamanlı olarak kullanılmıştır. Araştırmanın temelinde yarı-antropolojik bir yöntem izlenmiş ve mevsimlik tarım işçiliği ile geçimlerini sağlayan dört aile bulunmuş, bu aileler bir yıllık göç yolları boyunca çalışmaya gittikleri duraklarda izlenmişlerdir. Her durakta hem derinlemesine görüşmeler, hem de hane halkı anketleri yapılmış, nitel ve nicel data toplanarak daha bütünlüklü bir analize ulaşmak hedeflenmiştir.

Takip edilen ailelerin hepsi Şanlıurfa'da ikamet etmektedir. Bu araştırma açısından bir kısıt olarak görülse de, ön araştırma ve literatür taraması Türkiye'de tarımda mevsimlik işçi göçünün büyük bir kısmının Şanlıurfa'dan çıktığını göstermektedir. Bu hanelerin büyük bir kısmı için mevsimlik tarım işçiliği tek gelir kaynağıdır ve aile bireylerinin hemen hemen hepsi göçe katılmaktadırlar. Göç süresi diğer bölgelere göre daha uzundur, bazı aileler birkaç yıldır evlerine dönmediklerini, bütün seneyi çadırdaki geçirdiklerini belirtmişlerdir dolayısıyla özellikle çocukların eğitim ve sağlığa erişimi kısıtlanmaktadır. Yoksulluk döngüsünün kırılması, yoksunluk halinin derinleşmesini gösteren bir etkidir. Ayrıca çocuk işçilik de yoğun olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, ailelerin yaşadıkları şehirleri çeşitlendirmek yerine Şanlıurfa ve çevresinin yakın bir şekilde incelenmesinin mevsimlik tarım işçiliğine neden olan toplumsal ve ekonomik faktörleri göstermesi açısından yararlı olacağı düşünülmüştür. Şanlıurfa'nın bu kadar yoğun mevsimlik göç ortaya çıkarıyor olmasının toprak mülkiyeti, kırdan kente göç, ürün sistemi ve kırsal dönüşüm, GAP'ın tarıma etkisi gibi olgularla bağlantısını incelemek kırsal emeğin yapısını ve dönüşümünü anlamak açısından da önemlidir. Olası temsiliyet sorunu, Şanlıurfalı dört ailenin çalışmaya gittikleri duraklarda yapılan ve daha geniş bir örnekleme uygulanan derinlemesine görüşme ve hane halkı anketiyle çözülmeye çalışılmıştır. Takip edilen dört ailenin yanı sıra Batı Anadolu'da yaygın olarak mevsimlik işçilik yapan Romanları da dâhil etmek için İzmir Kemalpaşa'da Nisan ayında araştırma sahası yapılmıştır ve bu da Roman işçilerin maruz kaldıkları toplumsal ve ekonomik dışlanmışlık ile mevsimlik tarım işçiliği arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından önemli bulunarak bir vaka incelemesi olarak analize eklenmiştir.

Mevsimlik tarım işçiliği bir hane aktivitesi olduğu için analiz birimi olarak 'aileyi-haneyi' almanın anlamlı bir strateji olduğu düşünülmüştür. Ancak hane halkı anketinde bulunan soruların

²⁰ Türkiye'nin de imzacısı olduğu Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye göre 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır.

bir kısmında ve derinlemesine görüşmelerde analiz birimi birey olarak alınmıştır. Böylelikle hem hane düzeyinde hem de birey düzeyinde veri toplanmıştır.

Araştırma kapsamında yaygın olarak mevsimlik işçi alan illerde Adana (örtü altı sebze ve narenciye); Afyon (kiraz toplama); Düzce (fındık toplama); İzmir (kiraz toplama); Konya-Aksaray (pancar çapası); Ordu (fındık toplama); Samsun (sebze hasadı); Urfa (pamuk toplama) ve Yozgat-Nevşehir (pancar çapası)'nda saha çalışması yapılmıştır. Araştırma Mart ayında, mevsimlik işçi göçünün başladığı dönemde Adana sahasıyla başlamıştır ve Kasım ayı başında Şanlıurfa'da pamuk ve Adana narenciye sahasıyla son bulmuştur. Toplamda aralarında çiftçi ve yerel yetkililer de olmak üzere 85 derinlemesine görüşme ile 168 hane halkı anketi yapılmıştır. Ayrıca 8 kadın ve 3 çocuk odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiştir.

168 hane halkı anketi ile toplamda mevsimlik tarım işçisi olan ya da bundan doğrudan etkilenen 1,353 kişinin verisine ulaşılmıştır. Ayrıca araştırma kapsamında verileri toplanan kişilerden 701'i 18 yaşının altında, 652 kişi ise 18 yaşının üstündedir.

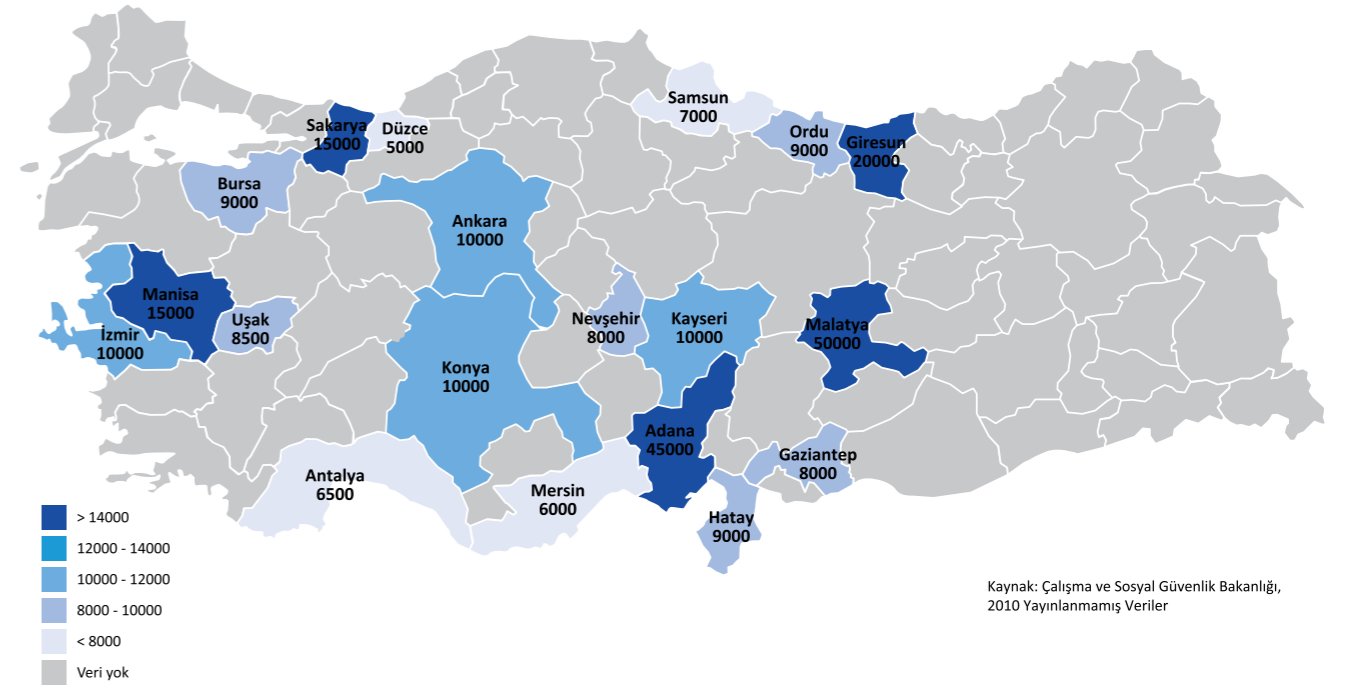
Araştırma kapsamında aşağıda haritada (Harita 1) görülen şehirlerde saha çalışması yapılmıştır. Harita 2.'de ise ÇSGB verilerine göre yayınlanmış il bazlı mevsimlik işçi sayıları verilmektedir. Haritadaki şehirlerin karşılaştırılması araştırması sonucunda yaygın mevsimlik işçi çeken illerde saha çalışması yapıldığı görülmektedir.²¹

Harita 1: Saha Araştırması Yapılan Şehirler

²¹ Harita 2'de görüldüğü üzere Malatya yoğun olarak mevsimlik işçi göçü çeken bir ildir ancak saha araştırmasının yürütüldüğü 2014 yılı bahar aylarında yaşanan don sonucu kayısı rekoltesi %90'a varan oranlarda düşmüştür bu nedenle 2014 yılında kayısı hasadında işçi gereksinimi yok denecek kadar azalmıştır. Malatya bu nedenden dolayı araştırmaya dâhil edilememiştir. Ancak bu durum, araştırma ekibinin de mevsimlik tarım işçisi ailelerin yaşadığı belirsizliği paylaşmalarını sağlayarak mevsimlik tarım işçisi ailelerin göç destinasyonları ile ilgili karar alma süreçleri ve bunun nelerden etkilendiği üzerine toplanan veriye katkı sağlamıştır.

Harita 2²²: ÇSGB Verilerine Göre Mevsimlik İşçi Göçü Çeken Şehirler

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2010 Yayınlanmamış Veriler

Araştırma tasarımı için 5-8 Mart arasında Adana ve Şanlıurfa'da ön araştırma yapılmış, buradaki mevsimlik tarım işçiliği yapan ailelerle görüşülmüştür. Toplanan veriler ışığında ve takip edilecek aileler belirlendikten sonra saha araştırması mevsimlik işçi göçünün başladığı dönemde Adana sahasıyla başlamıştır ve Kasım ayında Şanlıurfa'da pamuk sahasıyla son bulmuştur. Rapor yazımı devam ederken, saha ekibi Adana'ya narenciye ve Ayvalık'a zeytine de gitmişlerdir. Bu sahadan elde edilen bulgular niceliksel verilere dahil edilmemiş ama niteliksel veriler mümkün olduğunca rapora eklenmiştir.

Araştırmanın ilk ayağı örtü altı sebzeçiliğin yoğun olarak yapıldığı Adana'nın Karataş İlçesine bağlı Tuzla mevkiinde 24-28 Mart tarihleri arasında; biri Tuzla beldesinde bulunan METİP (Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi)²³ kampında diğeri ise Çavuşlu Köyü'nün yakınlarında olan mevsimlik işçi çadır kentinde olmak üzere iki yerde gerçekleştirilmiştir. Tuzla METİP kampında 12, Çavuşlu çadır kentinde 11 olmak üzere yirmi üç hane halkı anketi uygulanmıştır. Anket yapılacak aileler kamp büyüklüklerine ve yerleşim yoğunluğu göz önünde bulundurularak rastgele örneklem yoluyla belirlenmiştir. Anketlerin yanı sıra on adet yüz yüze derinlemesine görüşme, biri 8-14 yaş arası çocuklar diğeri de 18-25 yaş arası kadınlarla olmak üzere iki adet odak grup görüşmesi, 4 adet çiftçi görüşmesi yapılmıştır. Takip edilen üç ailenin Adana'da işlerinin bitmesi üzerine ve o ana kadar halen Şanlıurfa'da olan bir ailenin göçe çıkması ile Mayıs ayında işçilerin rotası İç Anadolu bozkırlarında şeker pancarı tarlalarına dönmüştür. Araştırmanın ikinci ayağı 5-8 Mayıs 2014 tarihleri arasında Konya'nın Yunak ilçesinde iki köyde; Aksaray'ın Eşkil ilçesine bağlı bir köy ile 20-22 Mayıs tarihleri arası Yozgat'ın Boğazlıyan ilçesi mevki ile Nevşehir'in Kozaklı ilçesi mevkiinde gerçekleştirilmiştir. Aksaray Eşkil'de 8, Konya Yunak'ta 14 ve Boğazlıyan-Kozaklı mevkiinde de 13 olmak üzere toplam 35 hanehalkı anketi uygulanmıştır.

²² Kaynak: Kuvvet Lordoğlu, Fındık Hasadının Oyuncuları: Batı Karadeniz İllerinde Fındık Hasadında Yer Alan Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri, Çocuklar, Tarım Aracıları ve Bahçe Sahipleri Temel Araştırması, Kalkınma Atölyesi, Temmuz 2014, Ankara, s. 126.

²³ METİP (Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi): Mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışmak amacıyla, buldukları illerden diğer illere aileleri ile birlikte giden işçilerin bu süreçte ulaşım, barınma, eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal çevreyle ilişkiler, çalışma ve sosyal güvenlik bakımından mevcut durumlarının iyileştirilmesi amacıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yürütülen projedir.

Şeker pancarı çapası ve dolayısıyla sahaları devam ederken araştırmaya dâhil edilen Roman kökenli işçilerin çalışma ve yaşama koşulları ile emek süreçlerini gözlemek için 12-15 Mayıs tarihleri arasında İzmir Kemalpaşa'ya bağlı bir köyde kiraz bahçelerinde çalışan işçiler ile 21 hane halkı anketi yapılmış, 128 kişiyle ilgili veri toplanmıştır. Bunun yanı sıra niceliksel veri derinlemesine görüşmeler, odak grup görüşmeleri ve bahçe sahibi görüşmeleriyle toplanan niteliksel veri ile desteklenmiştir. Takip edilen ailelerden birinin kiraz toplamak üzere Afyon Sultandağı'na gidişyle beraber, 7-9 Haziran arasında burada saha araştırması gerçekleştirilmiş 21 hanehalkı anketi, 5 adet derinlemesine görüşme, 2 adet odak grup görüşmesi, 2 çiftçi görüşmesi ile 2 adet bürokrat görüşmesi gerçekleştirilmiş, anketler sonucunda 184 kişinin verisi toplanmıştır.

Haziran ayının gelmesiyle beraber Samsun'a bağlı Çarşamba ovasında yoğun olarak yapılan sebze-meyve üretiminde de hasat başlamıştır. İşçilerin genellikle domates, biber, fasulye, barbunya, kavun ve karpuz topladığı Çarşamba ovasında saha araştırması 15-17 Haziran tarihleri arasında gerçekleştirilmiş, 15 adet anket, 7 adet derinlemesine görüşme ve 8-12 yaş arası çocuklar ile bir adet odak grup görüşmesi yapılmıştır. 60'ı kadın, 50'si erkek olmak üzere toplam 110 kişiyle ilgili veri toplanmıştır, 110 kişinin 62'si 18 yaş ve altındadır.

Araştırmanın beşinci ürünü olan ve gezici mevsimlik tarım işçiliğinde çocuk emeğinin en yoğun görüldüğü ürün olan fındık sahası, 12-13 Ağustos 2014 tarihleri arasında Ordu'nun Efirli ve Uzunisa ilçeleri ile 14-16 Ağustos 2014 tarihleri arasında Düzce'nin Çilimli ilçesi mevkinde gerçekleştirilmiştir. Ordu'da 15, Düzce'de 18 olmak üzere toplam 33 hanehalkı anketi uygulanmıştır. Toplamda 208 kişinin nicel verisine ulaşılmış, buradan toplanan bilgi yüz yüze

görüşmeler, odak gruplar ve katılımcı gözlem yoluyla toplanan nitel verilerle harmanlanmış, bütünlüklü bir analiz oluşturulmaya çalışılmıştır. Bilgisine ulaşılan 208 kişinin 107'si erkek 101'i kadındır. 86 kişi 18 yaşın altındadır, bu da toplam örneklemin yaklaşık % 41'ine tekabül etmektedir. Anketlerin yanı sıra Ordu'da 6 ve Düzce'de 11 olmak üzere toplam 17 derinlemesine görüşme yapılmıştır.

Araştırmanın altıncı ve son ürünü olan pamuk üretiminde mevsimlik işçilik ve çocuk emeği araştırmasının sahası 14-17 Ekim 2014 tarihleri arasında Şanlıurfa'nın Bozova ve Harran ilçeleri ile Merkeze bağlı köyler mevkiinde gerçekleştirilmiştir. Tüm mevkiilerde toplam 20 hanehalkı anketi uygulanmış, 156 kişinin nicel verisine ulaşılmıştır. Bu 156 kişinin 68'si erkek 88'i kadındır. 89 kişi 18 yaşın altındadır, bu da toplam örneklemin yaklaşık % 57'sine tekabül etmektedir. Anketlerin yanı sıra, 9 derinlemesine görüşme; 1 kadın odak grubu görüşmesi; 6 Suriyeli aileyle görüşme; 2 tarla sahibi görüşmesi; 1 pamuk eksper görüşmesi ve Şanlıurfa Ziraat Odası'yla görüşme yapılmıştır.

Toplamda aralarında çiftçi ve yerel yetkililer de olmak üzere 85 derinlemesine görüşme ile 168 hanehalkı anketi yapılmıştır. 168 hanehalkı anketi ile toplamda mevsimlik tarım işçisi olan ya da bundan doğrudan etkilenen 1353 kişinin verisine ulaşılmıştır. Bu kişilerden 660'ı erkek 693'ü kadındır, dolayısıyla cinsiyet temsilinin gözetildiği söylenebilir. Araştırma verilerindeki 701 kişi 18 yaşının altında, 652 kişi 18 yaşının üstündedir.

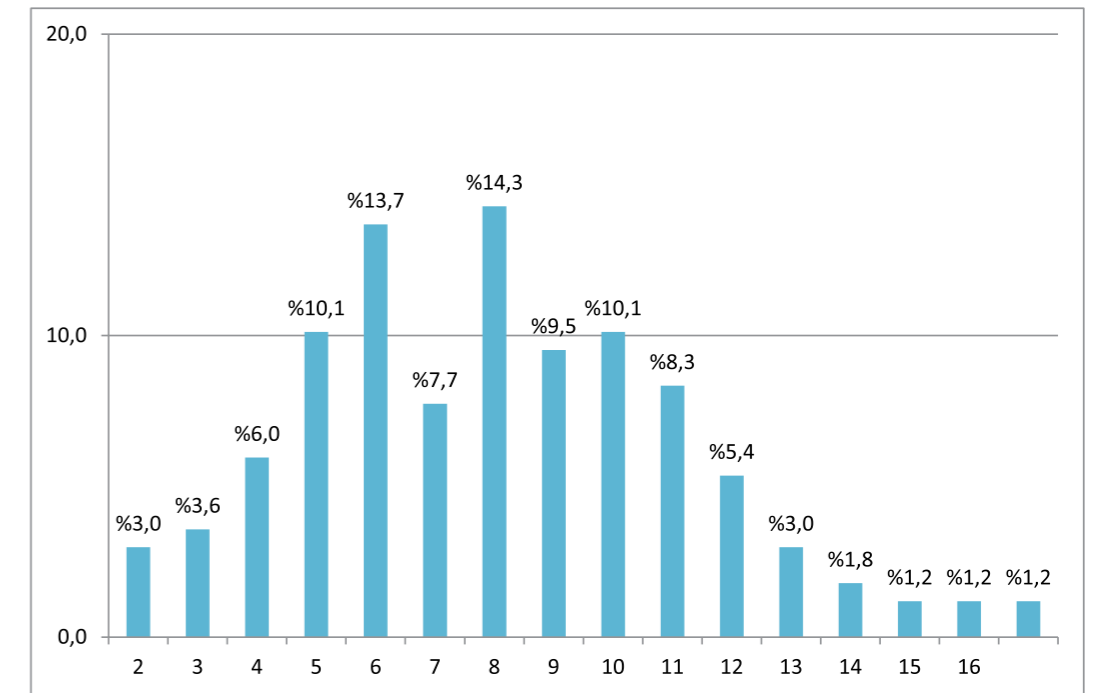
3. Araştırma Bulguları:

Araştırma bulguları başlığı altında hane yapısı, yaş, çocuk sayısı, yaş ve bağımlılık oranı çerçevesinde temel demografik veriler aktarılacaktır. Daha sonra yaşanan koşullar yoksulluk ve yoksulluk bağlamında ele alınacaktır. Araştırmanın nitel verileri borç ve yoksulluk alanında nitel verilerle de desteklenecektir. Araştırma bulguları, çalışma koşullarını da detaylı olarak ele alacak ve bu çerçevede yaşanan farklı ayrımcılıklara da değinecektir. Bu bağlamda mevsimlik tarımda Suriye'den göçün etkisine de yer verilecek, sahada bu alanda gözlemlenen durum aktarılacaktır. Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında kadınların durumu ele alınarak, son olarak ise mevsimlik tarım sürecinin içindeki çocukların durumu nicel ve nitel verilerle aktarılmaya çalışılacaktır.

3.1 Temel Demografik veriler:

Hane Yapısı

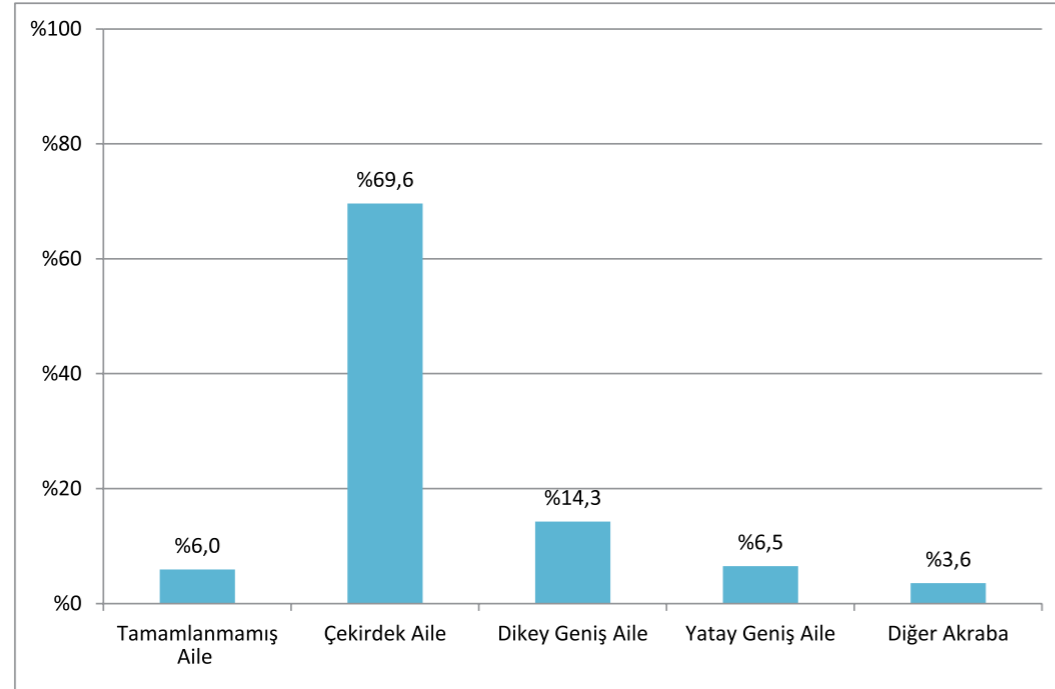
Şekil 1. Hane Büyüklüğü

Araştırma çalışması çerçevesinde görüşülen hanelerin büyüklüklerinin dağılımı yukarıdaki grafikte görülmektedir. Hanelerin yüzde 50'si 7 ve daha az kişiden oluşmaktadır ve ortalama hane büyüklüğü 8 kişidir. Görüşülen hanelerin yaklaşık dörtte birinin 10 ve daha fazla kişiden oluşması, ileride de görüleceği üzere mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşulları hakkında bir fikir vermektedir. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre ülkemizde ortalama hane büyüklüğü 3.7 kişidir. Kırsal kesimdeyse ortalama hane büyüklüğünün 4.3 olduğu hesaplanmıştır²⁴.

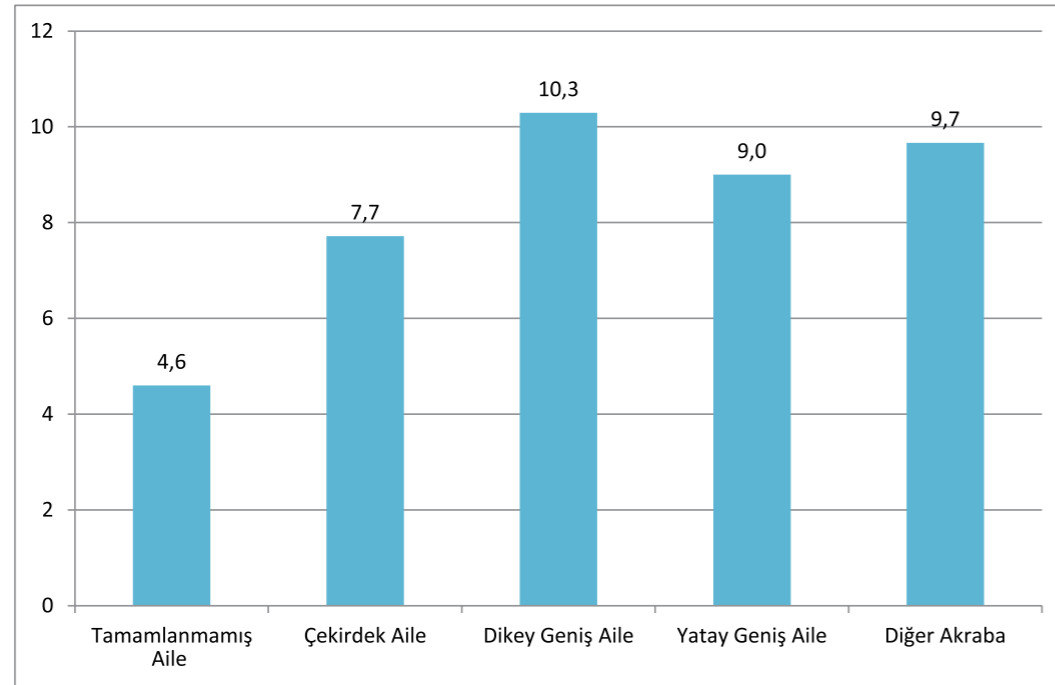
²⁴ Zafer Yükseler ve Ercan Türkan, Türkiye'de Hanehalkı: İşgücü, Gelir, Harcama ve Yoksulluk Açısından Analizi, TÜSİAD, Mart 2008, s. 26.

Şekil 2. Hane Yapısı

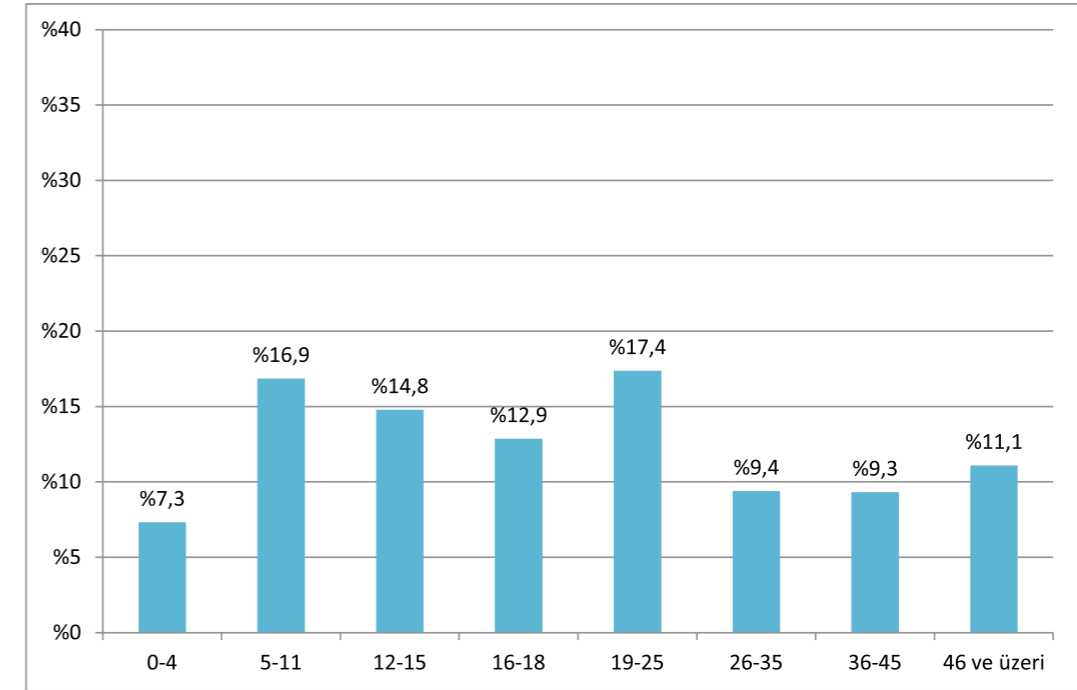
Görüşülen hanelerin yapısına bakıldığında, çoğunluğunun anne-baba ve çocuklardan oluşan “çekirdek aile” tipinden oluştuğunu görmekteyiz. Yüzde 70’lik bir orana sahip olan bu aile tipini yüzde 14’lük bir oranla üç neslin bir arada bulunduğu “dikey geniş aile” takip etmektedir. Kardeşlerin ve ailelerinin bir arada yaşadığı “yatay geniş aile” yüzde 7 oranında görülmüştür. Görüşülen 168 hane arasında ebeveynlerden birinin eksik olduğu “tamamlanmamış aile” oranı yüzde 6’dır. TÜİK verilerine göre ülkemizde hanelerin yüzde 80’i “çekirdek”, yüzde 13’ü de “geniş aile”dir. Kırsal kesimde çekirdek ailelerin oranı yüzde 76’ya düşmekte ve geniş ailelerin oranı da yüzde 18’e çıkmaktadır. Bu açıdan mevsimlik tarım işçiliği (MTİ) yapan hanelerde geniş aile yapısının Türkiye kırsal kesim ortalamasına yakın olduğunu söyleyebiliriz.

Şekil 3. Hane Yapısı ve Hane Büyüklüğü

Farklı hane yapılarında hane büyüklüğüne bakıldığında anlamlı olabilecek farklar görülmüştür. En yaygın aile yapısı olan “çekirdek aile” yapısında ortalama hane büyüklüğü yaklaşık 8’dir. Büyük ebeveynlerin dâhil olduğu “dikey geniş aile” yapısında ortalama hane büyüklüğü 10 iken, “yatay geniş aile” yapısında ortalama 9’dur. Ebeveynlerden birinin olmadığı “tamamlanmamış aile” yapısında dahi ortalama hane büyüklüğü 4.6’dır.

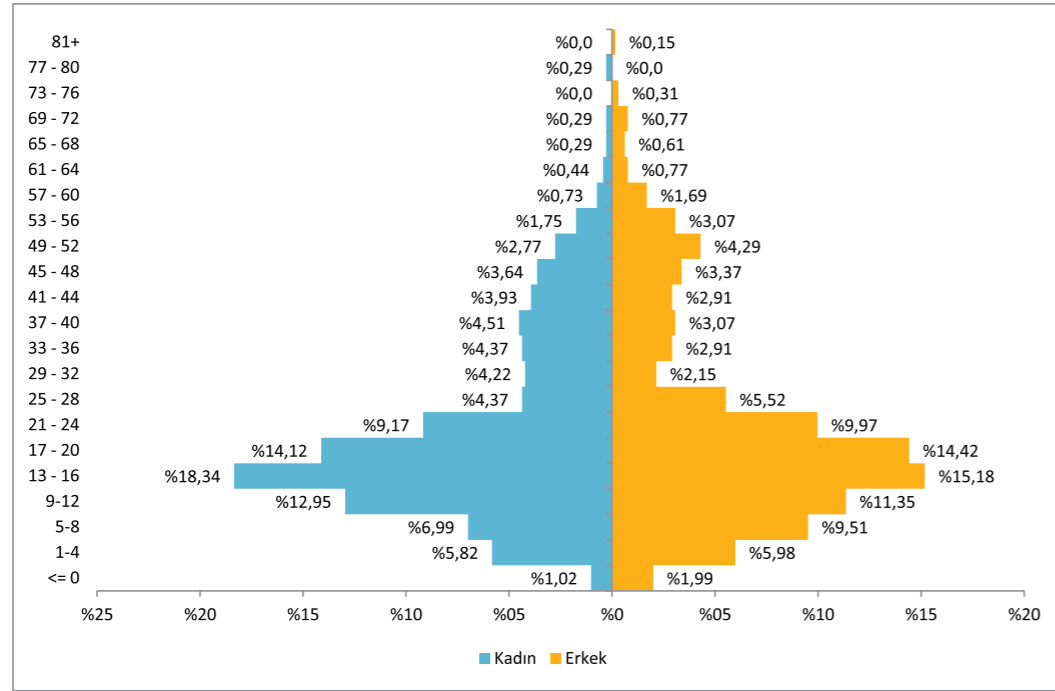
Şekil 4. Hanelerde Yaşayanların Yaş Dağılımı

Görüşülen hanelerde yaşayanların yaş dağılımlarına bakıldığında 0-4 yaş aralığında yüzde 7, 5-11 yaş aralığında yüzde 17 ve 12-15 yaş aralığında yüzde 15’lik bir oranda kişi olduğu görülmektedir. 16-18 yaş dilimindekilerin oranı yüzde 13’tür. Dolayısıyla çocuk olarak analiz edebileceğimiz nüfus, görüşülen hanelerin toplam nüfusunun yüzde 52’sini oluşturmaktadır. 168 hanede yaşayan 1353 kişinin yüzde 35’i 19-45 yaş dilimindeyken; 46 yaş ve üzerinde olanların oranı yüzde 11’dir. Hanelerde yaşayanların ortalama yaşı 22’dir, bu açıdan genç bir nüfustan bahsettiğimizi söyleyebiliriz.

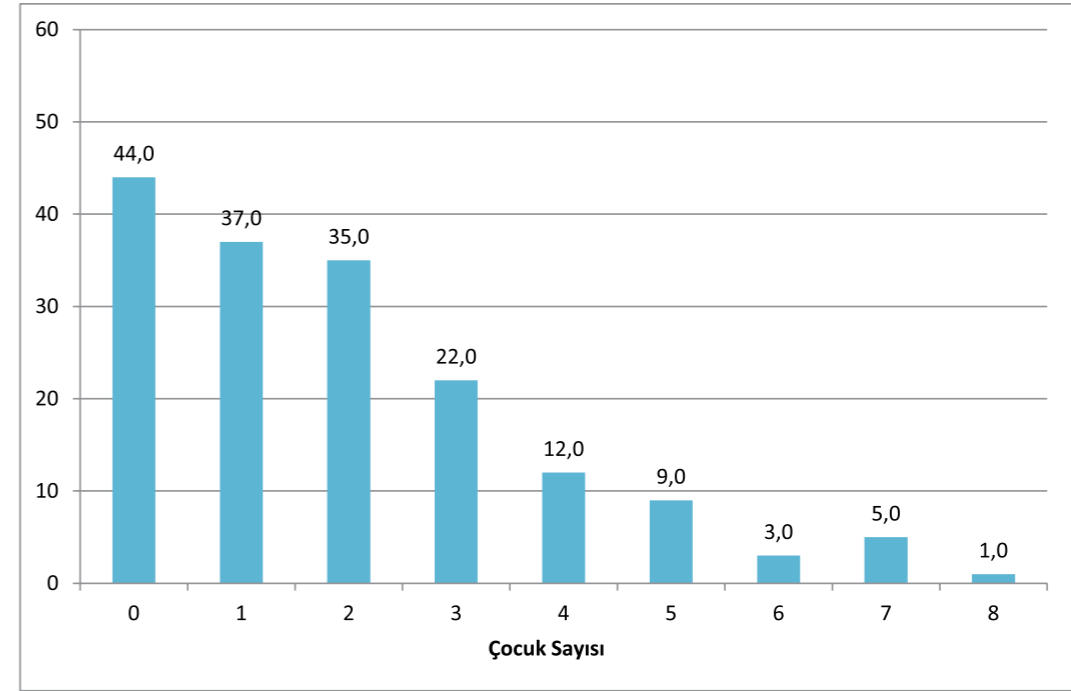
Şekil 5. Hanelerde Yaşayanların Yaş Piramidi

Yukarıda yer alan grafik, hanelerde yaşayanların yaş piramidini göstermektedir. Görüldüğü üzere esas yaş yoğunlaşması 25 yaş ve altı, yani genç nüfusta olmaktadır ve genç nüfusta kadın ve erkekler arasında kayda değer bir fark yoktur. 25 yaş altı nüfusun toplam nüfusa oranı hem kadınlarda hem erkeklerde yüzde 68'dir ve arada anlamlı bir fark yoktur. Öte yandan 45 yaş üstü nüfusun oranının erkeklerde yüzde 15, kadınlarda yüzde 10 olması üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. TÜİK ADNKS istatistiklerine göre Güneydoğu Anadolu bölgesinde 45 yaş üstü nüfusta kadınlar ve erkekler arasında sayısal bir fark yoktur ve her iki cinsiyette de bu yaş grubunun toplam nüfusa oranı yüzde 15 civarındadır. MTİ haneleri söz konusu olduğunda aradaki fark üzerinde düşünmeye değerdir. Bir olasılıkla işgücüne dâhil olamayacak yaşlı kadınlar mevsimlik işçi göçüne katılmamıştır. Diğer bir olasılık ise ailelerde aile reisi olan erkeğin genelde kendinden yaşça küçük kadınla evlenmiş olmasıdır.

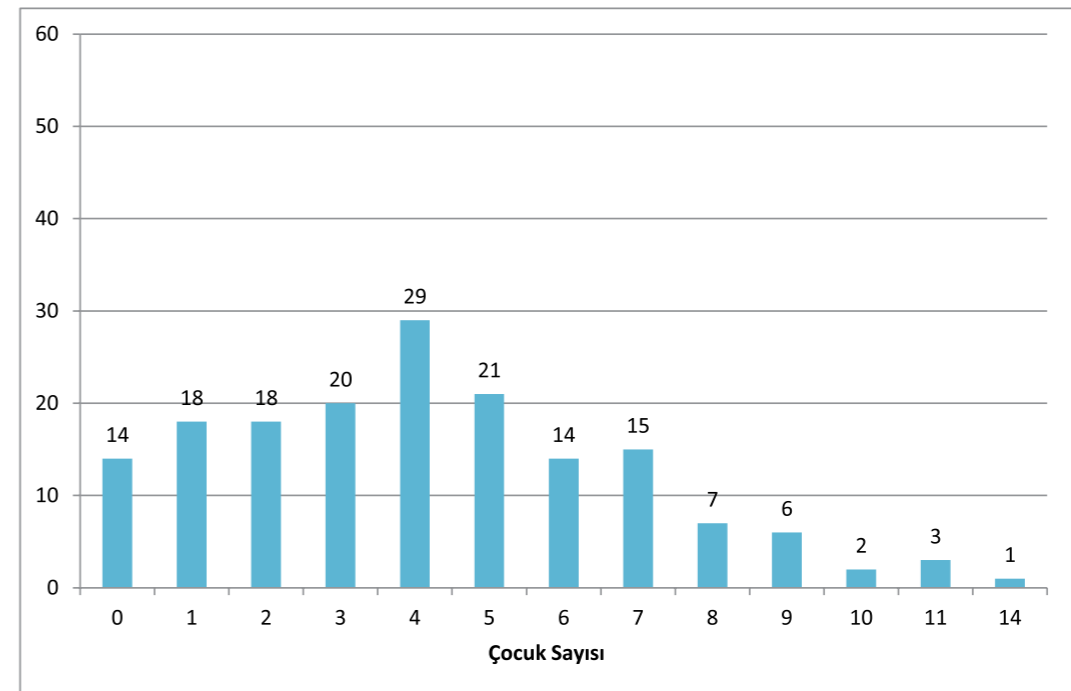

Şekil 6. Hanelerde 11 Yaş Altı Çocuk Sayısı

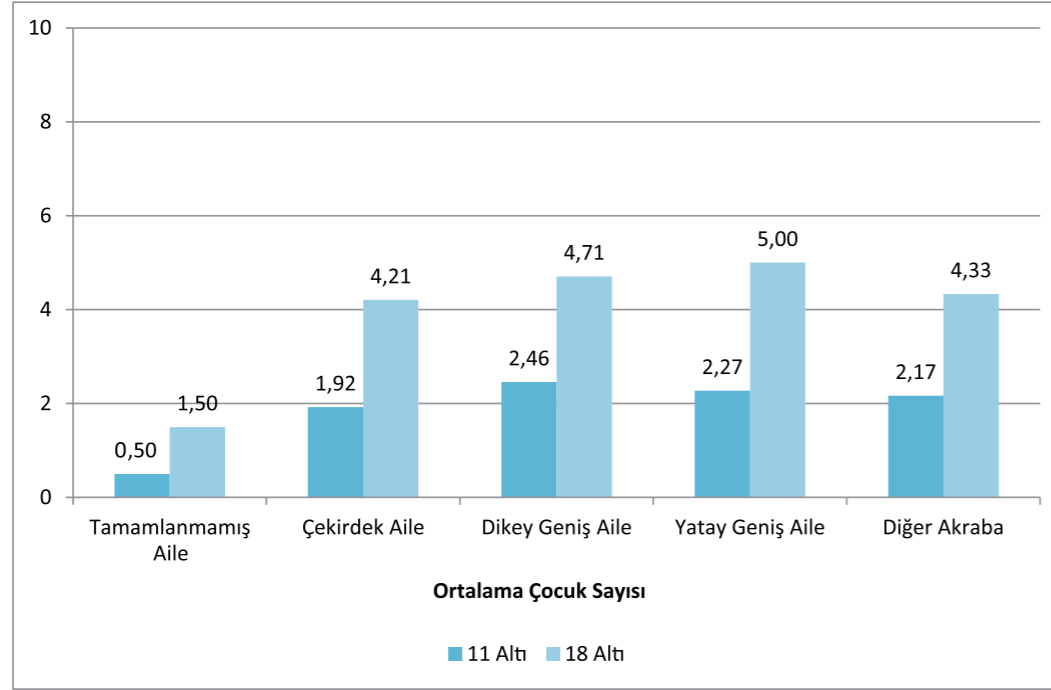
Hanelerin sınırlı maddi kaynaklara sahip oldukları göz önünde tutulursa, hanedeki çocuk sayısının bir çocuğun erişebileceği kaynakları sınırladığını söyleyebiliriz. Bu nedenle hanelerdeki çocuk sayısı çocuğun iyi olma hali üzerinde doğrudan etkili olabilecek bir faktördür. Araştırma çalışmasına katılan 168 hanenin 44'ünde 11 yaş altında bir çocuk bulunmamaktadır. 37 hanede 1, 35 hanede 2 çocuk bulunurken, 3 ve daha fazla 11 yaş altında çocuk bulunan hanelerin sayısı 52'dir. Ortalama 11 yaş altı çocuk sayısı 2'dir.

Şekil 7. Hanelerde 18 Yaş Altı Çocuk Sayısı

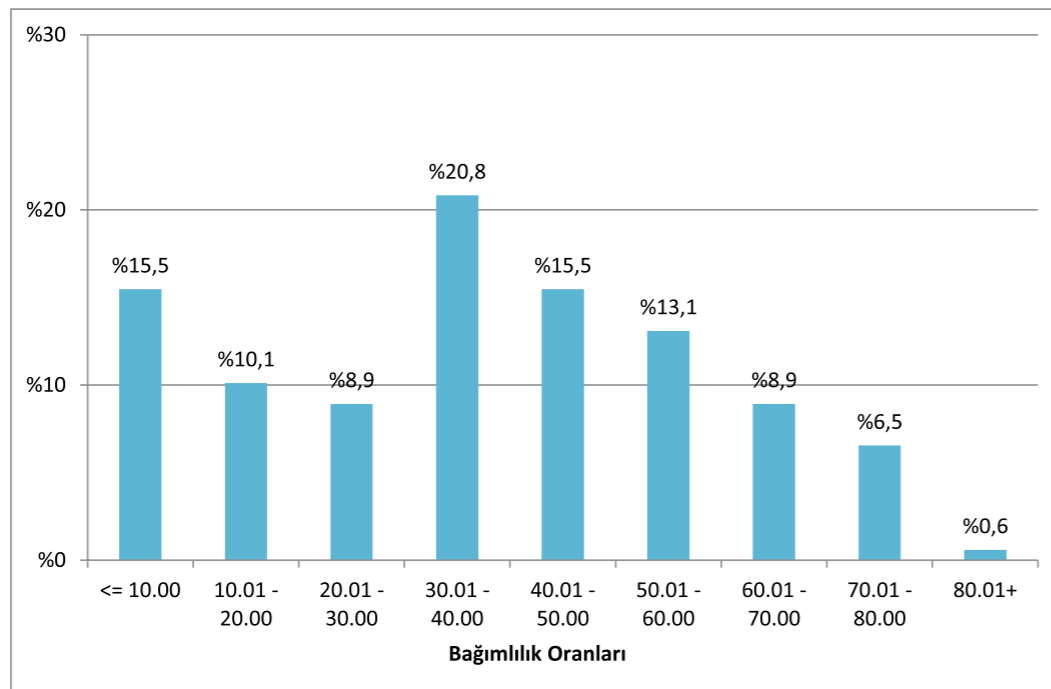
Hanelerdeki 18 yaş altı çocuk sayısına baktığımızda 14 hanenin hiçbirinde 18 yaş altı çocuk bulunmadığını görmekteyiz. 85 hanede 18 yaş altı çocuk sayısı 4 ve altındayken; 19 hanede 18 yaş altı çocuk sayısının 7 ve üstünde olduğunu görmekteyiz. Hanelerde ortalama 18 yaş altı çocuk sayısı 4 civarındadır.

Şekil 8. Hane Tiplerine Göre 11 ve 18 yaş Altı Çocuk Sayısı

Hane tiplerine göre 11 ve 18 yaş altı çocuk sayılarına baktığımızda, tamamlanmamış ailelerde ortalama çocuk sayısının az olduğunu görmekteyiz. Bu tip hanelerde 11 yaş altında çocuk sayısı ortalama 0.5, 18 yaş altı çocuk sayısı 1.5'tir. Diğer hane tiplerinde ortalama çocuk sayıları birbirine yakındır. Çekirdek ailede 18 yaş altı çocuk sayısı 4.21'ken, dikey geniş ailede 4.7, yatay geniş ailede 5'e yükselmektedir. Benzer bir fark 11 yaş altı çocuk sayısında da bulunmaktadır. Geniş ailelerde çocuk sayısının daha fazla olması şartıdır.

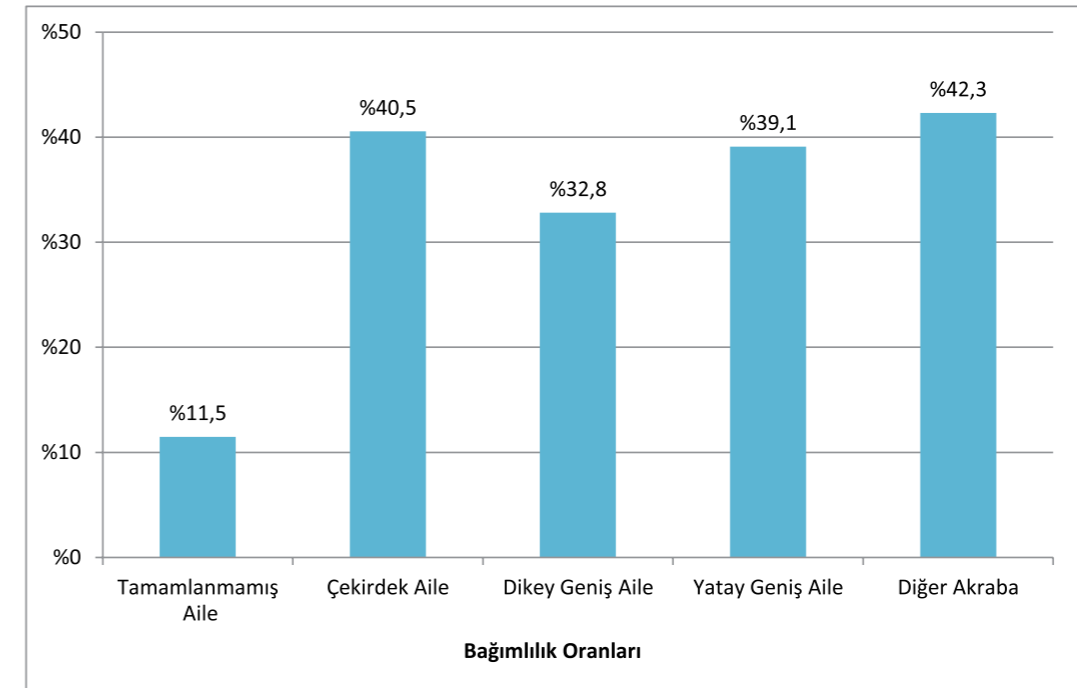
Şekil 9. Bağımlılık Oranlarının Dağılımı

Teknik olarak "hanedeki çalışamayacak nüfusun (15 yaşından küçük, 64 yaşından büyük) çalışabilecek nüfusa oranı" olarak tanımlanan "yaş bağımlılık oranı", hanelerdeki maddi yük hakkında bir fikir vermektedir. Çalışmamız çerçevesinde görüşülen hanelerin bağımlılık oranları yukarıdaki grafikte sergilenmektedir. Grafiğe göre, hanelerin yüzde 33'ünde bağımlılık oranı yüzde 30'dur, bir başka deyişle çalışamayacak 1 kişiye 3 çalışabilecek kişi düşmektedir. Yaklaşık yüzde 48'lik bir oranda hanelerin bağımlılık oranı yüzde 30 ile yüzde 60 arasında değişmektedir. Yüksek bağımlılık oranı sayılabilecek yüzde 70 ve üstündeki hanelerin oranıysa yüzde 16 civarında kalmaktadır. Hanelerin ortalama yaş bağımlılık oranı yüzde 38'dir ve Türkiye ortalaması olan yüzde 47'den biraz daha düşüktür.

Şekil 10. Hane Tipleri ve Bağımlılık Oranları (Ortalama)

Yukarıdaki grafik bağımlılık oranlarının farklı hane tiplerine göre değiştiğini göstermektedir. Tamamlanmamış aile tipine sahip hanelerde bağımlılık oranları çok daha düşüktür ve sadece yüzde 10'dur. Çekirdek ailelerde ortalama bağımlılık oranı yüzde 40 iken, özellikle dikey geniş ailede düşük olması, üçüncü nesillerin çalışma çağına olduğunu göstermektedir. Başka bir deyişle dikey geniş aileye dahil olan büyükanne ve büyükbabalar henüz çalışma çağındadır. Yatay geniş aile tipinde ortalamanın çekirdek aileye yakın olmasının sebebi bir arada yaşayan kardeşlerin çocuklarının da bir arada yaşamasıdır. Ayrıca yasal olmamasına rağmen 15 hanede poligami yani birden fazla eş olduğu bilgisi anketlerde belirtilmiştir.

Evin'in Ailesi – Doğan kent, ADANA, 27.11.2014

Evin, 14 yaşında, bu yıl ilk defa limon hasadı için 25 gün önce ailesiyle birlikte limon bahçesine gidip çalışmaya başlamış. Gün sonunda ise sol gözü kaşınıp kızarmış. Ailesi alerjidir diye merhemle damla alıyor ama gittikçe daha kötüye gidiyor, Evin görme kaybı yaşamaya başlıyor, göz bebeğinde beyaz bir leke beliyor. Adana'da doktora götürüyorlar. Doktor, sol göz bebeğinin limon tarımında kullanılan kimyasal ilaç yüzünden mantar kapıldığını ve çadır şartlarında toz topraktan hızla kötüye gittiğini, gözün %100 görme kaybına uğradığını, acil göz bebeği nakli yapılması gerektiğini söylüyor. Evin'in şansına bir hafta içinde aranan göz bebeği bulunuyor, %50 görme şansının

olduğu bir nakil operasyonu yapılıyor. Operasyon başarılı geçiyor ve Evin görmeye başlıyor. Operasyonu takiben göz iyileşene kadar kullanması için kutusu 210 TL tutan bir damla veriyor doktor. Ailenin hiç bir sigortası olmadığı için ceplerinden karşılamak zorunda kalıyorlar, hastaneye getir, götür için ulaşım masrafları, ailenin çalışmadığı günler de ek masraf oluyor aileye.

Evin'in ailesi Urfa'dan gelen dokuz kişilik bir aile ve 'memleketleri Urfa'ya 6 yıldır hiç dönmemişler'. Sürekli mevsimlik tarım göçünde çadırlarında yaşıyorlar, farklı ürünlerde, farklı illerde. Bu işe başlamadan önce, 'köydeyken ağaya köle gibi ücretsiz' çalışıyorlarmış.

6 yıldır memlekete dönmedikleri için ikamet kayıtları düşmüş geçen yıl. Bu yüzden Evin'in 11 yaşındaki, doğuştan zihinsel engelli kız kardeşinin sakat maaşı kesilmiş. Bu yıl ikametlerini bir tanıdıkları üzerinden adres göstererek Adana'ya aldırılmışlar tekrar maaş bağlansın diye. Ailede hiç kimse okula gitmemiş, büyük çocuklar da mevsimlik tarım göçünde çadırlarda büyümüşler. 23 yaşındaki ağabeyi "Çadırlarda tarım göçünde büyüdüm ben de, 11 yaşında çalışmaya başladım, hiç okula gitmedim. Bundan sonra biz bir şekilde başımızın çaresine bakar, yaşarız ama sakat kardeşimiz için endişeleniyoruz en çok... Esasında Evin çalışma yaşında değil ama fakirlikten böyle oluyor, biz

de çalışma yaşında değildik ama çocukluğumuzu tarım işinde geçirdik."

Aile geçtiğimiz yıl bu zamanlar yine Adana'daymış nisan ayına kadar kalıp narenciye, karpuz, sera işi yapmışlar, oradan şeker pancarı için sırasıyla Kırşehir, Yozgat, Konya'ya gitmişler, sonra pamuk sezonunda Hatay, Kırıkhan, sonra tekrar Adana'ya dönmüşler narenciye için. Önceki yıllarda fındık için Samsun'a, kayısı için Malatya'ya da gidiyorlarmış. Bu yıl ürün yok diye gitmemişler.

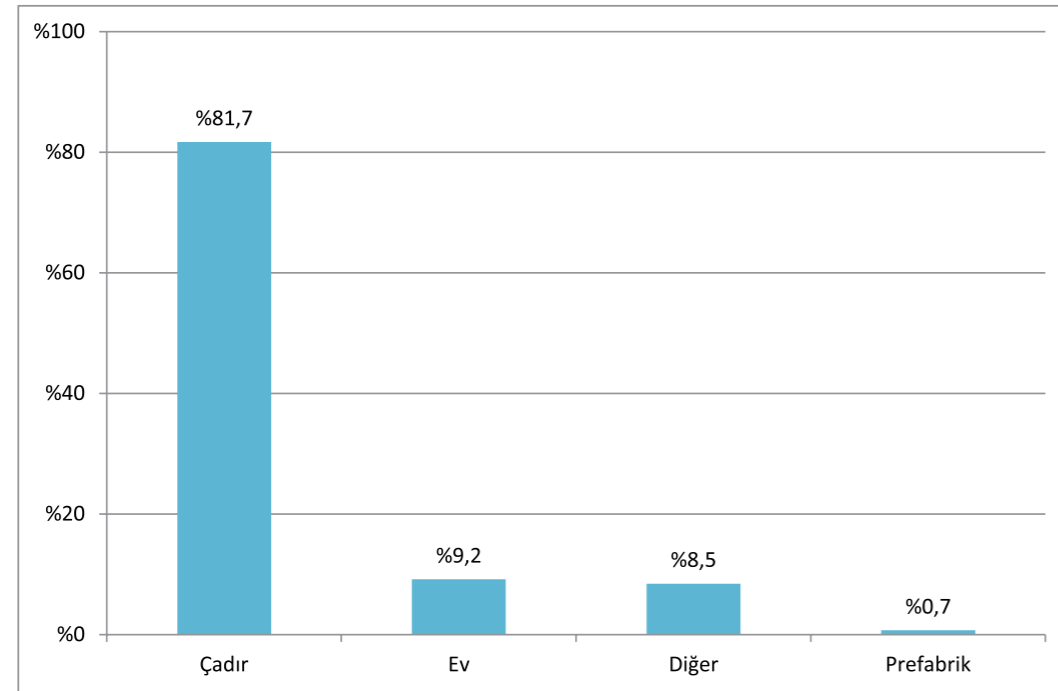
3.2. Yoksulluk, Yoksunluk ve Borç Sarmalındaki Yaşam Koşulları:

Araştırma çalışması çerçevesinde mevsimlik tarım işçisi hanelerinin yaşam koşulları araştırılmış ve başta çocuklar olmak üzere birçok alanda iyi olma hallerini etkileyen bu koşullar özetlenmeye çalışılmıştır. Yaşam koşullarına dair verileri sunmadan önce yoksulluk ve yoksunluğun ve borçluluk halinin tüm çalışma için arka planı oluşturduğunu söylemek gerekir. Ailelerin hem detaylı olarak anlattıkları öyküler hem de sayısal verilerin bize gösterdiği maddi yoksunluk tüm aileleri çoğu zaman insani olmayan şartlarda çocuklarda dahil olarak tüm aile tarımda gezici ve geçici işçi olarak çalışmaya zorlamakta, ama var olan şartlar haftanın 7 günü 11 saatten fazla çalışıyor olsalar da var olan yoksulluk ve borç kısır döngüsünü kırmaya yetmemektedir. Verilere göre görüşülen ailelerin %65'inin borcu vardır.

Güvencesiz ve kayıt dışı piyasada işçi olarak çalışan bu ailelerin ve bireylerin gerek sosyal güvencesizlikten gerekse toplumsal-kültürel sebeplerle borçlandıkları ve borçluluk döngüsünden çıkamadıkları yaygın olarak gözlemlenmiş bir olgudur.

Mevsimlik tarım işçisi aileler barınma sorunlarını genellikle kendilerine ait olan savan, plastik örtü veya bezden yapılmış çadırla çözmektedirler. Çok nadir durumlarda işveren işçilere barınacak yer imkânı sağlayabilmektedir. Nadir olarak işçilerin gittikleri bölgelerde ev kiralandıkları görülmektedir; ancak genelde yerel halk yabancılara ev kiralamaya pek yanaşmamaktadır.²⁵ Bazı bölgelerde devletin kurduğu en fazla 1000 kişilik kapasiteli METİP kamplarına da rastlanmaktadır. Araştırma bulgularımızda bu tespitlerle uyumludur.

Şekil 11. Hanelerin Barındıkları Yer

Çalışma çerçevesinde görüşülen hanelerin yüzde 80'inin çadırda barındığı görülmektedir. Evde ve diğer mekanlarda barınanların oranı sadece yüzde 9'dur ve grafikte de görüldüğü üzere prefabrik konutta barınan kimse neredeyse bulunmamaktadır.

²⁵ Şule Bekmezci ve Sare Sahil, "Çukurova Yöresindeki Mevsimlik Tarım İşçilerinin Yerleşim Dokuları ve Yaşam Üniteleri", Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt: 19, No: 4, 2004: 375-391, s. 376.

Tablo 1. Barınma Şartları

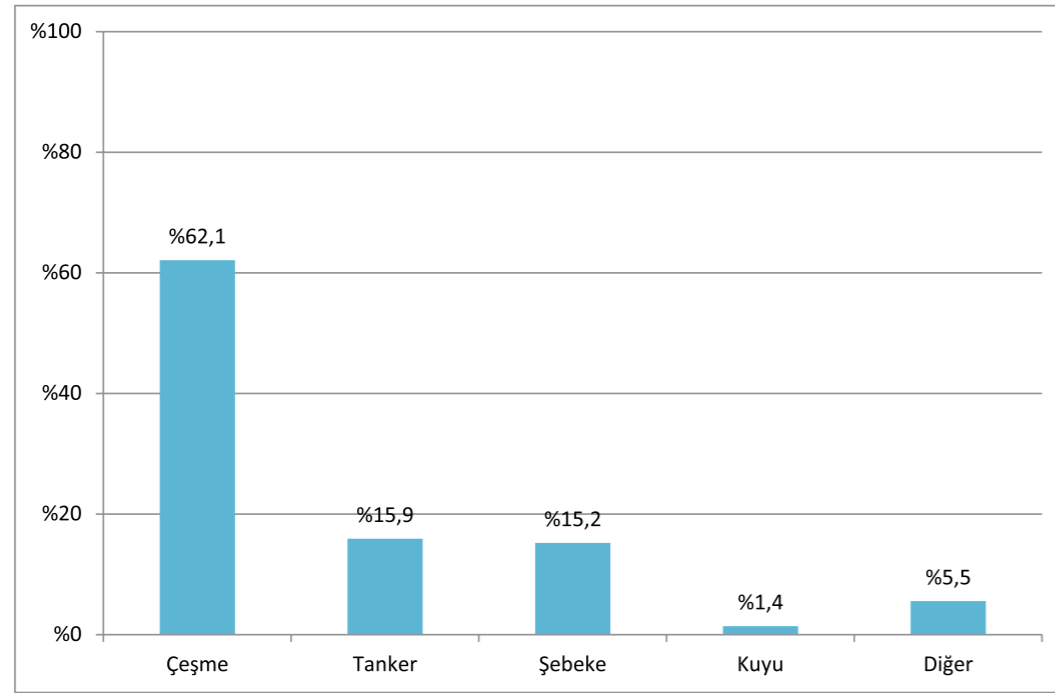
	Ortalama Kalan Kişi Sayısı	Genişliği	Ortalama
Çadır	7.09	16.30	2.3
Ev	4.15	9.11	2.2
Prefabrik	8	16.00	2.0
Diğer	14.6	210.00	14.4

Mevsimlik tarım işçilerinin barındıkları koşullar yukarıda detaylı bir biçimde sergilenmiştir. En yaygın barınma biçimi olan çadırların ortalama büyüklüğü 16 metrekare civarındadır ve ortalama olarak da 7 kişi, başka bir deyişle tek bir aile yaşamaktadır. Evlerde barındığını söyleyen yüzde 9'luk kesim ortalama 9 metrekarelik bir mekânda kalmaktadır, dolayısıyla bu kişilerin evde kalmalarıyla beraber, evin sadece bir ya da birkaç odasını kullandıkları ve mekânı başka ailelerle paylaştıkları söylenebilir. Diğer adı altında toplandığımız mekânlar genelde yatakhane'dir ve elimizdeki veriler bu mekânların büyüklüğünü 700 metrekareye kadar çıktığını göstermektedir. Ancak bu büyüklükteki mekânlarda ortalama 35 kişi kalmaktadır. Yukarıdaki tabloda gördüğümüz en çarpıcı bulgulardan biri, yatakhanelerde kalanları bir kenara bırakırsak; kişi başına düşen genişliğin bütün barınma mekânlarında 2 metrekare civarında olmasıdır.

Ayrıca bulgulara göre aile tipleri arasında gerek barınılan mekân, gerekse de barınılan mekânın genişliği açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bunun tek istisnası tamamlanmamış ailelerde evde kalanların oranının diğer aile tiplerine kıyasla daha yüksek olmasıdır.

Belirtmesi gereken bir diğer nokta, Düzce sahasında tespit edildiği üzere zaten sınırlı olan kamp imkanlarından bazı ailelerin haberdar olmadığı ve çeşitli sebeplerden içlerine kapanık bir şekilde yaşamaya gayret ettikleridir. Örneğin Düzce'de hizmet vermek üzere konmuş olan çamaşır makinelerinden haberdar olmayan 5 aile, okul ve çamaşır ünitesinin kurulduğu spor salonuna da uzun süre girmemişlerdir.

Şekil 12. İçme Suyu Kaynakları

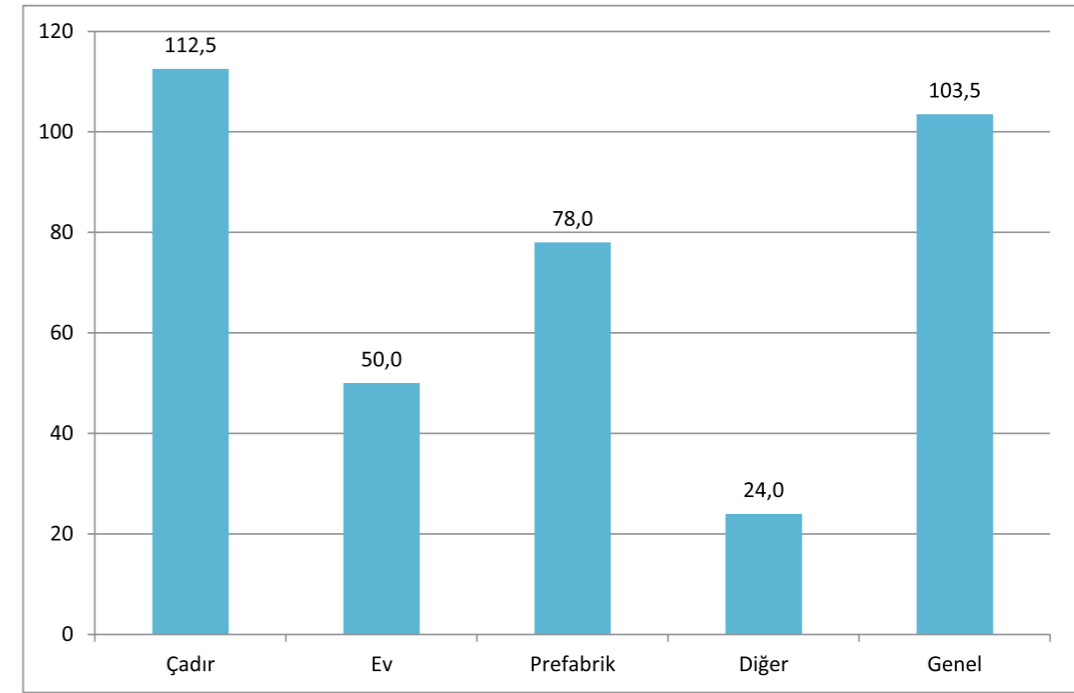

Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları yerde içme suyunu nereden elde ettikleri araştırıldığında en yüksek oranda çeşmenin kullanıldığı görülmüştür.²⁶ Görüşülen hanelerin yüzde 62'si içme suyunu çeşmeden almaktadır. Tankerden ve şebekeden içme suyu tedarik ettiklerini söyleyenler aynıdır ve yüzde 15 civarındadır. Çadırda yaşayan hanelerin birincil içme suyu kaynağı yüzde 70 ile çeşmeyken, evde konaklayan az sayıda hanenin şebeke suyuna erişimi bulunmaktadır. Sahada birçok kamp ve çadır alanında suyun en önemli sorunlardan biri olduğu görülmüştür. Adana örneğinde olduğu gibi yemek yapmak, yıkanmak, bulaşık ve çamaşır yıkamak için sürekli olarak su taşımaları gerekmektedir. Seyyar hortumu olmayan ailelerin suyu bidonlarla 20-50 metre uzaklıktan taşımaları gerekirken; çeşme herkese yetmediği için çeşme başında uzun sıralar oluşmaktadır. Araştırma sırasında Çavuşlu kampındaki çeşmeden numune alınıp, Adana Valiliği Halk Sağlığı Müdürlüğü Halk Sağlığı Laboratuvarı'nda yapılan analiz sonucunda bu suyun kanatlı hayvan dışkısı içerdiği ve insan tüketimine uygun olmadığı tespit edilmiştir.²⁷ Görüşmelerde bazı kadınlar da çocukların hastalıklarını suya bağlı olarak açıklamışlardır.

²⁶ Hayata Destek Derneği bu araştırma süresince her sahada su tedariki, sanitasyon, ve hijyen desteği kısaca WASH (Water Supply, Sanitation and Hygiene) olarak isimlendirilen, insani yardım alanında çalışan kurum ve kuruluşların ortak inanç ve bağlılıkları ile İnsani Yardım Sözleşmesi ilkelerine dayanan insani hareketin ortak ilkelerinin pratik açıklamasını içeren raporlamayı da yapmıştır. Raporun sonunda eklerde öncelikle WASH'un ne olduğuna dair detaylı bir bilgi verildikten sonra WASH raporlarından üç örnek fikir vermesi ve başka çalışmalara da kaynaklık etmesi amacıyla kullanılmıştır

²⁷ Bkz: "Mevsimlik Tarım İşçileri Bakterili Su İçiyor!", *Milliyet*, 02.06.2014, s. 14, (çevrimiçi) <http://www.milliyet.com.tr/mevsimlik-tarim-iscileri-bakterili-gundem-1891127/>, Erişim Tarihi: 29.12.2014.

Şekil 13. Barınılan Mekanlar ve İçme Suyuna Uzaklıklar (Metre)

Evde ikamet edip şebeke suyundan yararlananlar analiz dışında bırakıldığında, mevsimlik tarım işçisi hanelerin içme suyuna ortalama mesafeleri 100 metreden fazladır. Bu rakam çadırda yaşayanlar arasında 112 metre, prefabrikte yaşayanların ortalama mesafesi 80 metre civarındadır. Yatakhane ve evde ikamet edenlerin içme suyuna diğerlerine göre daha yakın yaşadıkları söylenebilir. Öte yandan görüşülen hanelerin yüzde 40'ının ortalama 5 metre, yüzde 66'sının ortalama 50 metre ve altında bir mesafeden su getirdikleri de görülmüştür. Bununla beraber ortalama 500 metre uzaktan su getiren hanelerin de bulunması ortalama mesafeyi yükseltmektedir. Bu durum bize mevsimlik tarım işçisi aileleri arasında da yaşam koşulları açısından önemli farklar olduğunu göstermektedir.

Adana-Tuzla METİP Kampı Su Kaynağı

Araştırma sonuçları ailelerin banyo koşullarında da önemli bir sorun olduğunu göstermiştir. En yaygın kullanılan banyo yüzde 56 ile çadırın yanındaki aile banyosudur. Yüzde 11’lik bir kesim ortak banyo kullandığını söylemiştir ama bu hanelerin çoğunluğu evde ikamet etmektedir, dolayısıyla bir ya da birden fazla odasını kullandıkları evde banyoyu da diğer ailelerle paylaşmaktadır. Devletin yaptığı banyoyu kullananların oranı yüzde 9’dur. Yüzde 21’lik bir kesimse diğer banyo olanaklarından yararlanmaktadır. Diğer banyo olanakları içerisinde en yaygın olanı, ailelerin kaldıkları çadırı banyo olarak kullanmasıdır. Aileler dışarıda ısıttıkları suyla çadırda küvet benzeri geniş bir kabın içinde banyo yapmaktadırlar. Bazı bölgelerde, özellikle Karadeniz Bölgesinde, aileler çevredeki dere, çay gibi akarsularda banyo ihtiyacını gidermektedir.

Afyonkarahisar’da kullanılmayan cezaevi

Afyon sahasında METİP çadır kampında 500 kişi için sadece iki tuvalet olduğu, geceleri tuvalet sırasının çok uzun olduğu gözlemlenmiştir. Saha araştırması sırasında ödeme yaparak su ve elektrik almaya başlayan işçiler için duşlar büyük bir sorun oluşturmaktadır. Duş kabinleri olmadığı ve çadırın içinde duş almak isteyenler için bile yeterli miktarda suyun olmadığı, erkekler hamama gidebildikleri için şanslıyken kadınların en fazla çadırda saçlarını yıkayabildikleri gözlemlenmiştir. METİP kampının dışında, Hayata Destek ekibi, kullanılmayan, eski bir hapishaneyi de ziyaret etmiştir. Kampa sığmayan insanlardan bazıları bu eski cezaevine yerleşmişlerdir. Cezaevinde olmalarına rağmen tuvalet, banyo, su ve elektrikleri olduğu için kamptan ‘daha iyi durumda’ oldukları bilgisi yaşanan dramın boyutlarını göstermektedir. Aşağıdaki alıntılar Afyon’da yapılan görüşmelerden:

15 gündür yıkanmayan var...
Minibüsler almıyor bizi,
kokuyoruz diye. (kadın işçi)

Geldik, ev tuttuk 20-30 kişilik
350 TL’ye. Çevredeki halk
‘bizi rahatsız ederler’ demiş.
Çıkardılar bizi. Kaymakamıktan
kalacak yer istedik, kaymakamlık da
cezaevini açtı, elektrik ve su bağladı.
Bak biz kendi ayağımızla girdik
cezaevine. (kadın işçi)

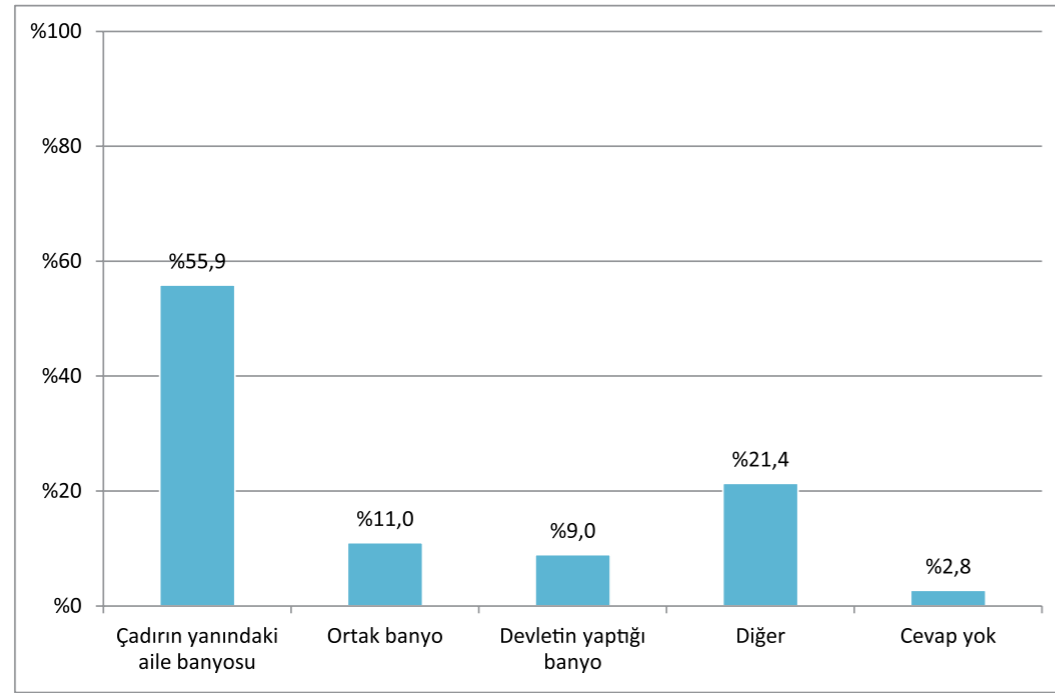
Su yetersiz olduğu için
yıkanamıyoruz, hamama gidiyoruz
yıkanmaya. Hamamcı, ben işçi
almıyorum hamama, dedi.
(erkek işçi)

Sultandağı’nda 700 işçi var, 1 tuvalet var.
Demirel zamanında karneli şeker sırası vardı ya,
onun gibi. 15 gündür tuvalete girmemişim.
Buranın halkı gitsinler diyor bizim için.
(erkek işçi)

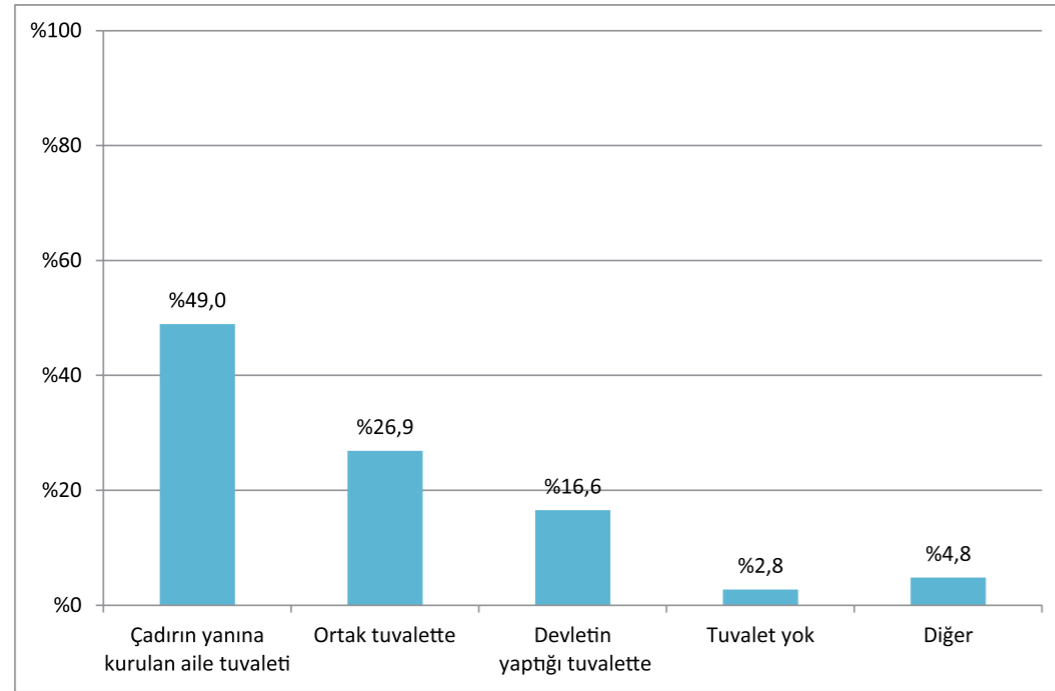

“2 tuvalet var
100 kişi sıra bekler
akşamları.
(erkek işçi)

Şekil 14. Banyo İmkanları

Şekil 15. Tuvalet İmkanları

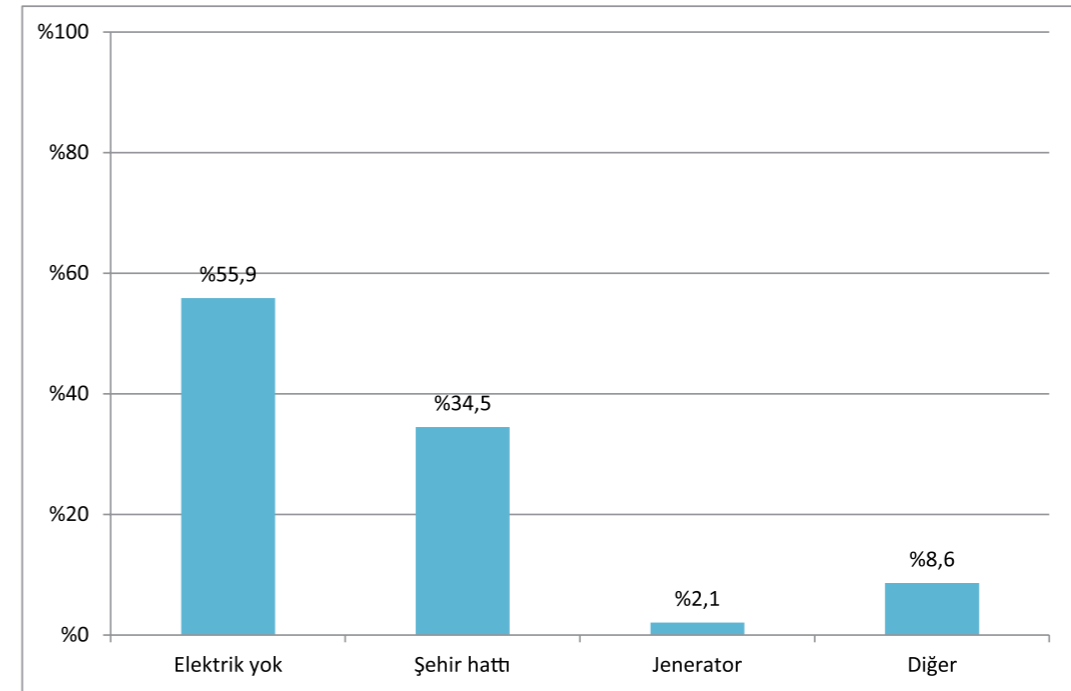
Çalışma kapsamında görüşülen hanelerin yüzde 50'sinin çadırın yanına kurulan aile tuvaletini kullandıkları görülmektedir. Aile tuvaletleri her ailenin kendi çadırı yanında bir çukur kazıp etrafını perdeyle çevrelediği yapılardır. Ailelerin %25'i ortak tuvaleti kullanmaktadır ve bu hanelerin çoğunluğu evlerde ikamet eden ailelerdir. Yüzde 17'lik bir kesimse devletin yaptığı tuvaletten istifade etmektedir. Herhangi bir tuvalete erişimi olmayanların oranı %2,8'dir.

Adana-Çavuşlu Kampı Su Kaynağı

Fotoğraf: Kerem Yücel

Şekil 16. Elektrik Kullanımı

Yukarıda grafikte de görüldüğü üzere hanelerin yüzde 56'sının elektriğe erişimi yoktur ve diğer enerji kaynaklarını kullanmaktadır. Şehir hattından elektrik kullanımı hanelerin sadece üçte birinde bulunmaktadır. Çadırda yaşayan hanelerin dörtte birinde şehir hattına erişim bulunurken; evlerde yaşayanların bir kısmının da elektrik kullanmaması, evlerde ikamet bile yaşam kalitesini arttırmaya yetmediğini göstermektedir. Jeneratör kullanımı son derece azdır ve neredeyse yoktur. Yatakhane benzeri yapılarda ikamet edenlerin tamamının şehir

hattına erişimi olduğu görülmüştür. Elektriğin olmayışı birçok açıdan hayatı oldukça zorlaştıran bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Çoğu zaman kaçak çekilen elektrikler Adana Doğanşehir'de olduğu gibi kesilmektedir. Yine Adana'da 14 yaşındaki bir kız çocuğunun aktardığı gibi telefonları bile şarj etmek mümkün değildir: 'Abim kalktı sabah telefonları şarja koymaya şehre götürdü.' Birçok sahada hem gözlemlenen hem de aktarılan durum suyun, elektriğin sağlanamadığıdır. Nicel veriler de zaten bu alıntıları doğrulamakta ve ne yazık ki bu alandaki yaygın soruna işaret etmektedir.

Konya, Aksaray İhtiyaçları giderememenin zorluğu

Konya Aksaray'daki köylerin civarlarında çadırlarda kalan mevsimlik tarım işçileri suyun ve elektriğin olmadığını ve telefonlarını bile şarj edemediklerini söylediler. Erkek işçiler yaşadıklarını aşağıdaki şekilde aktardı:

"Kaymakam değil muhtar izin vermedi (çadır kurmaya). Çünkü biz ilk geldiğimizde oraya geldik. Eşyaları indirdik. Dediler muhtar kabul etmiyor, mezarlığın karşısı, oradakileri rahatsız edersiniz. Biz de rahatsız etmeyelim diye buraya taşındık. Mezarlığa niye zararı olur ki insanın. Mezarlık boş zaten, içine girseniz bir üç dört tane mezar var."

"5 yaşındaki çocuğun buradan köye, okula gitme imkanı yok anlayacağımız... Ancak Adana'da kaydedilebilir çocuklar okula. Burada okul uzak, servis yok, yollara salamayız çocukları. Köyün köpekleri yüzünden. Çocuklara saldırıyorlar, koyunu köpek yemiş, hesap edin. Yabanileşmiş çünkü bakmıyorlar. İnsanlara saldırıyor."

"Elektrik imkânımız yok, her yer karanlık. Işıldağımız var köyde şarj etme imkanımız oluyor ama çoğu zaman geri döndürüyorlar, şarj etmiyorlar."

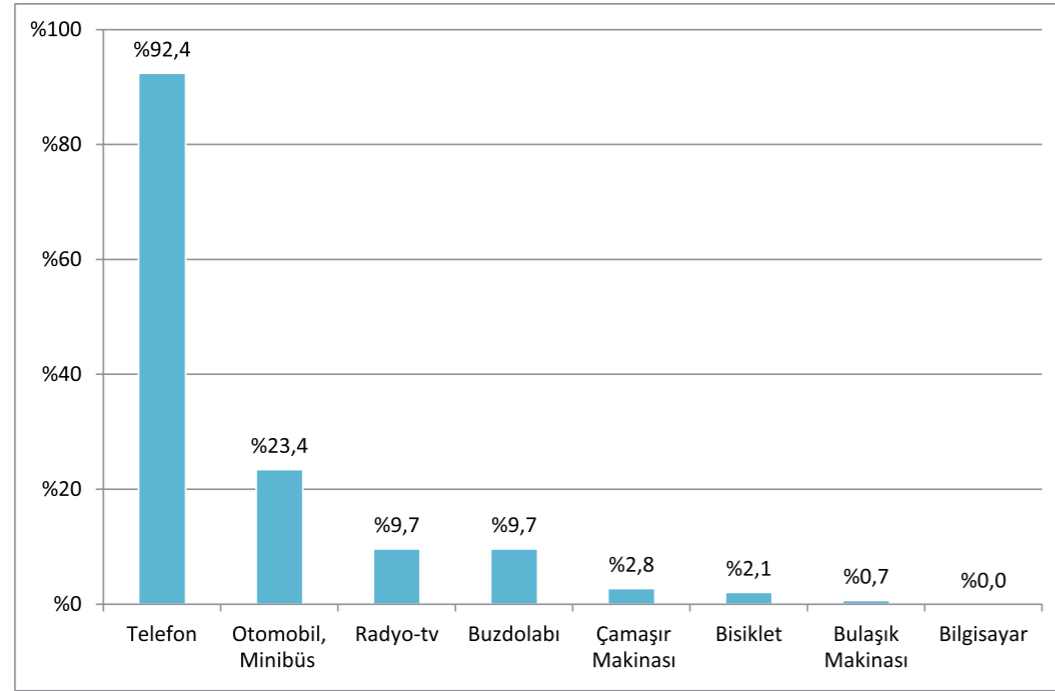
"Burada çay için parayla su satın alıyoruz... İçilmiyor, çay için olmuyor, içmek için bile olmuyor. Bir bardak içtiğinde sanki 10 litre su içmişsin, çok ağır bir su, kireçli."

"Yağmur yağdı, çamur oldu. Suya gidilmiş oldu. (Çadırın yanındaki tuvalet banyodan akan sular için açılan oyukları göstererek) Ellerle çukur kazılıyor, kepçe kazsa keşke."

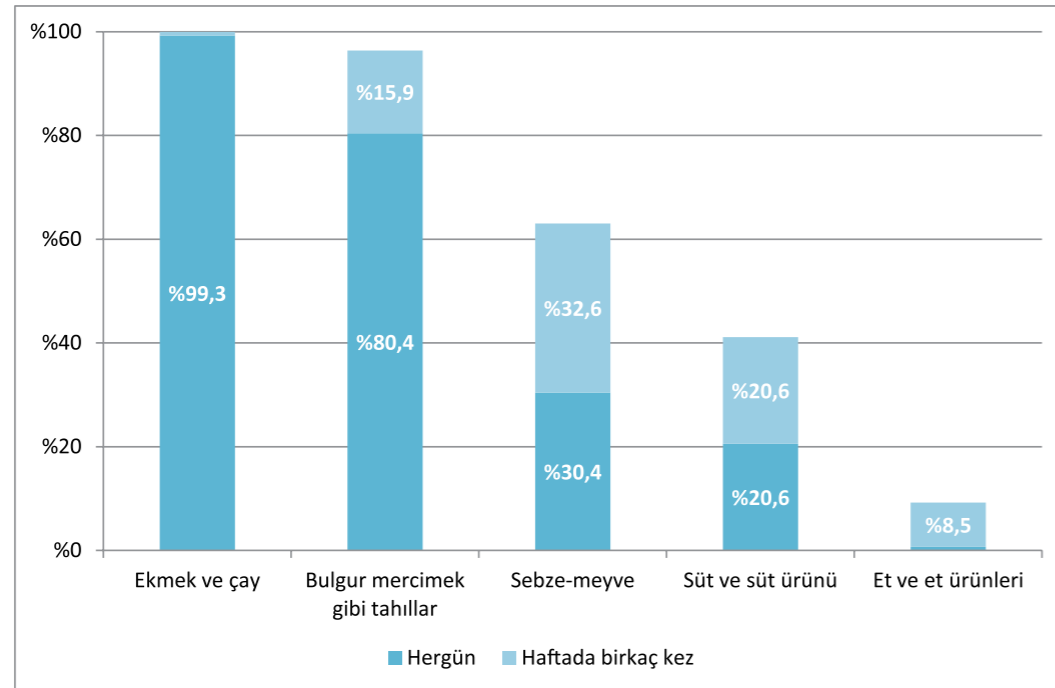
"İyi davranılsa zaten bu ihtiyaçlar olmazdı. Adam tuvalet ihtiyacını gideremiyor, duş ihtiyacını gideremiyor. Banyo yaptığı yere keçileri kapatıyor düşün yani. Ama buradakiler bize yine de böyle davranıyor."

Şekil 17. Eşya Kullanımı

Yukarıdaki grafik araştırma kapsamında görüşülen mevsimlik tarım işçisi hanelerin sahip oldukları/kullanabildikleri ev eşyalarını ve araçları göstermektedir. Öncelikle görüşülen hanelerin neredeyse tamamının telefona sahip olduğu görülmektedir. Otomobil ya da minibüs sahibi olanların oranı yüzde 23'te kalmaktadır. Ev eşyalarına gelindiğinde radyo-tv ve buzdolabı kullananların oranı yüzde 10'un altındadır. Çamaşır makinesi, bisiklet ya da bulaşık makinesi kullanan aileler neredeyse yoktur. Hanelerin hiçbirinde bilgisayar bulunmamaktadır. Şaşırtıcı olmayarak radyo-tv, buzdolabı ya da çamaşır makinesi gibi olanaklara sadece evde ikamet eden haneler sahiptir. Dolayısıyla evde yaşamayan hanelerin bu tür olanakların hiçbirinden istifade etmedikleri söylenebilir.

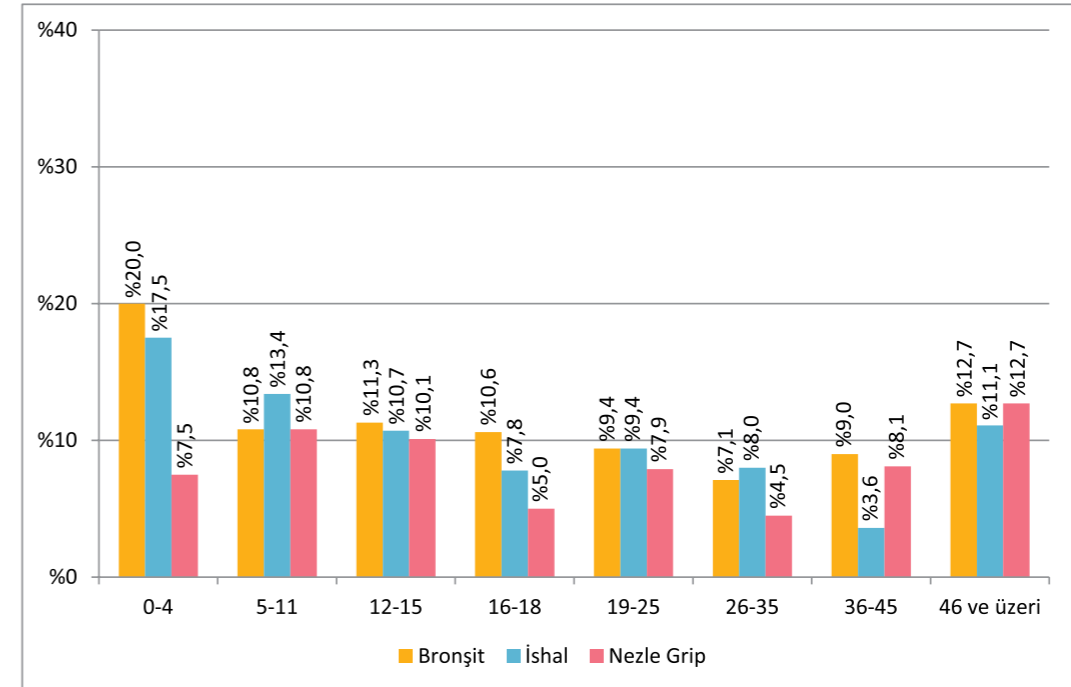
Şekil 18. Gıda Tüketimi (Haftada birkaç kez ve daha fazla tüketenlerin oranı)

Hanelerin yaşam kalitelerini ölçebilmek amacıyla bazı gıda ürünleri sayılmış ve bu ürünleri ne sıklıkta tüketebildikleri sorulmuştur. Görüldüğü üzere ekme, çay ve bulgur/mercimek gibi tahıllar haftada birkaç kez ve daha fazla tüketilebilmektedir. Sebze-meyveyi haftada birkaç kez ve daha sık tüketenlerin oranı yüzde 60'ken, her gün tüketebilenlerin oranı sadece yüzde 30'dur. Süt ve süt ürünü de seyrek tüketilen gıda ürünlerindedir. Her gün süt ve süt ürünü tüketebilenlerin oranı yüzde 21'ken, haftada birkaç kez ve daha sık tüketebilenlerin oranı da yüzde 41'e çıkmaktadır. Görüşülen haneler arasında her gün et ve et ürünü tüketebilen kimse yoktur. Bu açıdan mevsimlik tarım işçilerinin yetersiz ve dengesiz beslendiklerini, yoğun genç nüfus da gözönüne alınırsa bu şekilde sağlıksız beslenmenin hanedeki yoğun çocuk nüfusunun gelişimini de olumsuz yönde etkilediğini söyleyebiliriz.

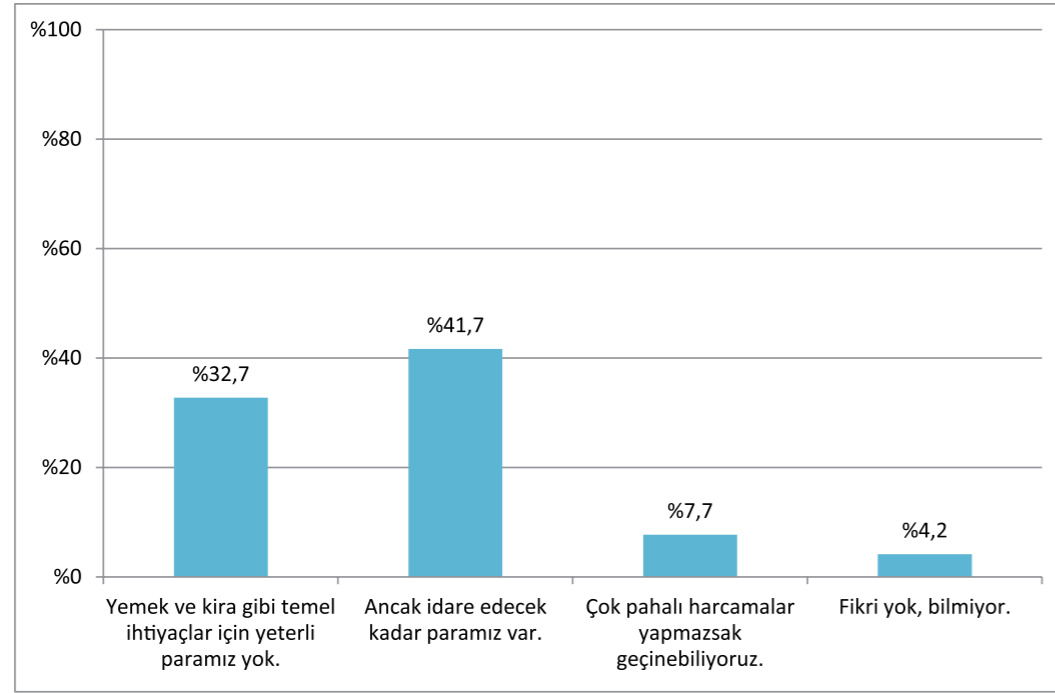
Yaşam koşulları çerçevesinde özetlenmeye çalışılan bu bulgular, başta çocuklar olmak üzere tüm aile bireylerinin sağlığı ve iyilik halinin sağlanması için öncelik alanlarının belirlenmesi ve destek mekanizmalarının kurulması için dikkatle değerlendirilmelidir. Şimşek'in raporunda ifade ettiği üzere "Mevsimlik tarım işçilerinde tekrarlayıcı fiziksel hareketler, kötü postürde çalışma, stres, tekrarlayıcı ve şiddetli aktiviteler, mola vermeden uzun süreli çalışma, düşük-yüksek sıcaklık, ağır kaldırma, kafa üstünde, omuzda ya da sırtta yük taşıma nedeniyle kas iskelet sistemi ağrı ve yaralanmaları en sık görülen sağlık sorunlarıdır."²⁸Aşağıda sağlıkla ilgili yer alan veriler, hastalıkların yaygınlığını bize göstermektedir.

Şekil 19. Hastalıklar ve Yaş Grupları

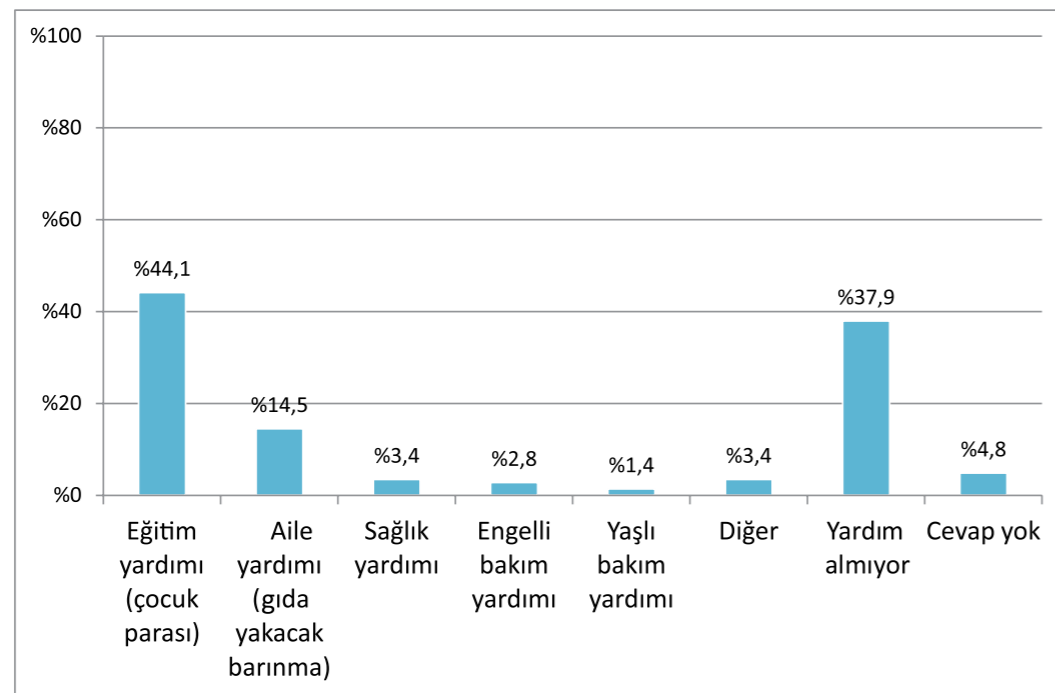
²⁸ Şimşek, a.g.e., s.19.

Şekil 20. Geçim Durumu

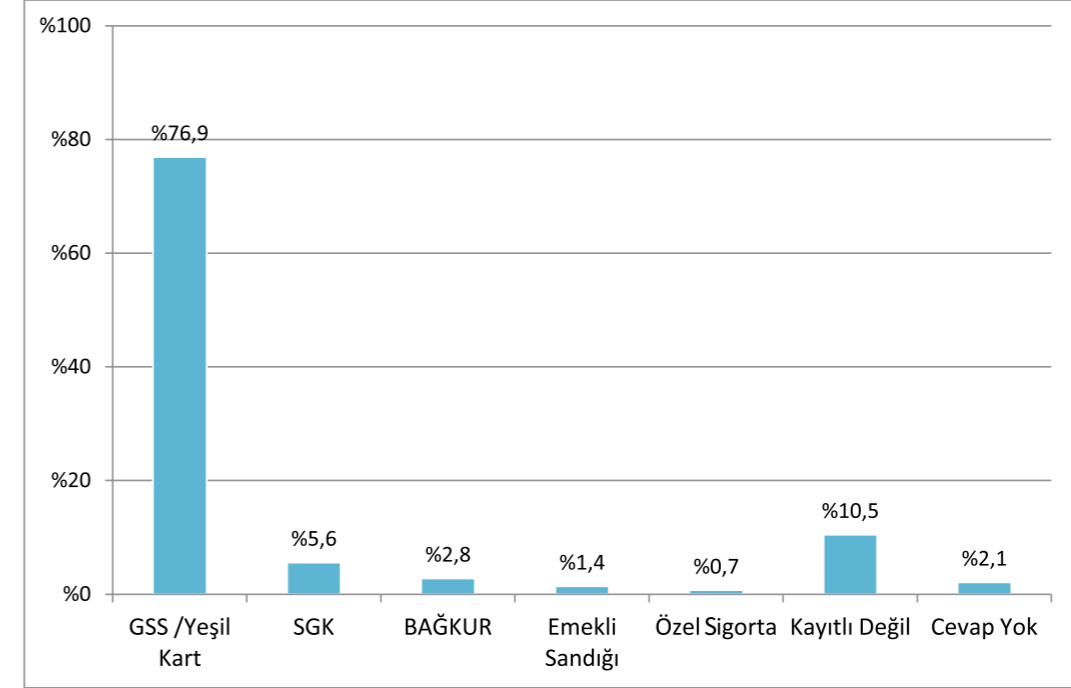
Araştırmamıza katılan mevsimlik tarım işçisi ailelerin geçim sıkıntısı çektikleri görülmektedir. Görüşülen kişilerin üçte biri yemek ve kira gibi temel ihtiyaçları karşılayamadıklarını söylemektedir. Yüzde 42'lik bir kesim ise sadece idare edecek kadar parası bulunmaktadır. Çok pahalı harcamalar yapmadan geçinebilenlerin oranı ise yüzde 8'dir. Dolayısıyla hanelerin yüzde 65'inin borçlu olması şaşırtıcı değildir. Görüşülen hanelerin büyük çoğunluğu yakın akrabalarına borçlu olduklarını söylemiştir. Öte yandan sadece üçte birlik bir oranın mevsimlik tarım işçiliği haricinde gelir sahibi olması ve bu gelirin de ortalamasının 1000 TL altında olması, yaşanan geçim sıkıntısının önemli bir göstergesidir.

Şekil 21. Alınan Sosyal Yardımlar

Görüşülen ailelerin ekonomik durumundaki bu bozukluğa karşın, sosyal yardımlara da erişebildikleri söylenemez. Ailelerin en fazla alabildikleri yardım yüzde 44 ile eğitim yardımı/çocuk parasıdır. İkinci sırada yüzde 15'lik bir oranla "aile yardımı" gelmektedir. Hiçbir şekilde yardım almayanların oranı ise yüzde 40'a yakındır. Ailelerin ikamet adreslerinde olmamalarından dolayı yardımlara ulaşmakta sıkıntı yaşadıkları ve verilen yardımların göçle beraber kesildiği bilgisi de mülakatlarda aktarılmıştır.

Şekil 22. Dahil Olunan Sosyal Güvenlik Şemsiyesi

Ailelerin yoksulluk çektikleri gibi, sosyal güvenceleri de olmadığı görülmektedir. Yüzde 77'lik bir oran GSS/Yeşil Kart'ın sağladığı sosyal güvenlik şemsiyesinin altındayken, yüzde 11'in de kayıtlı olmadığı görülmektedir. BAĞKUR sigortalısı olanların oranı ise yüzde 3'ün altındadır. GSS/Yeşil Kart'ın sadece sağlık hizmetlerini kapsadığı, emekliliğe dönük bir yatırım olmadığı göz önünde tutulursa, geliri yetmeyen ve borç içinde olan mevsimlik tarım işçilerinin geleceğinin de belirsiz olduğu açıktır.

Araştırma kapsamında mevsimlik tarım işçileri ile yapılan derinlemesine görüşmeler ile odak grup görüşmelerinde mevsimlik gezici tarım işçilerinin borçluluğu oldukça çok dillendirilmiştir. Güvencesiz ve kayıt dışı piyasada işçi olarak çalışan bu ailelerin ve bireylerin gerek sosyal güvencesizlikten gerekse toplumsal-kültürel sebeplerle borçlandıkları ve borçluluk döngüsünden çıkamadıkları yaygın olarak gözlemlenmiş bir olgudur:

"Sigorta olmayınca ölen ölüyor, yaralanan yaralanıyor, gittiğiyle kalıyor, hiçbir şey olmuyor sonra ne kendisine ne ailesine. Mesela narenciyede bahçeye gitmek için sabahın 3.30'unda, karanlıkta yola çıkıyoruz, 27 kişilik araca 40 kişi biniyoruz çoluk çocuk. Minibüs nehre düşse ne olacak? Bir şey olmayacak, giden gittiğiyle kalacak. İşe gitmesen aç kalacaksın, gidince de hayatını sokağa atıyorsun." (Erkek işçi, Adana)

Anket verilerine göre görüşülen ailelerin %65'inin borçlu olduğu tespit edilmiştir. Ailelerin %18,9'u bankaya ve %4,2'si devlet kurumuna borçluyken, tanıdık ve tefeciye borçlu olanların oranı %50'yi geçmektedir. Bu da kayıt dışı çalışmak zorunda kalan mevsimlik tarım işçilerinin

borçlanmalarında da benzer bir yapı olduğunu göstermektedir. Anketler yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Bazı görüşmeciler açıkça tefeciye borçlandıklarını söylemekten kaçındıkları için tanıdık cevapları verdikleri gözlemlenmiştir. Yani banka ve resmi kurum dışında gayri-resmi ancak faizli borçlanma oranları gayet yüksektir ve birçok görüşmeci Şanlıurfa'da faizlerin çok yüksek olduğunu söylemiştir. Bu şehirde kayıt dışı piyasanın yaygınlığı ile ilgili de bilgi vermektedir.

Takip ettiğimiz ailelerden biri borçlarını ödemek için bu işi yaptığını ifade etmiştir. Viranşehir'de ev yaptırırken 30.000 TL civarında borçlanmışlar ve bu borcu ödemek için çalışmaktadırlar. Evlerinde yılda 4 ay kadar vakit geçirebilmektedirler. Yine diğer izlediğimiz aile benzer bir borçluluk döngüsü içerisindedir. Önce ev yaptırabilmek için daha sonra ise büyük oğullarının düğünü için borçlanmışlardır. Aşağıdaki alıntı bu durumu anlatmaktadır:

“Tefeciye 70 bin TL borç var. Faiz çok fazla artıyor; 15 bin TL borç 2 yılda 22 bin TL'ye çıktı. Başka yerlere de borçlandık, 10 bin TL de o var. Bir yıl ev için, bir yıl da ağabeyimin düğünü için borç almışız. Çalışıyoruz, borca gidiyor. Borç olmasa annem, babam gitmezdi işe. (...) Kayısı olmazsa borcu ödemek için ayçiçeğine gideceğiz.”
Kadın işçi, Nevşehir

Ailelerin borçlanmaları farklı nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Bunlardan ilki ailenin hanehalkı ekonomisini bozan beklenmedik bir etkinin gelişmesi ve hanelerin kırılganlık düzeylerinin yüksek olmasından dolayı bu etkiyi atlatacak güvenlik mekanizmalarından yoksun olmalarıdır. Şanlıurfa'da bir kadınla Adana'da yapılan görüşme bu olguya örnek teşkil etmektedir.

“Ev yok, akrabaların yanında kalıyoruz. Eskiden ev vardı, borç ödemek için sattık.
- Ne borcunuz vardı?
İşte borç. Kan davası oldu, (ev) sonra kalmadı.
- Köyden yer değiştirdiniz mi kan davası olunca?

Yok, benim kocamın kardeşi öldü, (kan davasından) başkası vurdu. Hemen ölmedi, 9 gün hastanede kaldı. Benim kocam da hastanede, yanında kaldı. Hastane masrafı çok tuttu, kocam borçlandı. Tarla falan her şeyi sattık. Hemen hemen 100 milyar vardı.”
Kadın işçi, Adana.

Şanlıurfa'da bu ailenin köylerinde evleri ve tarlaları varken ve geçimlerini bu düzen içerisinde sağlayabiliyorken, alıntıda görüldüğü üzere bir kan davası sonucu yaralanma ve arkasından gelen yoğun bakım masrafının karşılanamamış olması aileyi mevsimlik tarım işçiliği yapmak zorunda bırakmıştır. Burada sorun ailenin ya da vurulan kişinin sağlık sigortası olmaması ve bu nedenle hastane masraflarının ödenememiş olmasıdır. Aile tarla ve evini satmak zorunda kalmış ve üzerine faizli bir şekilde borçlanıp hastane masrafını ancak ödeyebilmiştir. Görüşme yapıldığında bu aile 10 yıldır mevsimlik tarım işçisi olarak çalışıyordu ve halen borçlarını ödeyememişlerdi.

Aksaray'da görüştüğümüz başka bir kadın ise şunları söylemiştir:

“Evimiz vardı, borç yerine gitti. Kaynanam borçlandı, evi verdiler. Evimiz yok artık, Urfa'ya gitmeyeceğiz. Urfa'da tefeciler çok.”

Bu ailede erkek işportacılık yaparak geçinirken aileden birinin borçlanması üzerine evlerini satmak ve borç almak zorunda kalmıştır. Bundan sonra mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmaya başlamıştır ve artık Urfa'da evleri olmadığı için oraya dönmek istememektedir. Urfa'ya dönmeyecek ve yıl boyunca mevsimlik gezici işçilik yapacak olmaları ailenin çocuklarının eğitim hakkından mahrum kalacakları anlamına da gelmektedir.

Samsun Çarşamba'da Şanlıurfa'da bir kadınla yapılan görüşme de güvencesizlik, borçlanma ve mevsimlik tarım işçiliğine başlama ilişkisini göstermesi açısından önemlidir. Temmuz ayında bu aile ile görüştüğümüzde ailenin mevsimlik tarım işçiliğinde ilk senesiydi. Ataerkinin güçlü ve kadın istihdamının düşük olduğu bir şehir olan Urfa'da bu ailenin 19 yaşındaki kızları bir mağazada asgari ücretle ve sigortalı olarak çalışmaktayken, kayıtdışı daha ucuza çalışmak zorunda kalan Suriyeli sığınmacıların emek piyasasına dâhil olmalarıyla işten ayrılmak zorunda kalmıştır. Ayrıca, arka arkaya gelen sağlık sorunları ve ekonomik sorunlar nedeniyle aile borçlanmış ve mevsimlik işçilik yaparak borçlarını ödeme yoluna gitmişlerdir. Alıntı şöyledir:

“Urfa'da yaşam zaten zordu, Suriyeliler geldi daha da zorlaştı. Sigortalı 1000 TL kazanırdı 250 TL'ye çalışan Suriyeliler var. Mağaza işinde de çalışamaz oldu. Oğlumun yüzünde tümör çıktı, sonra da böbrek rahatsızlığı. Ameliyat masraflarımız oldu. Eşimin işi battı bu arada, yeni iş kurdu onun da borcu var.”

Kasım 2014'te Doğanşehir'de Adana'da Suriyelilerin ucuza hatta ödemesiz çalışma durumu aşağıdaki şekilde dillendirilmiştir:

“Bu yıl yevmiye 45 lira; biz 40 lira alıyoruz. Suriyeliler 30-35 lira alıyorlar. Normalde ayda bir yevmiye tutarları ödenir, Suriyelilere 3 aydır ödemiıyorlar. İş yok, işçi çok; bu yıl sadece 10 gün çalıştık.”

Konya Yunak'ta şeker pancarı çapasında çalışan bir aile reisi ise çocuklarının temel masraflarını ödeyebilmek için borçlandıklarını ve mevsimlik tarım işçiliğinin tek gelirleri olduğunu anlatmışlardır:

“5 çocuğum var, en büyüğü 9, en küçüğü 1 yaşında. Tarlamız yok, köyde tapusuz bir ev var. Tek gelirim bu iş, 9 yıldır bu işi yapıyorum. Sadece ben çalışıyorum, çocuklar küçük, karım onlara bakıyor. Çocuklarım bronşit hastası, onların geçimi için tefeciye 12 bin lira borçlanmışız Urfa'da.”

Bu güvencesizlikten kaynaklanan ekonomik zorunluluğun yanı sıra başlık parası gibi kültürel bazı pratiklerin de borçlanmada etkili olduğu söylenebilir. Adana’da 8-12 yaş arası çocuklarla yaptığımız odak grup görüşmesinde bir çocuk şunları söylemiştir:

“Urfa’da ağabeyimi evlendirdiğimiz için çoktan beri eve dönemiyoruz, burada (okula) kaydımı da yaptıramıyoruz. Burada çalışıyorum. Ağabeyimi ödünç evlendirdik, başlık parası için borçlandık.”

Samsun Çarşamba’da çocuklarla yapılan odak grup çalışmasında ise başka bir çocuk da ağabeyini evlendirdikleri için borçlandıklarını, o borcu kapatmak için çalıştıklarını söylemiştir. Adana’da kadınlarla yapılan bir odak grupta ise genç bir kadın 3 yıl önce evlenmelerine rağmen hala evlerine gidemediklerini, çocuklarının mevsimlik işte çalışırken doğduğunu anlatırken şunları söylemiştir:

“Borçlanmak çok zor, faiz çok yüksek. Biz akrabalarımızdan istiyoruz, onlar da başkalarından alıyor Urfa buradan iyi. Kendi tarlamız olsa, kendimiz eksek biçsek daha kolay.”

Aksaray Eşkil’de yapılan bir görüşmede ise Şanlıurfa Akçakaleli bir erkek işçi şunları anlatmıştır:

“3-4 yıldır bu işi yapıyoruz. Daha önce kendi arazimizde buğday, pamuk yetiştiriyorduk ama evlenince aile yanından ayrılmak zorunda kaldık. 20-30 bin lira borcumuz var.”

Yine 23 yaşındaki bir genç erkek işçi durumu şu sözlerle özetlemiştir:

“Borç ödeyeceğiz diye buralarda sürünüyoruz, bir kere borç aldın mı %5-6 aylık faiz bindiriyor tefeci. Kanser gibi bu faiz, bir kere altına girdin mi ömür boyu çıkamıyorsun. Evin, araban olsa satar ödersin bir kere de ama bizim evimiz bu çadır; o da satılmıyor ki.”

Görüldüğü üzere mevsimlik işçilik yapan aileler temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek ya da sağlık sorunlarından kaynaklı hastane masrafları gibi beklenmedik durumlarla başa çıkabilmek için borçlanmaktadır. Enformel piyasada çalışmaları, mülksüz olmaları ve sosyal güvenceden mahrum olmaları nedeniyle borçlanmaları yüksek faiz karşılığında mümkün olabilmektedir. Bunun doğrudan sonucu olarak aile borçluluk döngüsüne girmektedir. Borcu bir an önce bitirebilmenin yolu mevsimlik tarım işçiliğinden mümkün olan en fazla geliri kazanmaktır. Geliri verilen şartlar ve rekabetçi emek piyasası içerisinde maksimize etmenin yolu hanehalkı emeğini azami derecede kullanmaktan ve yıl içerisinde daha uzun süre gezici tarım işçiliği yapmaktan geçer. Her iki yol da çocukların tarlada daha fazla çalıştırılacağı ve evlerinden dolayısıyla kayıtlı oldukları asıl okullardan daha uzun süre ayrı kalacakları anlamına gelir yani bu ailelerin ve çocuklarının içinde hapsoldükleri yoksulluk döngüsünü kırmaları verili emek piyasası şartları içerisinde pek mümkün görünmemektedir. Bu durumun oluşmasında topraksızlık ve buna bağlı olarak kente göç önemli bir etken olarak verilerimizde ortaya çıkmıştır.

Şehirli Topraksız Tarım İşçileri:

Araştırmadaki hanelerin yüzde 80’i şehir ya da kent merkezinde oturmaktadır. Köyde oturanların oranı sadece yüzde 20’dir. Bu açıdan görüşülen ailelerden yola çıkarak beklenenin aksine köydekilerin değil, kenttekilerin mevsimlik tarım işçisi olarak insan kaynağı oluşturdukları söylenebilir. Ayrıca şehirde yaşayanlar ortalama 25 yıldır şehirdedir. Yine araştırmaya katılan hanelerin yüzde 40’ı daha önce bir yerden bir yere göç etmiştir. Bu göçlerin çoğunluğunu da kırdan kente göçler oluşturmaktadır. Göçün en önemli sebebi olarak “ekonomik zorluklar” belirtilmiştir. Köyden kente göçmüş ve kentlerde yaşayanların üçte ikisinin hala köyde akrabaları bulunmaktadır, bu nedenle sosyal ilişkinin devam ettiği belirtilebilir.

Köyden kente göçenlerin arasında daha önce herhangi bir araziye sahip olanların oranı son derece azdır. Dolayısıyla da göç öncesinde de en büyük gelir kaynağının mevsimlik tarım işçiliği olması şaşırtıcı değildir. Geri kalanlar da ortaklılık/yarıcılık ya da “Ağanın yanında işçilik” gibi faaliyetlerle geçimlerini sağlamaktadır. Ailelerin sadece yüzde 7’sinin köylerinde tarım arazileri vardır ve bu arazilerin ortalama büyüklüğü 10 dönümden azdır.

Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliği üzerine var olan literatür de araştırma verileri de en çok mevsimlik tarım işçisi veren ilin Şanlıurfa olduğunu göstermektedir. Çalışmamıza katılan 168 ailenin 100’ü Şanlıurfalı olduklarını belirtmişlerdir. Araştırma kapsamında mülakatlarda en çok tekrar eden nokta toprak mülkiyeti yapısı ile ilgilidir. Hanehalkı anketi verilerinde ortaya çıkan sadece yüzde 7 ailenin köylerinde tarım yapılabilen çok küçük bir arazisinin olması durumu özetlemektedir. Ailelerin büyük çoğunluğu ekonomik sebeplerden göç ettiğini söylemiştir. Aşiret ağalığı da başka bir sebep olarak görünmektedir. Bu bilgiler ışığında topraksızlığın özellikle Şanlıurfa’da önemli bir göç ve yoksulluk nedeni olduğu söylenebilir. Zaten aşiret ağalığı ve topraksızlık sorunu yüz yüze görüşmelerde de birçok kez yinelenen önemli eğilimlerden biridir. Nitel veriye geçmeden önce Şanlıurfa’da feodal ilişkilere ve mülkiyet rejimine bakmak faydalı olacaktır.

Şanlıurfa’daki güncel feodal yapıyı da mülkiyet ilişkileri üzerinden okuyabiliriz. Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere ildeki toplam tarım arazisi 9.821.677 Ha iken, 500-5000+ Ha arasındaki alan toplam 4.265.756 Ha’dır. Toplam tarımsal işletme sayısı 50.406 iken, 500-5000+ Ha arasındaki sayı 2879’dur. Kendi arazisini işleten sayısı toplam 44.648 iken, 500-5000+ Ha arasındaki sayı 2812’dir. Kendi arazisini işletenlerin sahip olduğu toplam arazi 8.976.294 Ha iken, 500-5000+ Ha arasındaki arazi 4.182.885 Ha’dır.²⁹

²⁹ İşletme Büyüklüğü ve Arazinin Tasarruf Şekline Göre İşletme Sayısı ve İşledikleri Arazi, TÜİK, (çevrimiçi) http://www.tuik.gov.tr/PrelstatistikTablo.do?istab_id=292, Erişim Tarihi:29.12.2014.

Tablo 2. İşletme büyüklüğü ve arazinin tasarruf şekline göre işletme sayısı ve işledikleri arazi (TÜİK)

	Türkiye (Toplam)	Türkiye (500-5000+)	Şanlıurfa (Toplam)	Şanlıurfa (500-5000+)
Toplam Alan (Dekar)	184.348.223	20.917.200	9.821.677	4.265.756
Toplam İşletme (Miktar)	3.022.127	21.907	50.406	2879
Kendi Arazisini İşleten-Alan (Dekar)	136.346.152	14.622.143	8.976.294	4.182.885
Kendi Arazisini İşleten-İşletme (Miktar)	2.458.263	13.763	44.648	2812

http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=292

Türkiye genelinde büyük tarım topraklarının (500-5000+) işletme başına düşen oranı yaklaşık 955 dekar, Şanlıurfa’da bu oran yaklaşık 1482 dekar’dır. Mülkiyet ilişkileri açısından bakıldığında, Türkiye genelindeki büyük arazilerde sadece kendi arazisini işleten işletme başına yaklaşık 1062.5 dekar alan düşerken, Şanlıurfa’da bu oran yaklaşık 1487.5 dekar’dır. Şanlıurfa’da 1.571.100 dekarlık bir toprağın sadece bir işletmenin mülkiyetinde olması bile, bölgede feodal mülkiyet ilişkilerinin sürdürülmesine dair bilgi vermektedir.

Türkiye’de toprak reformu adına 1945 tarihli 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Yasası, 1973 yılında yürürlüğe giren 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Yasası ve 1984 yılında yürürlüğe giren 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlenmesine Dair Tarım Reformu Yasası olmak üzere toplamda üç yasa çıkarılmıştır; ancak toprak mülkiyetinin dağıtımını genelde hazine topraklarının dağıtımını şeklinde gerçekleştirdiği için, hiçbir yasa topraksız veya az topraklı köylüye bir fayda sağlamamıştır.

1973-1978 arasında uygulamaya konulan Türkiye’nin ikinci toprak reformu ilk Şanlıurfa’da uygulanmaya başlamıştır; ancak ilgili yasanın 33. maddesi hükmüyle 16 milyon 600 bin dönüm arazinin 8 milyon 525 bin dönümünün büyük toprak sahiplerine tapulandığı anlaşılmıştır.³⁰ Beş yıl sonra, Anayasa Mahkemesinin iptal kararı ile uygulama son bulmuş; dağıtılan toprakların büyük bir kısmı eski sahiplerine geri geçmiştir.³¹

GAP alanı Fırat ve Dicle havzaları ile yukarı Mezopotamya ovalarında yer alan 9 ili (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak) kapsamaktadır. Temel hedefi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek, bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkanlarını arttırarak, sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi millî kalkınma hedeflerine katkıda bulunmak olan GAP, çok sektörlü, entegre ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı ile ele alınan bir bölgesel kalkınma projesidir.³²

³⁰ Nazmi Yıldız ve Erol Köktürk, “Türkiye’de Kırsal Toprak Düzenlemeleri”, *Harita ve Kadastro Mühendisliği*, Sayı: 48-49, İlkbahar-Yaz, 1984: 98-119, s. 6.

³¹ Zeynep Dernek, “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 1(1):1-12, 2006, s. 5.

³² “GAP Nedir?”, (çevrimiçi) http://www.gap.gov.tr/site-icerik/gap_nedir.aspx, Erişim Tarihi: 29.12.2014.

GAP bölgesi illerinde kırsal yoksulluğa neden olarak toprak mülkiyetindeki dengesizlik, tarım reformunun yapılamaması, modern tarıma geçilememiş olması, bölgede feodal yapının muhafaza edilmesi gibi etkenler gösterilebilir. Kırsal yoksulluğun yanı sıra, büyük kentlerde de yeni yoksul bir tabakanın ortaya çıktığı görülmektedir. Çeşitli araştırmalarda bölgenin yoğun göç alan illerinin varoşlarında hane halkı gelirinin çok düşük olduğu ve göç sonrası hanehalkının ekonomik durumunda herhangi bir iyileşmenin görülmediği saptanmıştır.³³

Şanlıurfa’nın arazi varlığı ve kullanımı bakımından GAP içerisindeki oranı %84.3’tür ve “tarım ve tarıma dayalı ihracat üssü” olarak değerlendirilmektedir.³⁴ 1995 yılından itibaren GAP’ın getirdiği sulama faktörünün etkisi Harran Ovası’nda ürün deseni değişimine neden olmuştur.³⁵

TÜİK verilerine göre, Şanlıurfa (Merkez), Harran ve Akçakale’de 1991-2011 yılları arasında arpa, buğday ve kırmızı mercimek üretimi alanı hızla düşerken; mısır ve pamuk alanlarında hızlı bir artış gözlenmiştir.³⁶

Yüz yüze derinlemesine görüşmelerde ve odak grup görüşmelerinde mevsimlik tarım işçilerinin sıkça değindikleri olgu, topraksızlık ve aşiret ağalarının güçlü oluşudur. İzlediğimiz ailelerden biri tarafından bu durum defalarca dile gelerek, ağanın baskısından nasıl kaçtıkları aktarılmıştır. Adana’da yaptığımız bir görüşmede Şanlıurfa Viranşehirli bir aile, 30 yıl önce Siverek tarafında bir köyde oturduklarını, tarlaları olmadığı için ağanın arazisinde ırgatlık yaptıklarını söylemiştir. Daha sonra Viranşehir’e taşınmışlar ancak burada da mülkleri olmadığı için oldukça zor durumda kalmışlar. 12 çocukları var, bunların 4’ü evli ve Viranşehir’de inşaat, briket, hamallık gibi yevmiyeli işlerde çalışıyorlar. Diğer 8 çocuk ise aileleriyle birlikte mevsimlik gezici tarım işçiliği yapıyor. İki yıldır evlerine gitmemişler. Bu ailenin hikâyesi Şanlıurfa’da bir çok mevsimlik tarım işçisi ailenin hikayesi ile benzerlik taşıyor:

“15-20 yıldır bu işi yapıyoruz, ondan önce köyde ortakçılık yapıyorduk. Ağanın evinde oturuyorduk 30-40 yıl önce.” *Kadın işçi, Adana*

Yine Adana sahasında bu kez kadın odak grubu esnasında bir yaşlı bir kadın

“Köyden kan davası nedeniyle göçtük. Ağanın tarlası çoktu; ama ücretsiz çalıştırıyordu. Şimdi idare ediyoruz”

diye belirtmiştir.

Nevşehir’deki bir erkek görüşmeci ise mevsimlik işçilik ve köy geçmişi üzerine şunları söylemiştir:

“Tarımda çalışanlar eskiden hep köyde olduğundan, çok hayvanları vardı.1-2 köy bir ağandır. Biz de hayvancılık yapıyorduk. Yevmiye veriyordu. Birinin hayvanı çok olduğunda gıcık oluyordu. 89’da 7-8 ev göçtü, yalnız ağa kaldı. 2 göçer getirmiş, hala yalnızdır.”

³³ Özkan Yıldız, “GAP İllerinde Sosyal ve Ekonomik Dönüşüm”, *Ege Akademik Bakış*, 8 (1) 2008: 287- 300, s. 297.

³⁴ Sedat Benek, “Şanlıurfa İlinin Tarımsal Yapısı, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2006-4 (1): 67-91, s. 69.

³⁵ Mehmet Ali Çelik ve Ali Ekber Gülersoy, “Güneydoğu Anadolu Projesi’nin (GAP) Harran Ovası Tarımsal Yapısında Meydana Getirdiği Değişimlerin Uzaktan Algılamaya İle İncelenmesi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6 Sayı: 28 Volume: 6, Güz 2013: 46-54, s. 47.

³⁶ A.e., s. 51.

Bakıldığı zaman köydeki emek biçimi yevmiyeli ya da ağanın sağladığı koruma ve yaşamı idame ettirebilecek temel ihtiyaçlar karşılığında çalışmaktır. Bu bağlamda bakıldığı zaman bir aşiret ağasının yanında çalışırken kente göç etmek ve enformel piyasada düşük ücretlerle, sömürü ilişkileri içerisinde çalışıyor olmak bile bazı işçiler için özgürleştirici bir deneyim olarak algılanmaktadır.

Viranşehirli bir işçinin ağanın köyünden nasıl kaçtığını ve ağanın engellemelerine rağmen ehliyet alıp tır şoförü olarak çalışmaya başladığını anlattığı hikâyesinde şöyle demiştir:

“Artık gözümüz açıldı, ağa köleliği yapmak zorunda değiliz. Ta Rusya’ya kadar gittim, nereye gitsem iş var! Niye kölelik yapayım?”

Aşiret ağasının yanında çalışmak zorunda olmamak bazı aileler için özgürleştirici bir deneyim olarak ifade edilirken, çalışma koşullarını topraksız oluşlarıyla bağdaştıranlar da var. Konya’da bir erkek görüşmeci:

“İnsanların arazileri yok, geçim sıkıntısı çekiyorlar. Arazisi olan orada (Şanlıurfa’da) kalıyor. Ağa köyü var, ağalar zenginleşti, arazileri satmaya başladılar. 100-150 dönüm kadar arazisi olanlar orada kalıyor.”

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi toprakları olması halinde mevsimlik tarım işçiliği yapmayacaklarını söyleyen ailelere derinlemesine görüşmelerde sıkça rastlanmıştır.

Feodal sistem, ağalık ve toprak reformu olunca yüz yüze görüşmelerde ve odak grup görüşmelerinde birçok görüşmeci ağaların siyasi otoriteyle aralarında organik bağ bulunduğunu ve düzenin değişmesine dair inançları olmadığını belirtmişlerdir. Ağaların, köy sahiplerinin milletvekili olduğu ve düzeni değiştirmek için uğraş vermeyeceklerini aktarmışlardır. Özellikle Afyon-Sultandağı’nda Haziran 2014’teki görüşmede ve Mayıs 2014’teki Konya’da odak grup görüşmesinde erkek işçiler de Urfa’daki ağalık sistemi farklı şekillerde dillendirilmiş, siyasetten tanıdığımız isimleri açıkça söyleyerek, siyasi temsilin de hala toprak sahipliği üzerinden yürüdüğüne dair önemli aktarımlarda bulunmuşlardır. Burada isimler çıkarılarak alıntılar aktarılmıştır:

‘Ağa çoktur. En az 1000-2000 dönüm arazileri var, 10.000 dönümü olan bile var.’

Milletvekilleri işe yaramıyor. Oyunu alıp gidiyor. Halkın derdini dinlemiyor.
Yerine oy kullanıyor.

Aşağıdaki alıntı Urfa’daki siyasi temsil ile büyük toprak sahiplerinin yakın ilişkilerini bu toprak sahiplerinin siyasi gücünü net bir şekilde göstermektedir.

“12 milletvekilinden 8’i köy sahibi. Bunlardan tarım reformu istenmez. Devlet kıraç arazide tarım yapma imkanı versin. Kırıkhan’dan Nusaybin’e kadar mayınlı arazi halka dağıtılsın.’

“Antep’te Kayseri’de vs. her yerde fabrika var, Urfa’da makarna fabrikası bile yok. Urfa’nın tümünde, Mardin’in bir kısmında tarım reformu gerek. Viranşehir’de ... ve Ailelerinin 50’şer bin dönüm arazileri var. ... Siverek bölgesinde ..., Ailelerinin çok fazla toprağı var. ... Ailesinin 20 köyü var., milletvekilidir, 11 köyü var. Köyleri millete vermiş, insanlar işliyor ve kazanıyor.

“Urfa’da illa bir köy sahibi, milletvekili ya da parti başkanı olsun!” 12 milletvekilinden 8’i köy sahibidir. Bu çalan tarım reformu ister mi? Ucak, Çiçekli, Del Köylerinin tamamı tarım işçisi, köyde kimse kalmıyor.”

“En reform getiren Ecevit’tir; milletin korkusundan ağaya geri verdi toprağı, insanlar korkusundan alamadı.”

Siyasal alandaki bu kısır döngü yoksulluk kısır döngüsünün de devamına neden olmaktadır. Mevsimlik işçilik yapan aileler temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek ya da sağlık sorunlarından kaynaklı hastane masrafları gibi beklenmedik durumlarla başa çıkabilmek için borçlanmaktadır. Enformel piyasada çalışmaları, mülksüz olmaları ve sosyal güvenceden mahrum nedeniyle borçlanmaları yüksek faiz karşılığında mümkün olabilmektedir. Bunun doğrudan sonucu olarak aile borçluluk döngüsüne girmektedir. Borcu bir an önce bitirebilmenin yolu mevsimlik tarım işçiliğinden mümkün olan en fazla geliri kazanmaktır. Geliri verilen şartlar ve rekabetçi emek piyasası içerisinde maksimize etmenin yolu hanehalkı emeğini azami derecede kullanmaktan ve yıl içerisinde daha uzun süre gezici tarım işçiliği yapmaktan geçer. Her iki yol da çocukların tarlada daha fazla çalıştırılacağı ve evlerinden, dolayısıyla kayıtlı oldukları asıl okullardan daha uzun süre ayrı kalacakları anlamına gelir yani bu ailelerin ve çocuklarının içinde hapsedikleri yoksulluk döngüsünü kırmaları verili emek piyasası şartları içerisinde pek mümkün görünmemektedir.

Fotoğraf: Kerem Yücel

3.3. Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin Çalışma Koşulları

Tarımdaki çalışma koşulları çevresel- iklimsel, iç ve küresel piyasalardan kaynaklanan faktörlerin de etkisi ile oldukça kırılgandır. Çevresel/iklimsel kırılganlık tarımsal üretimin doğasında bulunan ve üretimi olumsuz etkileyen en temel biçimdir. Yağış rejimindeki değişimler, zirai hastalıklar, hava koşullarının üretim için uygun gitmemesi, kuraklık vs. üretimi olumsuz etkileyen faktörlerdir. Temel ve doğal görünen bu faktörleri daha geniş ekonomik koşullar altında incelediğimizde üreticiler ve köylüler için gerçek etkilerini görebiliriz.

İktisadi korumacılık döneminde üretimin ithalat kotaları, tarımsal desteklemeler, alım garantileri, taban fiyat uygulamaları ile kırsal nüfus desteklenmiş, üretim teşvik edilmiştir. Dolayısıyla iklim şartları bir sezon olumsuz geçse bile çiftçiyi koruyan bu mekanizmalarla çevresel etkilerden kaynaklı üretim ve pazarlama problemleri daha kolay tolere edilebilir olumsuzluklar olarak addedilebilir. Bu dönemde Türkiye tarım nüfusu azalsa da 2000lerin başında halen %40 dolaylarında bir kır nüfusu bulunmaktadır.

Ekonominin neoliberalleşme ve küresel piyasalara açılma çabaları 1980 sonrası dönemde başlamış olsa da kır nüfusu ile siyasi otorite arasında yerleşmiş patronaj ve popülist ilişkiler nedeniyle yapısal uyum reformlarının sıkı şekilde uygulanması 2002 sonrası döneme rastlar. Bu dönemde çıkarılan Şeker yasası, Tütün yasası, çiftçilere verilen fiyat ve alım garantilerinin sınırlandırılması, küresel piyasalarla rekabet üzere fiyatların düşürülmesi ve ticaret kotalarının kaldırılmasıyla yukarıda değinilen iç piyasanın işleyişinden kaynaklanan güvenceler azalmış, kırılganlık düzeylerinde ciddi bir artış olmuştur. Böylelikle üreticiler küresel piyasalardaki dalgalanmalar, giderek düşen ürün fiyatları, kar maksimize etmek isteyen çokuluslu şirketlerin ve oligopolistik piyasaların kısılcacında kalmıştır. Yani tarımsal üretimin neoliberalleşmesi ile birlikte yukarıda bahsedilen üç kırılganlık nedeni birbirini besleyerek çiftçilerin üretime devam etmesini zora sokmakta ve kırsal çözümü hızlandırmaktadır. Çukurova örneğinde gördüğümüz gibi bazı bölgelerde tarım işçisi ihtiyacının geleneksel olarak mevsimlik işçilerle karşılandığı örneklerin yanı sıra, giderek güvencesizleşen tarımsal

üretimin daha ucuz maliyetlerle devam etmesini sağlamak için mevsimlik tarım işçilerine ucuz emek talebi çerçevesinde daha çok başvurulduğu da belirtilebilir.³⁷

Bu makro özeti akılda tutarak araştırmayı yürüttüğümüz 2014 yılında yaşanan iklim olaylarının üretimi ve işçiliği nasıl olumsuz etkilediğini daha kolay anlayabiliriz. Nisan ayı sonunda Türkiye genelinde yaşanan don, dolu ve aşırı yağış, birçok üründe rekor ve kalite düşüşüne sebep olmuştur.

Mayıs ayında Adana'da karpuzun zirai dondan etkilendiği, Malatya'da ve Doğu Karadeniz'de kayısının ve fıncığın erken zamanlarına denk geldiği için sadece meyvede değil aynı zamanda yeni yeşeren dallarda da hasar olduğundan ürün miktarında büyük düşüş yaşanmıştır. Özellikle kayısıda kayıp %90'a ulaşmıştır. Ordu ve Giresun'da da fıncıkta yaşanan zirai don nedeniyle rekor ve dolayısıyla işçi gereksinimi büyük ölçüde düşmüştür. Bunların yanı sıra Mayıs ayında İzmir Kemalpaşa'da iki gün yoğun yağış ve dolu kirazın yumuşamasına ve çatlamasına neden olmuş ve ihracat için gerekli kalite sağlamadığından kirazın büyük kısmı iç piyasada eritilmeye çalışıldığından fiyatlar düşmüş ve kiraz geliri işçilik masrafını karşılayamaz hale gelmiştir.

Kiraz özelinde bu durum kirazdan elde edilen gelirin günlük işçilik masrafıyla aynı kalması sonucunu doğurmuştur. Aşağıdaki alıntı bunu göstermektedir:

³⁷ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz: William H. Friedland, "Agrifood Globalization And Commodity Systems", The Globalization of Agriculture and Food at the Agriculture and Human Values Society Yıllık Toplantısı Rapor Sunumu, Haziran 2003, Austin Teksas. Power Hungry: Six Reasons to Regulate Global Food Corporations, Actionaid, 2004. Alessandro Bonanno vd., "Global Post-Fordism and Concepts of the State", *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 4 (1994): 11-29. Koray Çalışkan, *Market Threads: How Cotton Farmers and Traders Create a Global Commodity*, 2. Baskı, Princeton University Press, 2010. William H. Friedland, "Transnationalization of Agricultural Production: Palimpsest of the Transnational State," *International Journal of Sociology of Agriculture and Food*, 1 (1991): 48-58. Marcela Vasquez-Leon, Colin Thor West, Timothy J. Finan, "A Comparative Assessment of Climate Vulnerability: Agriculture and Ranching on Both Sides of The US-Mexico Border", *Global Environmental Change*, 13 (2003): 159-173. Abdullah Aysu, *Tarımdan Sofraya Tarım: 1980-2002 Türkiye Tarımında Yapılanma(ma)*, Su Yayınları, 2002, İstanbul. Zülküf Aydın, *The Political Economy of Turkey*, Pluto Press, 2005, Londra. Çağlar Keyder, Zafer Yenal, *Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük*, 2. Baskı, İletişim Yayınları, Aralık 2013, İstanbul.

“Girdiler arttı, kiraz ucuzladı. Geçen yıl 2,5 TL’ydi, bu yıl 1 TL. 50 dönüm yere 500 TL destek veriliyor, dönüm başı 10 TL. Sulamanın saati 19,5 TL. 6 ay sulanıyor. İşçilik 48 TL. 450 TL kiraz satıyoruz, 440 TL işçiye veriyoruz.”
Erkek çiftçi, İzmir Kemalpaşa.

Kemalpaşa’da yapılan saha araştırması esnasında fiyatların bir gün içerisinde düşmesi, çiftçileri kızdırmıştır. Yukarıda görüldüğü gibi kirazın diğer masraflardan bağımsız olarak sadece işçilik masrafını karşılayamaması birçok üreticinin kirazı toplamaktan vazgeçmesine dolayısıyla işçilerin de işlerinin dramatik olarak azalmasına ya da bir sonraki ürün yetişene kadar iş bulamamalarına neden olmuştur.

Benzer şekilde Konya Yunak ve civarında Mayıs ayında görülen mevsim normallerinden fazla ve yoğun yağış şeker pancarı çapasının gecikmesine neden olmuştur. 40 gün civarında süren pancar çapası yağmur nedeniyle uzamış, işçiler de hava koşulları düzeline kadar çalışmadan beklemek zorunda kalmışlardır. Dolayısıyla gelir oranlarında bir önceki yıla nazaran düşme olduğu söylenebilir.

En dramatik etki kayısı ve fındıktaki rekolte ve işçi gereksinimi düşüşünden kaynaklanmıştır. Ailelerin birçoğu için mevsimlik göç güzergâhı Adana ile başlar, İç Anadolu illerinde şeker pancarı çapası yapıldıktan sonra Malatya’da kayısı ve Ağustos ayında Karadeniz bölgesine fındıkla devam ederken, mevsimlik işçi ihtiyacının en yoğun olduğu ürünler olan kayısı ve fındığın iklim şartlarından olumsuz etkilenmesi güzergâh değişmelerine neden olmuştur.

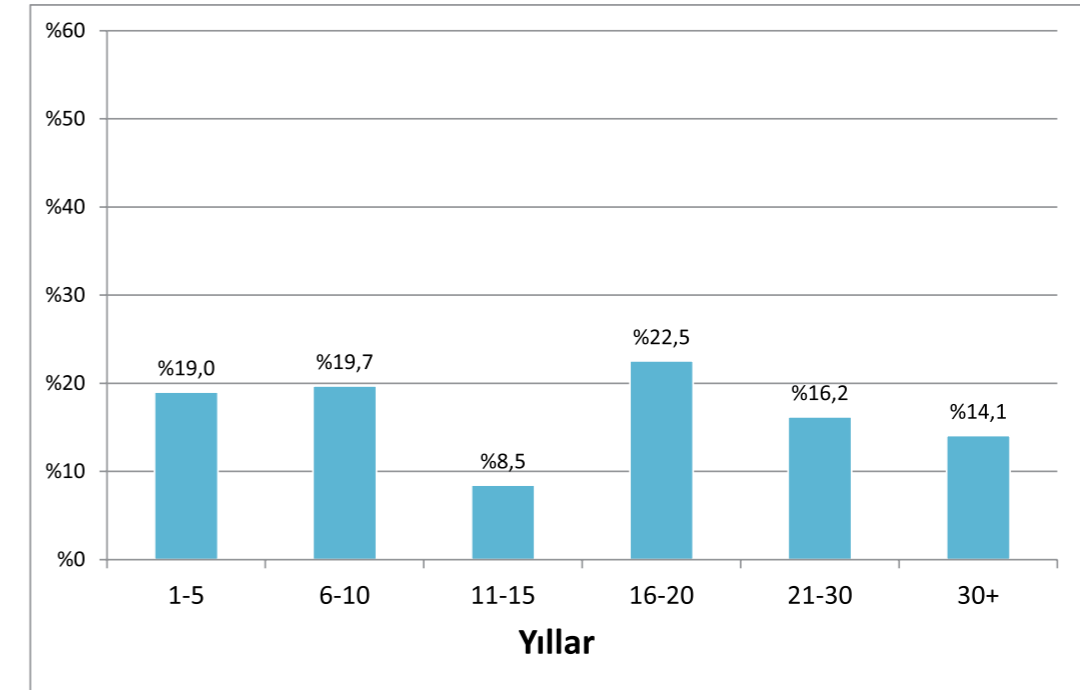
Genelde Malatya’ya giden ancak işçi gerekmediği için 2014 yılında gidememiş olan aileler ile yapılan görüşmeler ve gözlemler mevsimlik tarım işçilerinin göç güzergâhlarındaki değişimi, bunu etkileyen faktörleri ve sonuçlarını göstermesi açısından önemlidir. Takip ettiğimiz ailelerden önceki yıllarda Malatya’ya giden bir ailenin Afyon Sultandağı’nda kiraz toplamaya git-

mesi ardından Sultandağı’nda gerçekleştirilen saha araştırması ailelerin nasıl etkilendiklerini göstermiştir. Sultandağı’na kiraz toplamak için o sene geçen yıllardan daha fazla işçi gelmesi aile başına düşen yevmiye miktarını azaltmıştır. İşçiler önceki senelerde 40 gün çalıştıklarını ancak bu sene işçi çok olduğundan 20 günde işin bittiğini ve tarla sahiplerinin işçiler arasında genç ve kuvvetli olanları seçtiklerini diğerlerine pek iş vermek istemediklerini anlatmışlardır. Yani bir bölgede iklim koşulları nedeniyle işçi gereksiniminin olmaması, başka bir hasat bölgesinde işçi sayılarının artması ve aile başına düşen iş miktarında azalmaya neden olmuştur.

Bir başka eğilim olarak da kendi arabası olan mevsimlik tarım işçilerinin daha çok yer değiştirmeye ve iş bulabilecekleri yerlere daha kolay gittikleri, arabası olmayan ailelerin yol masraflarını karşılamakta zorlanacakları için bir durakta iş potansiyelinde değişme olduğunda gidebildikleri bölgede ya da yakın çevrede kalmaya devam ettikleri ve bulabildikleri işlerde çalıştıkları gözlemlenmiştir. Bu durum mevsimlik tarım işçilerinin yoksunluk düzeylerinin elde edilen gelirin belirlenmesinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Çalışma çerçevesinde mevsimlik tarım işçisi ailelerin çalışma koşullarına dair detaylı bir resim çizilmeye çalışılmıştır. Hem ürün bazlı hem de göç öyküleri çerçevesinde çalışma koşulları aktarılmaya gayret edilmiştir.

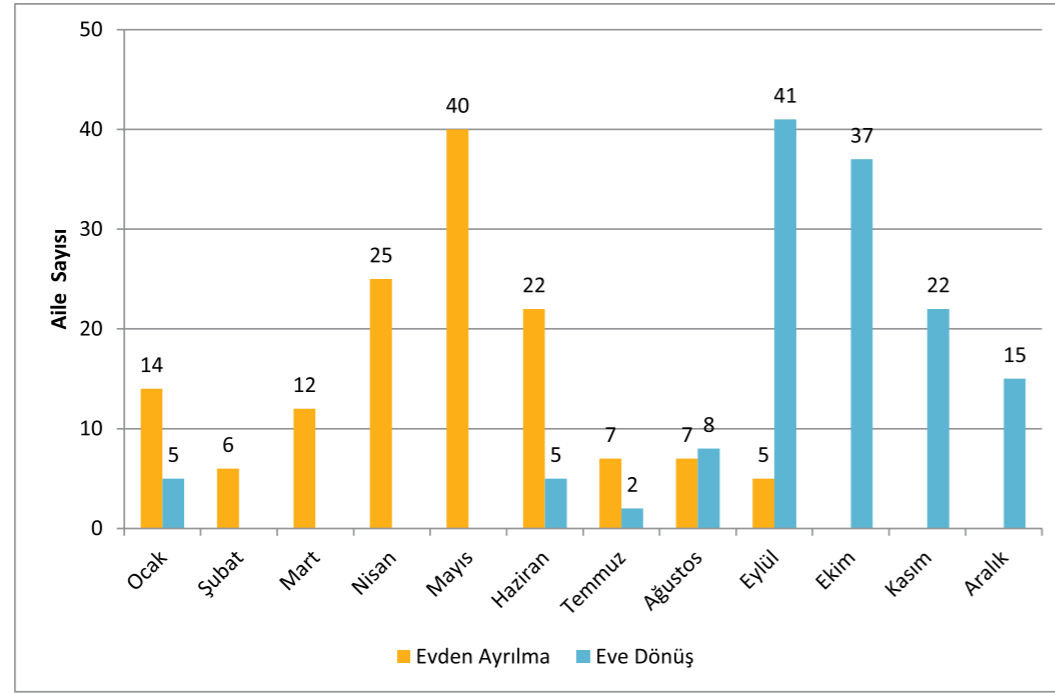
Şekil 23. Mevsimlik Tarım İşçisi Olarak Çalışma Süresi

Çalışma çerçevesinde görüşülen ailelerin yaklaşık yüzde 50’sinden fazlasının 16 yıldan uzun bir süredir mevsimlik tarım işçiliği yaptığı görülmektedir. 20 yıl ve daha fazla bir süredir mevsimlik tarım işçiliği yapan ailelerin oranının yüzde 30 olması, ailelerin büyük bir kısmı için bu faaliyetin ana geçim faaliyeti haline geldiğini göstermektedir. Elimizdeki verilere göre ortalama süre 19 yıldır.

Mevsimlik tarım işçisi ailelerin yüzde 95’inin yıl içerisinde evlerine döndükleri görülmektedir. Çok az oranda olmakla birlikte uzun zamandır evine dönmemiş olan aileler de bulunmaktadır. Görüşülen aileler arasında 2 aile 10 yıldır, 1 aile de 5 yıldır evlerine dönmemiş olduklarını belirtmişlerdir.

Şekil 24. Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerinin Hareketliliği

Mevsimlik tarım işçisi ailelerin yıl içindeki hareketliliklerine bakıldığında yaygın olarak Mart, Nisan ve Mayıs aylarında evden ayrıldıkları görülmektedir. Görüşülen aileler arasından yüz tanesine yakını bu üç ayda evlerinden ayrılmışlardır. Dönüş tarihlerine bakıldığında, dönüşün daha çok Eylül, Ekim ve Kasım aylarına yoğunlaştığı öğrenilmiştir. Yine yüze yakın aile bu üç ayda dönüş yapmaktadır. Evden ayrılış tarihlerinin okulların açık olduğu döneme gelmesi ve dönüşlerin de okullar açıldıktan sonra olması daha önce bahsetmiş olduğumuz okul terk oranlarının yüksekliğinin önemli bir nedeni olabilir.

Tarımda toplanan ürüne, emeğin biçimine göre koşullarda değişmektedir. Örneğin Afyon'da kiraz toplama ile ilgili ortak bir şikâyet, kiraz merdivenlerinin 20 metreye kadar uzayan çok yüksek merdivenler olmasıdır. Bu merdivenler düşme tehlikesi yaratırken, saha araştırması öncesi genç bir kızın düşüp, kolunu kırdığı bilgisi aktarılmıştır. Çalışanların başka bir şikâyeti de, toprak sahiplerinin gelip 'en genç ve güçlü' olanları seçip, diğer işçileri işe almamaları:

“Sabah gelip şu kız, şu oğlan diyor. Hayvan pazarı gibi, seçip gidiyorlar. Akşam geldiğinde şu şu gelmesin diyor. Kocaman ağaçlardır, şu ağaca çıkamıyor diyor. Yaprak düşmesin, dal kırılmasın diyor.”

“Aynı hayvan pazarı, adam laf ediyor sen çalışmıyorsun diye. Ertesi gün onu almıyor işe. Kemal Sunal filmi gibi”

“İnsan seçiyorlar. 20 metre merdiven var, bir kiraz için. Yaşlısın diyorlar, çalıştırmak istemiyorlar.”

“Adam hayvan gibi seçiyor bizi. Büyük olanlar gelsin diyor. Ben diyecektim ki gel de dişime bak yine de büyüklük bizde kalsın dedim.”

Belirttiğimiz üzere mevsimlik tarım işçilerinin birçoğu Urfa'dan ancak yine de dile gelen Urfa'da çalışmanın özellikle işçiliğin ucuzluğu ve pamuğun zorluğu sebebi ile diğer yerlerde çalışmaya göre çok daha zor olduğudur:

“Sabah 5'te herkes uyanır, alışmış. Tarlaya gidene kadar 5.30, 6.00 olur saat. Her sabah ekmek mayalarız, bazlama diyoruz ona. Kahvaltı için onu yiyip, öğlen de bir saat mola verip ne yemek varsa onu yeriz. Akşam 6.30 gibi tarladan dönüp tekrar yemek yaparız. 8'e kadar da bulaşıklar biter, yatarız.”

“Ama en kötüsü pamuk, çünkü hem ucuz, hem yoruyor. Hem de kirleniyoruz. En pis meslek pamuk. Hem de pamuğa yağmur vurunca yıkanıyor, balı gidiyor, hafifliyor. Yağmurlardan önce günlük topladığım pamuk 100 kilo gelirken şimdi 60 kilo geliyor”

“Pamuk toplamak en zor iş. Ellerimiz yırtılıyor, belimiz kopuyor.”

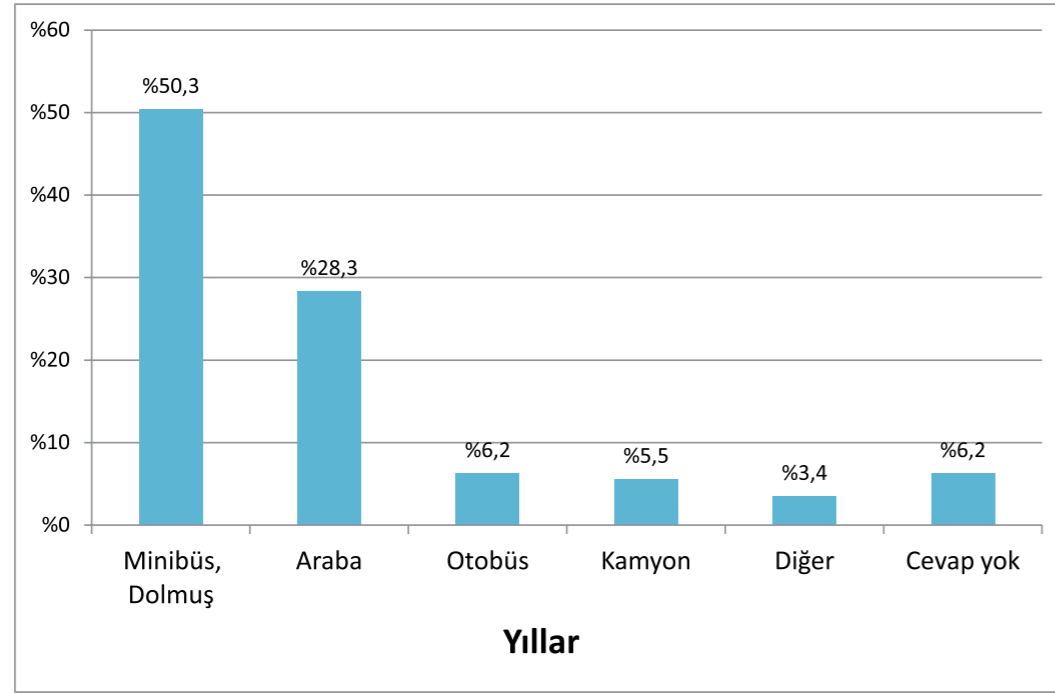
“Pamuğu doldurmak için belimize bağladıklarımız çok ağır oluyor, belimiz kırılıyor.”

“Eldiven naylon, güneşte ısınınca iyice kötü oluyor; belimiz ağrıyor, gece yatamıyoruz.”

“Burada, hele yağmur çamur olunca yaşaması çok zor; çocuk bir şeyden anlamıyor, temizlik bilmiyor. Çadırda kalıyoruz, çocuklar nasıl öğrensin el yıkamayı, tuvalete gitmeyi?”

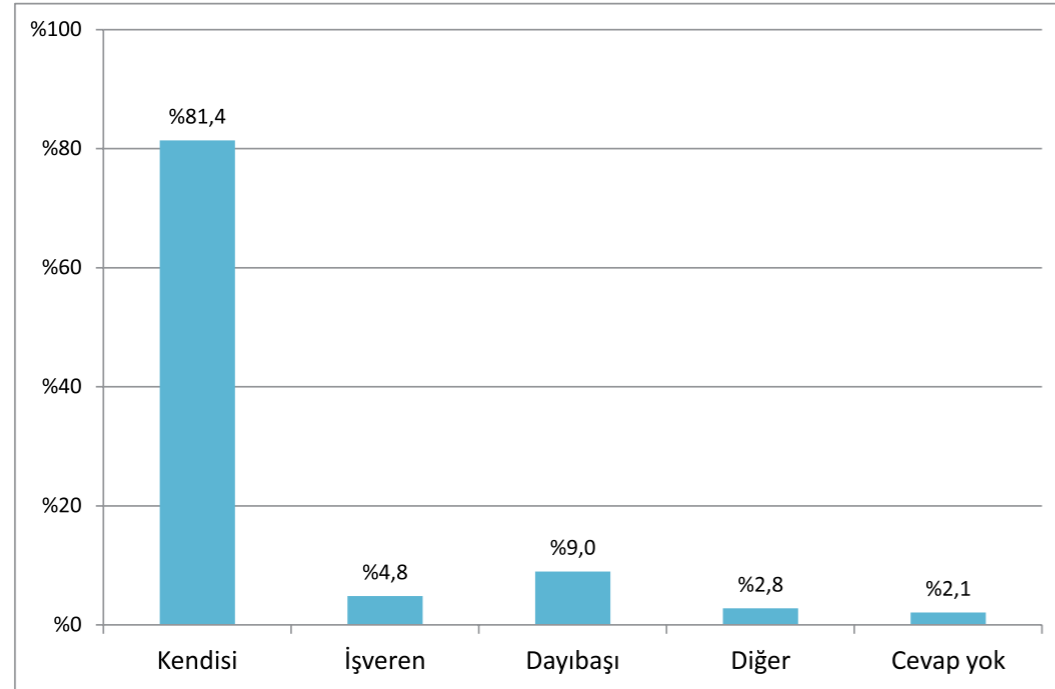

Şekil 25. Çalışılan Yere Ulaşım

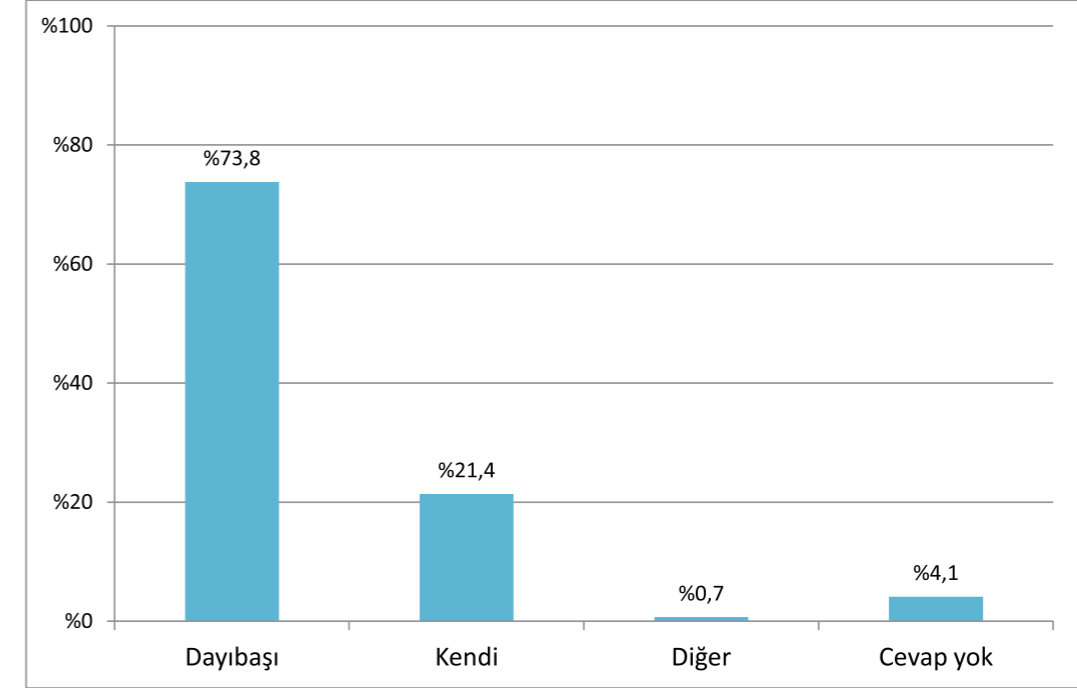
Araştırmada ailelerin çalıştıkları yere ulaşımında, yaygın olarak toplu ulaşım araçlarını kullandıkları bilgisi saptanmıştır. Yüzde 50'si minibüs-dolmuş, yüzde 6'sı otobüs ve yüzde 6'sı kamyon olmak üzere yüzde 60'ından fazlası ulaşımında toplu ulaşım araçlarını kullanmaktadır. Arabayla ulaştıklarını söyleyenlerin oranı yüzde 30'un altında kalmıştır. Yüzde 6'lık bir kesimse "kamyon" yanıtı vererek elverişsiz koşullarda yolculuk yaptığını göstermiştir.

Şekil 26. Çalışılan Yere Ulaşım Masrafını Kim Karşılıyor?

Ulaşımın büyük ölçüde toplu ulaşım araçları kullanılarak yapılmasının yanı sıra, ulaşım masraflarının da ailelerin kendileri tarafından karşılandığı görülmektedir. Görüşülen ailelerin yüzde 81'i ulaşım masraflarını kendileri karşılarken; ulaşım masrafları dayıbaşları³⁸ tarafından karşılanmalarının oranı yüzde 9, işveren tarafından karşılanmalarının oranı da yüzde 5'tir. Ulaşım masraflarının da ailelerin giderleri arasında olması, toplu ulaşımın tercih edilmesinin başlıca nedeni olabilir.

Şekil 27. Çalışılan Yere Aracı Kim?

Görüşülen ailelere çalıştıkları yerle aralarında aracılık yapan bir kişinin olup olmadığı sorulduğunda dörtte üçü "dayıbaşı" kurumunun varlığından bahsetmiştir. Sadece beşte birlik bir kesim çalışılan arazinin sahibiyle doğrudan ilişki kurduğunu belirtmiştir. Görüşülen kişilerin sadece yüzde 28'inin tarla sahibini önceden tanıyor olması, mevsimlik tarım işçileriyle işverenleri arasındaki ilişkinin dolaylı ve dayıbaşları üzerinden gerçekleştiğini göstermektedir. Dayıbaşı (elçi ya da çavuş³⁹), mevsimlik tarım işçiliğinde emek aracılara verilen isimdir. Yalnız, sadece mevsimlik tarım işçiliğinde değil; madencilik gibi, küçük tekstil atölyeleri gibi emeğin kayıtdışı olduğu üretim aktivitelerinde de benzer işlevi yürüten araçlar vardır. Bu kişiler, resmi çalışma anlaşmalarının bulunmadığı güvencesiz ve kayıtsız çalışmada işveren ile işçi arasındaki ilişkiyi yürütür ve bunun karşılığında genellikle %10 dolaylarında komisyon alırlar. Türkiye'de gittikçe büyüyen kayıt dışı piyasada kimi zaman işçilerin ve ailelerinin içinde yaşadıkları belirsizliği azaltan, kimi zaman da emek sömürünün derinleşmesine neden olan ama sistemin olduğu gibi işlemlerini sağlayan aktörlerdir.

İş araçları olan dayıbaşların varlığı ya da mevsimlik gezici tarım işçisi ailelerin çalışacakları tarla sahiplerini tanıyor olmaları bu belirsizliği azaltan bir faktördür. Belli bir süredir aynı köye aynı tarla sahibinin yanına çalışmaya giden ailelerin ya da dayıbaşı olarak nitelendirilen tarım araçlarıyla gelen ailelerin çalışacak tarla bulma, fiyat konusunda anlaşma, ödemelerini alma gibi konularda daha az sorun yaşadıkları gözlemlenmiştir. Bu durum mevsimlik tarım işçisi aileler arasındaki farklılaşma üzerinde etkilidir. Uzun süredir mevsimlik işçilik yapan

³⁸ Dayıbaşı/Elçi: Mevsimlik gezici tarım işçileri ile onları çalıştıran tarım işverenleri arasındaki ilişkinin düzenlenmesinde aracılık yapan ve bunun karşılığında işçiden ve işverenden komisyon alan aracı kişidir.

³⁹ Çavuş: Tarlada veya bahçede mevsimlik tarım işçileri arasında koordinasyonu sağlayan ve bunun karşılığında işverenden yevmiye alan; aynı zamanda kendisi de mevsimlik tarım işçisi olan kişidir.

dolayısıyla işe ve tarla sahibine erişim ağları gelişmiş işçi aileleri, mevsimlik işçiliğe yeni başlamış, farklı etmenlerden dolayı yeni yoksul diye niteleyebileceğimiz sınıfa dâhil olan işçi ailelerinden işe erişim açısından farklılaşmaktadırlar.

Dayıbaşlarının enformel emek piyasasında emek aracı olarak çalışmaları emeğin bağımsızlaşmamasına neden olmaktadır. Örneğin şeker pancarı gibi geniş bir alanda tarımı yapılan ve işçilerin tarla sahipleriyle görüşme olanaklarının düşük olduğu yerlerde de işçinin işe ve belirli hizmetlere ulaşımında kolaylaştırıcı rol oynayarak sistemin kayıtdışılık ekseninde devam etmesinde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle arabası olmayan ve herhangi bir yerleşim merkezine kilometrelerce uzakta bulunan işçi ailelerin hastalık gibi acil durumlarda dayıbaşını aradıkları ve dayıbaşının onları şehir merkezine ulaştırmasını beklediklerini belirtmişlerdir. Bunun yanı sıra Adana Tuzla, Samsun Çarşamba ovası ve Konya'daki köylerde olduğu gibi mevsimlik işçi çadır kentlerinin merkezlere uzak olduğu ve işçilerin yeme-içme gibi gündelik ihtiyaçlarına ulaşamadıkları yerlerde dayıbaşlarının belli tüccarlarla, satıcılarla anlaşip kamp alanlarına periyodik meyve-sebze-baklagil vs. gibi çeşitli ihtiyaçları kamyonetlerle, minibuslerle getirmelerini sağladıkları görülmüştür. İşçiler, paralarını iş bitiminde aldıkları için bu hizmetten dayıbaşının verdiği avansla, ya da daha sonra ödemek üzere yararlandıkları ve tüm hesapların dayıbaşı tarafından tutulduğu görülmüştür. Bu durum dayıbaşının işçilerin kazandıkları parayı da dolaylı da olsa kullanmaları üzerinde tasarruf sahibi olduğunu göstermiştir.

Aşağıdaki alıntı dayıbaşı ile işçi arasındaki bağımlı emek ilişkisini göstermesi açısından önemlidir:

“Yevmiye 36 TL diyorlar, Dayıbaşı %10’unu kesiyor. Herhalde bize 32-33 kalıyor. Paramızı hala almadık, iş bitiminde alıyoruz; ama bir ihtiyacımız olduğunda patron harçlık veriyor. Bazen de bakkala onun adına yazdırıyoruz, diyor ne lazımsa erzak falan gidin oradan alın. İşte kahvaltılık, çay, şeker alıyoruz.” *Kadın işçi, Adana*

Adana’dan başka bir erkek işçi ise fiyat ve ödeme ile ilgili şöyle söylemiştir:

“Yevmiye pazarlıkla belirleniyor, devletin belirlediği ücret verilmiyor. Yevmiye düşük, en fazla 30 TL, dayıbaşı kesintisi 3 TL. Parayı karpuz satıldığı zaman (o zamana kadar yaptıkları harcamaları) masrafı düşerek kalanını veriyor.”

Samsun Çarşamba’daki bir köyde dayıbaşının yevmiye ücretini belirlemedeki rolü yaptığımız saha araştırması esnasında oldukça net bir biçimde görülmüştür. Köyde sebze-meyve hasadında çalışan 140 civarında işçi, 40 civarında hane tek bir dayıbaşı aracılığıyla iş bulmuştur. Dayıbaşı, işçileri etrafı tellerle çevrili bir kavak tarlasına yerleştirmiş,⁴⁰tarla sahipleriyle dayıbaşı arasında yapılan pazarlık sonucunda yevmiye 35 TL olarak belirlenmiştir. Bu 35 TL’nin 3,5 TL’si dayıbaşı komisyonu olarak kesilirken, işçinin eline günlük 31,5 TL geçmiştir. Saha ekibinin yaptığı görüşmeler ve diğer köylerdeki saha araştırmaları yerli işçilerin günlük 60 TL’den aşağıya çalışmadığını, diğer dayıbaşları ile gelen mevsimlik tarım işçilerinin ise 40 TL civarına çalıştıklarını göstermiştir. Dolayısıyla bu köye işçi götüren dayıbaşı o köyde tekel durumunda olduğu ve işçileri daha az ücrete çalıştırabildiği için mikro piyasada avantajlı konumunu korumak için sömürünün derinleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Ayrıca görüşme yaptığımız işçiler aynı dayıbaşının her sabah işçileri çalışacakları tarlalara göndermek için topladığını, aynı ailenin fertlerini farklı tarlalara dağıttığını ve bu durumdan duydukları rahatsızlığı belirtmişlerdir. İşçiler kendi aileleri ile birlikte çalışmak istediklerini, böylelikle nişpeten daha rahat olacaklarını belirtmektedirler. Giriş bölümünde de belirtildiği üzere mevsimlik işçilik genelde bir hane aktivitesidir. Tüm aile üyeleri beraberce tarlada yiyeceği yemeği ve içeceği suyu, çayı yanında götürerek çalışmaktadırlar. Aile üyelerinin farklı tarlalara dağıtılması ayrıca bir yük ve memnuniyetsizlik kaynağı olmuştur Samsun Çarşamba’daki işçiler için. Ancak dayıbaşının bu işçileri bölerek daha kolay kontrol ettiği ve ailelerin tarla sahipleriyle bireysel anlaşma yapmalarını engelleyen bir strateji geliştirdiği gözlenmiştir.

Dayıbaşları bir mevsimlik işçi ailesi gibi yaşıyor görünmelerine rağmen⁴¹, METİP kamplarında ya da herhangi bir çadır kampındaki imkânlardan daha fazla yararlandığı gözlenmiştir. Eğer kamp bir METİP kampı ise yapılmış olan tuvaleti sadece dayıbaşının kullandığı aşağıdaki alıntıda görülmektedir.

“Devlet tuvalet yapmış; ama elçi kullanıyor.” *Erkek işçi, Adana*

⁴⁰ Aynı dayıbaşı bir gün boyunca araştırma için görüşme yapmamıza izin vermemiş ve muhtardan izin almamız gerektiğini ısrarla söylemişti.

⁴¹ Yukarıdaki örnekte yer alan dayıbaşının yedi çocuğundan biri olan Ayşe’nin öyküsü aslında bu tespitin doğruluğunu kanıtlar gibidir. Ayşe 15 yaşındayken teyzesinin yanında çirçir fabrikasına işe girmiş ve bir ay bile olmadan kıyafetini makinaya kaptırdığı için koltuk altı ve yüzünün yarısı parçalanmış. 12 ameliyat olmuş ve göz siniri koptuğu için bir gözü görmüyor. Şu an 18 yaşında evin tüm işini o yapıyor. 5 yaşındaki kardeşine bakıyor. Babası, kendisi ve 5 yaşındaki kardeşi hariç tüm aile tarlada çalışıyor.

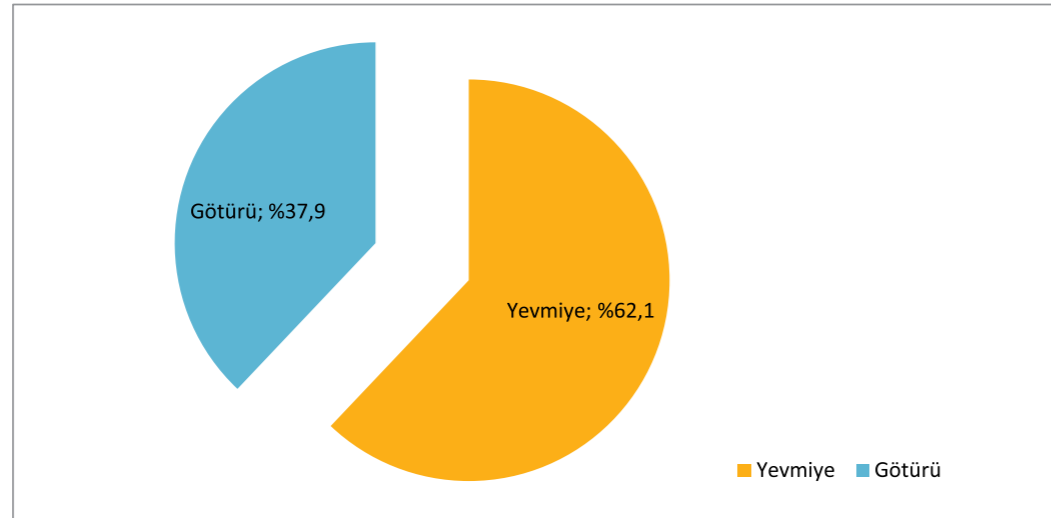
Konya'da bir köyde devlet tarafından yapılmış olan prefabrik evde yine dayıbaşının ikamet ettiği, işçilerin her zamanki gibi çadırda yaşadığı gözlemlenen başka bir tespittir. Samsun'da yukarıda bahsi geçen çadır alanında iki adet buzdolabı bulunmaktadır. Bunun biri dayıbaşının kullanımındadır, diğerini ise ancak dayıbaşının izin vermesi suretiyle işçiler de kullanabilmektedir. Aşağıdaki alıntılarda dayıbaşının işçi ile işveren arasında aracılıktan kaynaklanan güçlerini nasıl kullandıkları ve dolayısıyla enformalite kıskacında emeğin bağımsızlaşmasının nasıl olumsuz etkilendiği görülmektedir.

“Dayıbaşına fazla yevmiyeyi vermemiş (tarla sahibi), Dayıbaşı ertesi gün işçiyi göndermedi, yattı işçi dayıbaşı yüzünden...” *Erkek işçi, Afyon*⁴⁰

“Bir tarla ayarladık, uzakta biraz. Kendi arabamızla gidecektik. 50 TL mazot parası istedim tarla sahibinden ama aracı adam, Kürt dayıbaşı, 80 TL demiş tarla sahibine. Olmadı iş sonra. Kızdım, neden karışıyor.” *Erkek işçi, Afyon*

Yukarıdaki veriler ışığında dayıbaşılık (elçilik, çavuşluk) kurumunun enformel ve gezici emek söz konusu olduğunda ilişkileri ve para alışverişini yürütmek için elzem olduğu ancak elinde tuttuğu güç itibarıyla aynı zamanda bazı durumlarda sömürünün derinleşmesine ve emeğin bağımsızlaşmamasına neden olduğu da gözlemlenmiştir.

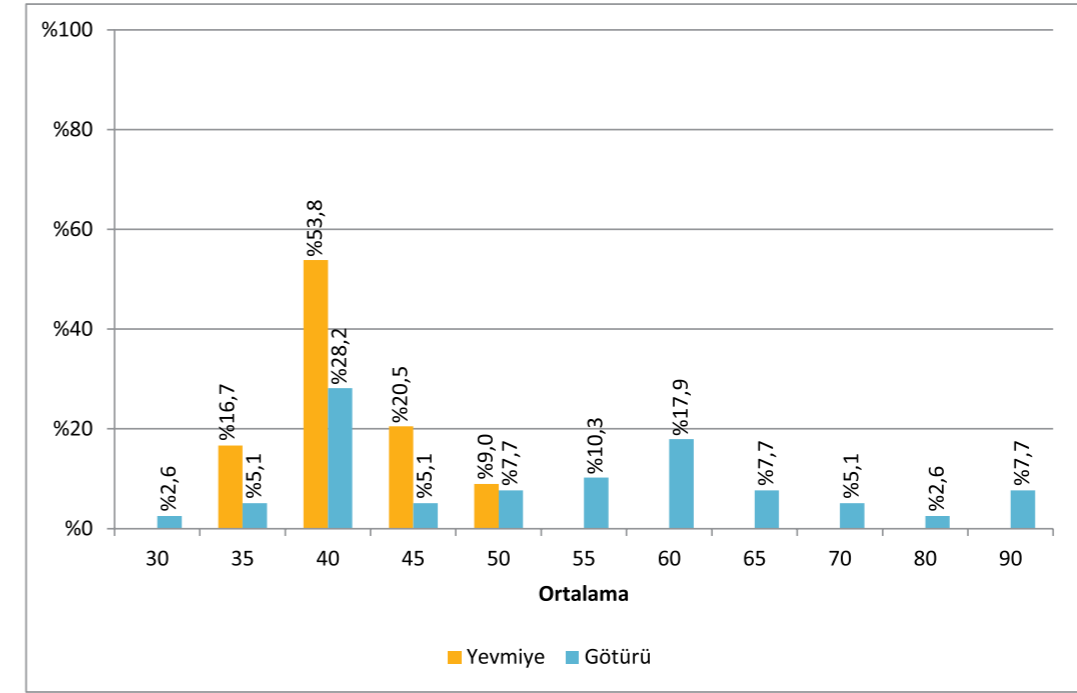
Şekil 28. Gelirin Kaynağı?

Görüşülen mevsimlik tarım işçilerinin çoğunluğunun yevmiye usulü çalıştıkları görülmektedir. Yüzde 62'lik bir oran bu yanıtı vermişken, götürü usul çalışanların oranı yüzde 38 olarak belirtilmiştir. Bu veri araştırmaya katılan aileler ile yapılan anketin hangi ilde ve hangi üründe yapıldığıyla da şekillenen bir veridir. Araştırma kapsamındaki ürünler arasında şekerpancarı çapası ve sökümlü haricinde götürü usul çalışma görülmemiştir.

⁴⁰ Afyon Sultandağı'nda dayıbaşlarının işçilerden kestikleri %10 komisyonun ayrı olarak tarla sahiplerinden de fazladan yevmiye aldıkları görülmüştür. Yukarıdaki alıntı, fazla yevmiyenin tarla sahibi tarafından ödenmemesi üzerine çıkan anlaşmazlıkla ilgilidir.

Şekil 29. Gelirin Miktarı

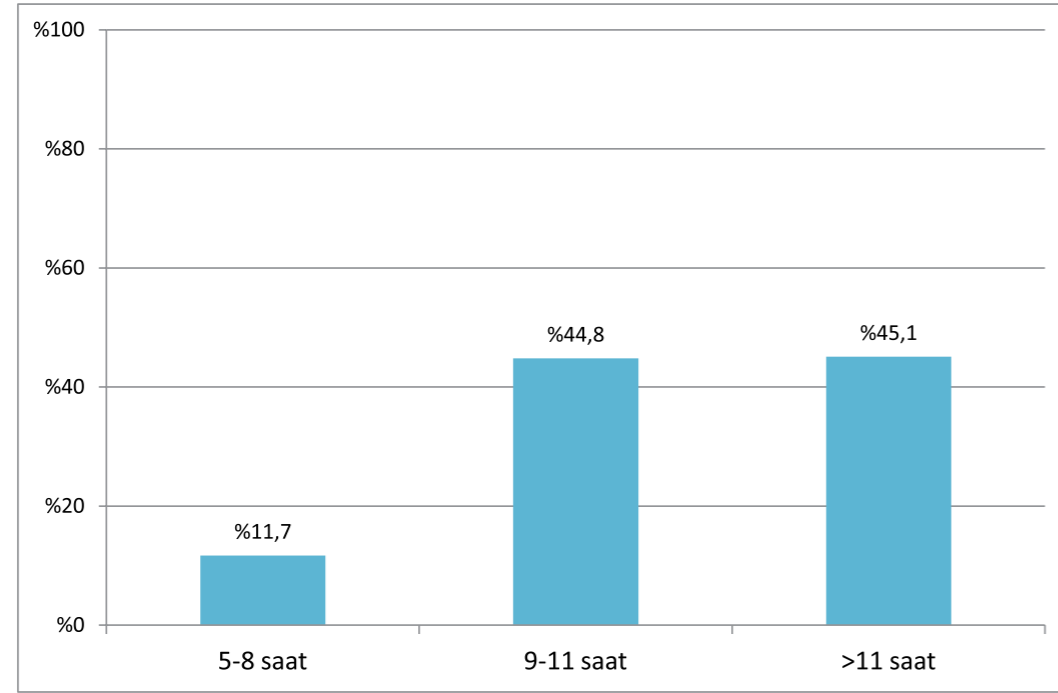

Mevsimlik tarım işçileri arasında yevmiye usulü çalışanlar ve götürü usul çalışanların kazançları arasında önemli bir fark görülmemektedir. Yevmiye usulü çalışanların yüzde 70'i 40 TL'nin altında bir günlük kazanç elde ederken, ortalama günlük gelir 40 TL'dir. Götürü usul çalışanlardaysa 40 TL altında gelir elde edenlerin oranı yüzde 35'ken, ortalama gelirleri de 40 TL civarındadır. Verilen yanıtlar götürü usul çalışanların arasında daha yüksek gelir edenler olsa da, düşük gelirlerin de olması götürü usul çalışmanın her zaman daha karlı olmadığını göstermektedir. Ancak bu grafiği değerlendirirken yevmiye ile aileden bir kişinin bir günlük ücretinin, götürü de ise bir dekarın çapasından ailenin aldığı toplam ücretin genelde ifade edildiği akılda tutulmalıdır. Dönüm hesapları yöreden yöreye değiştiği için veri dekar başı ücret üzerinden hesaplanıp girilmiştir. Bir aile günde 3 yevmiye kazanıyor olabilir ama çapada götürü usulü olduğunda aileden 3 kişi çalışıp günde bir dekarı çapalayıp 60 TL kazanıyor olabilir. Vurgulanması gereken nokta sahada götürü usulünün olduğu yerlerde yevmiyeye kıyasla göze çarpan en önemli farkın ailelerin daha çok kazanmak için maaile, çoluk çocuk sabahtan akşama kadar çok sıkı çalışıyor olmalarıydı. Götürü usulünde aile emek kapasitesi ne kadar çok kullanılırsa gelir o kadar arttığı için çalışma yoğunluğu ve süresi uzuyordu.

Görüşülen kişilerin yarısı yevmiyenin kadınlar ve çocuklar için aynı olduğunu söylemektedir.

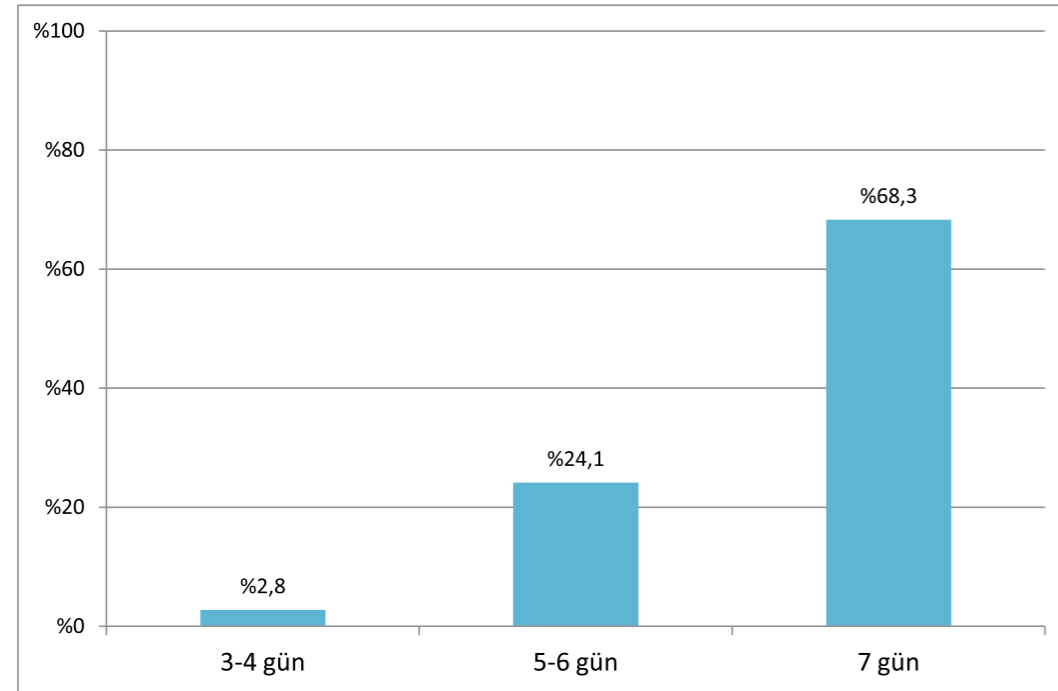

Şekil 30. Günlük Ortalama Çalışma Süresi

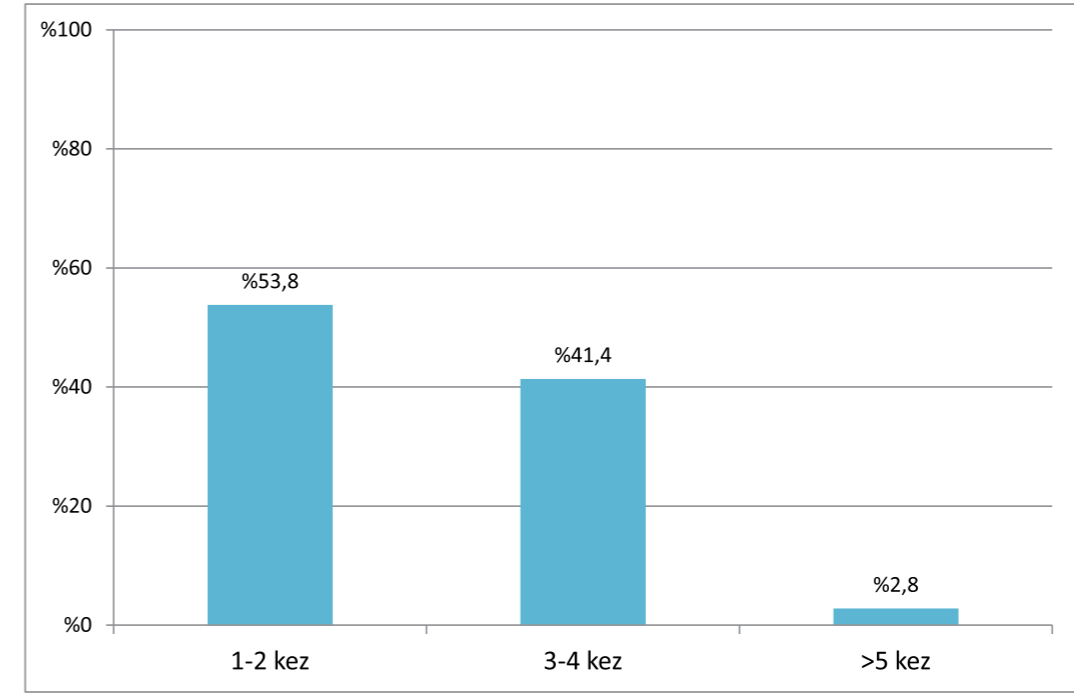
Mevsimlik tarım işçilerinin günlük çalışma saatleri sorulduğunda, günde ortalama 8 saatten daha az çalıştığını belirtenlerin oranı sadece yüzde 12'dir. Yüzde 45'lik bir oran 9-11 saat arasında, yüzde 45'lik bir oran da 11 saatten daha fazla çalıştığını söylemiştir.

Şekil 31. Haftada Çalışılan Gün Sayısı

Mevsimlik tarım işçileri, günde 9 saatten fazla çalıştıkları gibi, haftanın da hemen hemen her günü çalışmaktadırlar. Görüşülen kişilerin yüzde 70'ine yakınının haftanın 7 günü çalışırken, yüzde 24'lük bir kesim 5-6 gün çalışmaktadır. Bu açıdan mevsimlik tarım işçiliğinin yoğun bir çalışma temposu olduğu açıktır. Ancak araştırmamızda bazı ürünlerde yaşanan üretim azlığı ve/ya hava koşulları nedeni ile çalışılmayan günler işçiler tarafından şikayet nedeni olarak da ifade edilmiştir.

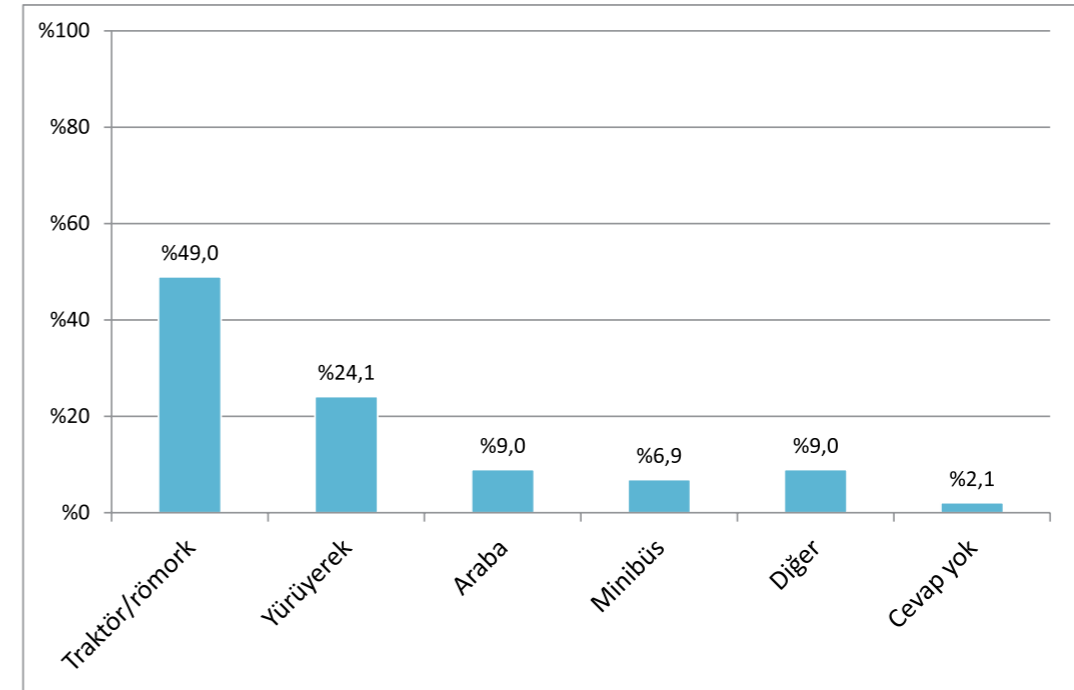
Şekil 32. Bir Günde Verilen Mola Sayısı

Çalışanların yüzde 54'ü günde 1-2 kez, yüzde 41'i de 3-4 kez mola vermektedir. Ortalama bir günde 5 kez ve daha fazla mola verenlerin oranıysa sadece yüzde 3 civarındadır. Görüşülen kişiler öğle yemeği molası verdiklerini de belirtmişlerdir. Ancak öğle yemeği çalışanlar tarafından temin edilmekte ve ödenmektedir. Tarla sahibinin öğle yemeğini temin ettiğini ya da ödemediğini belirtenlerin oranı yüzde 5'in altındadır. Yine sahada birçok görüşme ve odakta işin kasayı ya da kamyonu doldurulduğunda bittiği ifade edilmiştir:

“Mola yok, öğlen yemeği yok, sürekli çalışıyoruz.” Kız çocuk işçi, Adana

Şekil 33. Tarlaya Ulaşım Yöntemi

Mevsimlik tarım işçileri çalıştıkları tarlaya genelde traktör ve römork ile ulaşmaktadır. Yüzde 50'lik bu oranı, yüzde 24'lük bir oranla yürüyerek gelenler takip etmektedir. Yerleşimlerin çoğunun çadırda olması ve çadırların muhtemelen tarlaya yakın kurulması bu durumu açıklamaktadır. Araba ve benzeri ulaşım araçlarını kullananların oranıysa daha düşüktür.

Ulaşımında yaşanan kazalar aslında gezici tarım işçilerin görüldüğü nadir durumlardır. Ancak son yaşanan 31 Ekim'deki 15 mevsimlik tarım işçisi kadının ve bir çocuğun yaşamını yitirdiği kazada da şahit olduğumuz gibi bu kazalar 'iş kazası' olarak tanımlanmamaktadır.

İş Kazaları ve İş Cinayetleri

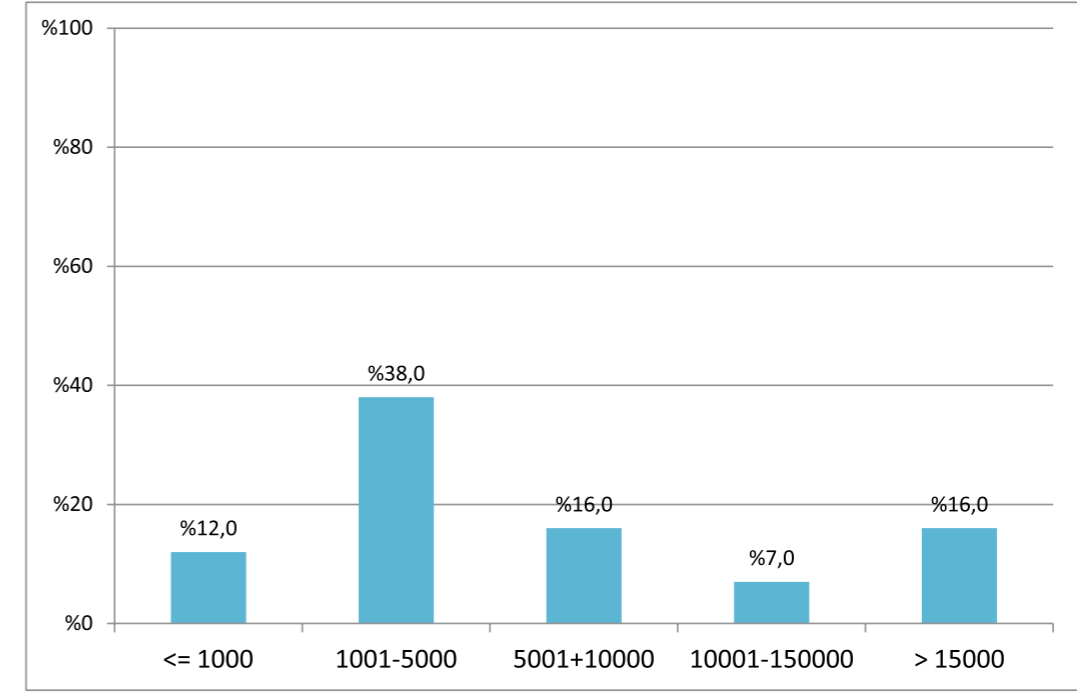

Fotoğraf: Kerem Yücel

Detaylarını aktaracağımız ölümlü iş kazası ise yine örtü altı sebze - Adana sahasından. Şubat ayının başında bir sabah, römork ve su tankeri eklenmiş traktörle kamptan bahçeye doğru yola çıkıyor aileler birlikte. Her zaman olduğu gibi, çocuk römorkun kenarlarına oturarak gidiyorlar. Çamurlu, engebeli köy yolunda sallan yuvarlan giderken içinde oldukları römorkun arka kapağı açılıyor, üç kişi aşağı yuvarlanıyor, tanker de üstlerinden geçiyor. Düşen üç kişiden biri 17 yaşındaki Gülsüm, parçalanarak ölüyor. İçlerinden hamile olan Nur, bebeğini düşürüp sakat kalırken üçüncü kişi de bacağına kullanamaz hale geliyor. Bu olaydan sonra hastane, cenaze işleri için ailelerin bir kısmı toplanıp memleketlerine geri dönüyorlar. Olay mahalline önce polis geliyor, burası jandarma bölgesi deyip gidiyor, sonra jandarma gelip, 'burada ölüm var polisin işi' diyor. Sahada o gün o römorkun içinde olanlardan konuşacak kimseyi bulamadığımız için ikincil tanıklardan olayı dinledik. Hepsini aynı geniş aileden oldukları için cenazeyle birlikte memleketine dönmüşler. Traktörün şoförü, ölüme sebep vermektense hapse atılmış, bir de kamu davası açıldığını söylüyorlar ama işçilerin legal prosedüre ilgili hiçbir bilgisi yok. Yaralıların da sağlık sigortası olmadığı için hastane masraflarını eşten dosttan, tefeciden borç alarak ödediklerini söylüyorlar. Kamptaki gündemi oluşturan bu iş kazasının izleri henüz kaybolmamışken, saha ziyaretimizden iki gün önce, bu sefer görüştüğümüz kişiyi ve geniş ailesini taşıyan traktörün, kamp alanına 4 km uzaklıktaki bahçe yolunda çamura saplanmasıyla römork devrilme tehlikesi geçiriyor; işçiler römorktan atlayıp şoförle tartışıyorlar. Olaydan beri de bahçede çalışmaya gitmiyorlar. "Bahçe sahibi bize haber gönderip bir daha kaza yaşanmayacağını söyleyene kadar bahçede çalışmayacağız" diyor görüştüğümüz erkek mevsimlik tarım işçisi. Yine Adana'dan bir erkek işçi "Trafik polisleri yollarda tarım işçilerinin araçlarını kontrol etsin. Ben arabanın dışında gidiyorum!" diyerek trafik polislerini durumu görmeye, denetime davet ediyor.

Mevsimlik tarımda işçiliği birçok riski beraberinde getiriyor. Saha araştırmamız sırasında bize aktarılan olayları özetlersek, Konya'da köpek saldırısına uğrayan bir çocuk; Yozgat-Nevşehir sahasında bel fıtığı olan çocuklar; Samsun sahasında patlıcan toplarken el sakatlanması; Afyon Sahasında kiraz toplarken merdivenden düşüp kolunu kıran genç kız, Ordu'da fındık toplarken, yağmur sonrası ıslak zeminde düşen işçiler; Düzce sahasında fındık tozu alerjisi ve arı sokması; Konya soğan sahasında böcek/yılan/akrep sokması; Konya civarında pancar çapasında yılan sokması; Urfa pamuk sahasında bel ağrısı ve fazla sayıda ishal vakası... Liste özellikle narenciye sahasında havanın soğuması ile daha da uzatılabilir. Ancak özellikle ulaşım alanında yaşanan ve ne yazık ki ağır yaralanmalara ve ölümlere yol açan kazaları da sadece trafik kazası olarak algılamak, bu emeğin tarlaya ulaşması sırasında güvencesiz ve denetimsizliğin yol açtığı iş kazaları olarak isimlendirmek bir zorunluluktur.

Şekil 34. Tarla İşinden Elde Edilen Yıllık Gelir

Görüşülen hanelerin mevsimlik tarım işçiliğinden bir mevsimde kazandıkları gelir sorulduğunda çok farklılaşan bir resimle karşılaşmıştır. Yaklaşık yüzde 50'si 5000 TL ve altında bir gelir elde ettiğini söylerken, ortalama 15000 TL üstünde gelir elde eden yüzde 16'lık bir kesimin de olması üzerinde durmaya değerdir. Ortalama elde edilen gelir 9000 TL civarındadır. Temsiliyeti sınırlı olmakla birlikte daha yüksek kazançta sebze ve şeker pancarı tarımında çalışanların ulaştığı görülmektedir. Götürü usul çalışanlar, yevmiye ile çalışanlara kıyasla daha yüksek gelir sahibidir, bu fazla gelir aile emek potansiyelinin maksimum kullanılmasından kaynaklıdır.

3.4. Mevsimlik Tarımda Ayrımcılığın Farklı Yüzleri:

Araştırmamızda yer alan ailelerin üçte ikisinin anadili Kürtçe, beşte birinin anadili Arapçadır. Aslında bu tespit konuya dair farklı düzeylerde tartışmaya yol açan mevsimlik tarım işçiliğine dair problemlerin nasıl anlamlandırıldığına dair iki temel yaklaşımı da belirtmemiz gerektiğini gösterir. Yukarıda verilerle de aktardığımız üzere yoksulluk kaynaklı sorunların olduğu aşikardır. Ancak aynı zamanda farklı miktarlarda ücretlendirme, okulda, hastanede dışlanma gibi birçok örnek de şahit olduğumuz üzere 'ayrımcılık'la da örtüşen, katmerlenen bir durum yaşanmaktadır. Hem bu güvencesiz işi yapmaya dair şartların oluşumunda hem de bu işi yaparken 'sosyal dışlanma' mutlaka önemli bir çerçeve olarak ele alınmalıdır. Sahada genel olarak mevsimlik tarımda başka illerden göçle gelen işçilere yönelik ücrete de yansıyan bir ayrımcılık gözlenebilmektedir. Ancak bunun yanı sıra, Arap kökenli ailelerle Kürt kökenli aileler arasında, Roman kökenli ailelerle Kürt kökenli aileler arasında ve tüm bu farklı gruplar için Suriye'den gelenlere yönelik bir takım önyargılar ve toplumsal dışlama pratikleri gözlenmiştir. Raporumuzun bu bölümünde bu tespite dair nitel veriler özetlenmeye çalışılacak ve tüm bu yoksunluk durumunda özellikle kadınların var olan ataerkil değerlerin içinde farklı ayrımcılıkları nasıl yaşadıkları onların sözleriyle aktarılmaya çalışılacaktır.

'Valla ayrımcılık oluyor, olmuyor değil. Türkler genelde kendilerini büyük görüyorlar. Türklerin parası oldu mu zaten Kürtleri hiç takmazlar. Ben böyle düşünüyorum. Hep ayrımcılık var.' Erkek işçi, Adana

Yine Adana'dan gelen bir erkek işçi:

“Valla biz de n’apalım, kendi memleketimizden geldik sürünüyoruz buralarda. İş yok, doğu tarafına hiç yatırım yapılmıyor. Doğu tarafında yatırım yapıyorsa ki, buranın milleti değilmiş gibi yapıyor. Hep doğu milleti sürgün edilmiş. Türkler hep böyle. Valla öyle, görmesek demeyeceğiz.”

Samsun sahasında yine ‘yerli işçi’ ve mevsimlik gezici tarım işçileri arasındaki ücret farkı aktarılıyor:

“Yevmiye 35 TL, 3,5 TL dayıbaşı komisyonu. İşçinin eline günlük 31,5 TL geçiyor. Yerli işçilerin 60 TL’den aşağıya çalışmıyor.” *Erkek işçi, Samsun Çarşamba*

Yine Samsun’da yazları çalışıp, kışın yüksek kokula devam eden bir erkek işçi:

“Ayrımcılık çok fazla, tarlada diğer insanlar mevsimlik tarım işçileriyle normal muhabbet etmekten çekiniyorlar. İş bitti mi hemen tarladan ayrılıyorlar. Erzurum’da da öyle, hepsi Dadaş, ‘Kürdüz’ diyemiyoruz. İstanbul’da bir arkadaş yürüyen merdivende solda durdu diye Allahın kürdü, merdivende durmayı bilmiyor demiş kadının biri, adam dağa çıktı bu lafın arkasından. Ben bakıyorum bir inşaatta çalışanlar hep Kürt, buraya çalışmaya gelen hep Kürt. Düşünüyorum Türkler niye gelmiyor. Okumuyoruz onun da etkisi var tabii. Ben inşaatta da çalıştım.”

Büyükler arasındaki gerilim çocuklara da yansıyor. Bir erkek işçi “Çocuklarımız mezarlığın ötesine gitmezler, köyün çocukları kavga ediyorlar’ derken, çocuk odağında aynı konu aktarılıyor:

‘Burada köydeki çocuklarla kavga ediyoruz. Diyorlar kim daha güçlü. Onlar 7 kişiydi, biz 4 kişi dövdük onları. Onlar bize sataşiyor’.
Erkek çocuk, odak grup, Samsun Çarşamba

Aksaray’da bir köyde görüşme yaptığımız aileler bazı köylülerin ve özellikle köy muhtarının kendilerini köyde istemediklerini ama bir yandan da işçiye ihtiyaçları oldukları için çok tepki gösteremediklerini belirtmişlerdir. Bu dışlanma ve toplumsal tepki çeşitli şekillerde görünür olmaktadır. Örneğin tarım işçileri, fenerlerinin ya da telefonlarının şarjı için yakınlarda yaşayan köylülerin elektriklerini kullanmak istediklerinde reddedildikleri sıkça dillendirilen şikâyetler arasındadır. Ayrıca mevsimlik gezici işçi ailelerin köy mezarlığının yanına yerleşmesinin sorun olduğu, köy muhtarının işçi aileleri mezarlığın etrafını kirlettikleri ve ölüleri rahatsız ettikleri için çadırlarını mezarlıktan uzak yerlere taşımaya zorladığı da anlatılmıştır. Mevsimlik işçilerin çadırlarını mezarlığın yanına kurma nedenleri mezarlığın çeşmesinden daha rahat su taşıyabilmek ve mezarlığın yanındaki tuvaletten daha kolay faydalanabilmektir çünkü köy muhtarı ailelere diğer bölgelerde olduğu gibi çadırların yanına kendi tuvaletlerini kurmalarına da izin vermemektedir yani köyde kalan mevsimlik işçilerin rahatça kullanabildikleri tuvaletleri yoktur. Bu da temel gereksinimlerin bile toplumsal dışlanmadan kaynaklı nedenlerle karşılanamadığını göstermektedir.

Fotoğraf: Kerem Yücel

14-16 Ağustos tarihlerinde, fındık toplamak için çalışan işçilerle Düzce’deki METİP kamp alanında, Türkiye’nin birçok yerinden gelen mevsimlik işçilerle yürüttüğümüz saha çalışmasında gözlemlediğimiz iki hatta üç grup arasındaki mesafe bu bağlamda ele alınabilir. Kampta kalan Roman kökenli işçiler günlük 50 TL yevmiye alır, Cumartesi günleri çalışmazken, Şanlıurfa’dan ve Şırnak’tan gelen işçiler 40 TL yevmiye alıp, hiç tatil yapmıyorlardı. Tuvalet ve duş meselesi de en büyük sorunlardan biriydi. Düzce METİP kampında Urfalılar ve İzmitli Roman kökenli aileler birlikte yaşıyorlardı. Fakat bu birlikte yaşam, birbirine çok fazla karışmayan bir birlikte yaşamdı. Roman kökenli ailelerin çadırlarının hemen arkasında yer alan tuvaletin kokuları çadırlara kadar geliyordu. Urfalılar da çadırların yakınında tuvalete girmekten memnun değildi. Roman kökenliler Urfalılarla ilgili çok kötü konuşmazken, Urfalılar, Romanlar hakkında birçok kötü şey söylüyordu. Bir Urfalı kız, “Romanlar çok pis. Sürekli bir şeyler istiyorlar, pul biber, çay...” derken, çalışma saatleri arasındaki fark özellikle Urfalıların Roman kökenlilere olan yaklaşımlarını belirliyordu. Urfalılar, sabah 7’den akşam 7’ye kadar çalışırken, Romanların sabah 8’den akşam 5’e kadar çalışıyorlardı. Başka bir neden ise, Romanların 50TL yevmiye alırken, Urfalıların ve Şırnaklıların 38TL yevmiye almasıydı. Urfalılar benzer bir eleştiriyi Şırnaklılar (bir çadır 18 kişi) için de yapıyorlar; onlar da çok rahat oldukları için; 18 genç, aynı aileden olmadıkları halde birlikte kalıp çalıştıkları için ve kadınlar çok rahatça sosyal tesisin duşlarını kullanıp saçları ıslak halde çadır kampında gezebildiği için eleştiriliyorlardı.

Şırnaklı bir genç erkek işçi ise çadırdakileri anlatırken aşağıdaki açıklamayı yapıyordu:

“Ben 19 yaşındayım, çadırın en küçüğü 14 yaşında. 4-5 kişi hariç hepsi okuyor. Kışın okuyoruz, yazın buraya geldik. Okumayanlar büyük hep. Ben 6. sınıfa kadar okudum. Kışın okula gidip dersane parasını çıkarmak için yazın buraya gelen 2 kişi var.”⁴¹

⁴¹ Alıntılarda da ifade edildiği üzere mevsimlik tarımda çalışan üniversite öğrencileri ve dersane için para biriktiren öğrencilere de rastlanmıştır.

Yozgat-Boğazlıyan'da yine Arap ve Kürt kökenlilerin Romanlar'a karşı önyargılarına tanık oluyoruz.

“İş yapmazlar, avans alıp kaçarlar, doğru düzgün çalışmazlar, hırsızlık dilencilik yaparlar, dikkat edin çantanıza”

“Çadırları mavi olanlar Çingenerlerdir, o çadırlara gitmeyin.”

Şanlıurfa'da pamuk hasadı sırasında yapılan derinlemesine görüşmelerden birinde Arap kökenli kadın görüşmeci tezahür eden sınıf içi çatışmayı etnik kimlikler üzerinden aşağıdaki şekilde anlatmaktadır:

“Ağanın çok toprağı var; ama kendi akrabalarını çalıştırıyor. Araplar birbirleriyle pek çalışamaz. Temiz topladığımız için 40 kuruş/kg ücret alıyoruz. Helal olan bu. Günah olmasın, helal para olsun diye biz temiz topluyoruz. (...) her şey serbest bırakılmış Kürtlere... Öğretmen, avukat, doktorlar hep Kürtler; daha ne istiyorlar! (...) Suriyeliler geldi, rahat edemiyoruz. Kapılarımızı kilitliyoruz hep. Korkuyoruz, yabancılar var sokakta” *Kadın işçi, Urfa*

Yukarıdaki alıntıda dikkat çeken bir diğer nokta ise Kürt kökenli işçilerle Arap kökenli işçilerin zaman zaman Türkiye'deki Kürt meselesi ve etnisite üzerinden karşı karşıya gelişleridir. Kamplarda ve çadır kentlerdeki gözlemlerimiz Kürtlerle Arapların yan yana çadır kurmak istemedikleri, gündelik hayatlarında bir paylaşımına girmedikleri ve hatta Kürt çocuklarla Arap çocukların birlikte oyun oynamadıkları gözlemlenmiştir.

Manisa'da yapılan saha araştırmasında da Roman kökenli aileler ile diğer işçiler arasında benzer bir gerilimin olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle diğer dezavantajlı gruplar olan alt sınıf Kürt kökenli işçiler ile emek piyasasına daha ucuz bir işgücü kaynağı olarak katılan Suriyeliler ile ilgili söylemlerde bu sınıf içi rekabet açıkça görülmektedir.

“Ekonomik asimilasyon yapıyorlar. Belediye'ye 20 Kürt, fabrikaya 30 Yörük alıyorlar. 1 tane Roman almıyorlar. Hırsızlık, esrar, gayrimeşru yapıyor diyorlar. Ekonomik kafatasçılığa gidiyor bu. (...) Bizden askere gitmeyen var mı? Kürtler devlete karşı geliyor da ondan kazanıyorlar. Kürtler geldi mi başköşedeler.”

Roman kökenli ailelerin anlatılarında bolca geçen kendi durumlarını Kürt kökenli ailelerle karşılaştırma hali kendilerinin etiketlenmesi ve iş verilmemesiyle, söylem düzeyinde kendilerini 'devlete karşı gelen 'Kürtlerden bile' daha değersiz görülmesi'ne verilen tepkinin kendilerinin talip olduğu işlere yerleşenlere yönlendirilmesiyle alakalıdır. Alıntıda da görüleceği üzere, Romanlara “hırsızlık, esrar, gayrimeşru” yapıyor yakıştırması, yani yerleşik toplumsal dışlanma Roman kökenlilere yeni iş imkânlarından da faydalanamaması anlamına gelebilmektedir. Toplumsal dışlanma ile ekonomik dışlanma el ele ve birbirlerini güçlendirerek işlemekte, Roman kökenli vatandaşların dışlanmışlığını pekiştirmektedir. Aşağıdaki alıntılar kendilerinin 'makbul vatandaş'⁴² olduğunu bu karşıtlık üzerinden ifade etme stratejisini göstermektedir:

⁴² Füsün Üstel, “Makbul Vatandaş”ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İletişim Yayınları, İstanbul, 6. Baskı, Şubat 2014.

(...)Hurdaya arabaya gelmiş. Jandarma 15 gün arabayı bağlamış, 750 TL ceza. Doğulu insana bu yok. Biz ezik insanız, bize yapabiliyorlar; ötekiler dikleniyor.20 milyona yakın Roman var. Bizden devletine, askerine karşı çıkan var mı?

- Aman öyle dikleneceğine gitsin çalışsın, bir lokma ekmek bulsun.”

“Romanlar ikinci sınıf vatandaş! Bir yere gittiğimizde anons yapılır, dikkat edin hırsızlığa karşı falan diye. Dinimiz İslam, bayrağımız T.C. bayrağı. Toplum olarak Türkiye Cumhuriyeti içinde yaşamak istiyoruz, başka ülkede değil. Bizde fazla milliyetçi insan yoktur. Çoğu MHP'lidir.”

Yukarıda bahsedilen düşük vasıflı işler üzerindeki rekabet, Suriyeliler konusunda da gözlemlenmektedir. Suriyelilerin Manisa ve İzmir civarında ucuza çalışmaları, Romanların talip olduğu işlerde istihdamları da rahatsızlık vermektedir ve bu da sınıf içi çatışmayı göstermektedir. Aşağıdaki alıntı bunun açık örneğidir.

“Akhisar'da kaldırım taşı döşendi, hep Suriyeli çalıştırdı. Turgutlu'da Manisa'nın içinde işe girdi Suriyeliler. Kayıtsız ucuza çalıştırılıyorlar.60 TL günlüğü taş döşemenin. Bizim çocukları soksalar. Bu bölgelerde Suriyeliler daha çok itibar görüyor.”

3.4.1.Suriyeli Göçmenler: Emek Piyasasının Yeni Üyeleri ve Derinleşen Sınıf İçi Çatışma

Suriye’de süregelen iç savaş sonucunda Türkiye’ye iltica eden ve düzensiz giriş yapan Suriyeliler prekarya emek arzına⁴³ dâhil olmuşlardır. Savaştan kaynaklanan mağduriyetleri, birçoğunun Türkiye’de düzensiz giriş yapmaktan kaynaklı herhangi bir hakka veya gelire sahip olmayışı ve içinde yaşadıkları yüksek kırılabilirlik onları sanayide ve tarımsal üretimde ucuz emek rezervi haline getirmiştir. Suriyelilerin ucuz emek rezervine katılması ve ayrıca büyük göçmen dalgasını özellikle Güneydoğu illerine giriş yapması ve bu sürecin devlet tarafından kontrol edilmemesi hem göçmenler hem bölge insanı hem de mevsimlik tarım işçileri için olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bunlardan ilki, emek arzının artmasının, zaten emeğin değersiz ve güvencesiz olduğu mevsimlik tarım işçiliğinde çalışan herkes için olumsuz etkileri olmuştur.

Suriyeli mültecilerin mevsimlik tarım işinde çalışmaya başlamaları hem yevmiyelerin sabit kalmasına hem de aile başına düşen iş miktarının geçmiş yıllara göre azalmasına neden olmuştur. Dolayısıyla ailelerin işçilikten kazandığı para azalmaktadır. Bu hem emek sömürsünü derinleştirmekte, hem de farklı işçi grupları arasındaki gerilimi arttırmaktadır.

⁴³ Suriyeli göçmenlerin özellikle alt sınıf olanlarını, mevsimlik tarım işçilerini ve kent yoksullarını prekarya kavramı çerçevesinde tartışmak efektif ve siyaseten doğru bir tartışma sürdürülebilir için gerekli bir stratejidir. Türkiye’nin farklı yörelerinde tezahür eden göçmen/yabancı karşıtlığın altında yatan ekonomik faktörleri daha etkili şekilde analiz etmemize yardımcı olabilir. Prekarya, post-fordizm ve neoliberalizmin etkisiyle artık tanım gereği proletarya (işçi sınıfı) olarak adlandırılmayacak ancak emek piyasası konumu ve özellikle güvencesiz, belirsiz ve geçici işlerle geçimini sağlayan, borçluluk döngüsü içerisinde hayatını sürdürmeye çalışan ve gittikçe büyüyen emek sınıfına verilen isimdir. Güvencesiz, geçici ve çoğunlukla vasıfsız işler ile geçimini sağlamaya çalışan bu sınıfın en önemli özelliklerinden biri ise aşığılanmaya ve ayrımcılığa açık olmasıdır. Öncelikli olarak geçici be tarım işçilerini tanımlamak için kullanılan bu terim, giderek daha geniş bir toplumsal emek sınıfını tanımlar olmuştur. Standing, bu güvencesizliğin jenerasyonlar boyunca elde edilmiş kültürel, toplumsal, siyasi ve ekonomik hakların da altını oyduğunu, giderek daha geniş kitlelerin emek piyasasının güvencesizliğinden nasibini alarak prekarya tanımına dâhil olduğunu göstermektedir. Mevsimlik tarım işçiliği gerek işin tanımı, güvencesizliği, esnekliği, geçiciliği ve vasıfsızlığı gerekse işçilerin ve ailelerini karşılaştıkları gerekse ayrımcılığa e dışlanmaya maruz kalmadaki kırılabilirlik durumları nedeniyle prekarya olarak tanımlanmaya uygundur. Prekarya ile ilgili daha fazla bilgi için Bkz: Guy Standing, **Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Loïc Wacquant, **Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality**, Polity Press, 2008.

Loïc Wacquant, **Punishing The Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity**, Duke University Press, 2009. Samir Amin, “World Poverty, Pauperization & Capital Accumulation”, **Monthly Review**, Volume 55, Issue 05 (October), 2003.

Araştırma esnasında en çok Suriyeli işçiye Adana’da rastlanmıştır. Çukurova hem Suriye’ye yakın olması ve iletişim ağlarının daha kolay olması hem de yılın hemen hemen her dönemi işçi gereksinimi görülmesi sebebiyle çoğu Suriyeli işçiler için daha ulaşılabilir bir destinasyon olarak ortaya çıkmaktadır. Şeker pancarı üretiminin yapıldığı Konya, Kayseri, Yozgat ve Nevşehir kırsallarında nispeten daha az Suriyeli aile olduğu ve bunlardan büyük çoğunluğunun çalışacak tarla bulamadığı gözlemlenmiştir. Bunun nedeni ise şeker pancarı çapasının üretim sürecinin önemli bir evresi olması ve çapalamanın doğru yapılmadığı durumlarda rekoltenin olumsuz etkilenmesidir.⁴⁴ Yani tarla sahipleri bazı ürünler için daha “deneyimli” işçileri tercih edebilmektedirler. Samsun Çarşamba’da Suriyeli işçi olduğunu duymamıza rağmen, saha araştırması yaptığımız köylerde Suriyeli aile ile karşılaşmamıştır. Yalnız kimi görüşmeciler dayışbaşlarının bu işçileri daha gizli çalıştırdığını, yoksa tespit edilmeleri halinde 80.000 TL tutarında ceza ödemeleri gerekeceğini belirtmişlerdir. Afyon’da da Suriyeli ailelere rastlanmıştır.

Adana Tuzla kampında bir işçi ile yaptığımız aşağıdaki görüşme emek arzının artmasının ve bununla beraber yevmiyelerin düşmesinin ya da bir önceki sene ile aynı fiyatta kalmasının Suriyeli gruplara karşı olumsuz algıyı nasıl derinleştirdiğine ve buna bağlı olarak da Suriye’de yaşanan savaşın bile reddine varan bir algıya yol açabildiğini göstermektedir:

“Suriyeliler buraya çalışmak için geldiler, yalan söylüyorlar savaş yok orada. Buradaki Suriyeliler Suriye’ye tarlalarda çalışmaya gittiler, ekip geri geldiler. Sadece kampta kalanlar gerçekten savaştan kaçanlar.

- Sizin işleri etkiledi mi bu?

Her şey düştü; yevmiyemiz düştü, iş azaldı. Eskiden Türkiyelilere yardım veriliyordu, şimdi Suriyelilere veriliyor.”

Konya’da bir erkek işçi ise şunları söylemiştir:

“Kamptaki (mülteci kampı) Suriyelilerin yaşam kalitesi bizimkinden daha üstün. Burada Gürcü, Afgan işçi de çalışıyor düşük ücretle Suriyeli işçiler ücretleri düşürdü; mesela Antalya’da portakal yevmiyesi 55’ten 40’a düştü. Suriyeliler geldi 40 TL’ye düştü. Taşeronları var, o 40’ı vermiyor Suriyeliye, 15-20 alıyorlar.”

Araştırma esnasında kamplarda ve çadır kentlerde gördüğümüz Suriyeli ailelerin genellikle diğer mevsimlik işçilerden daha zor koşullarda yaşadıkları görülmüştür. Nesillerdir mevsimlik işçilik yapan ailelerin çadırları yağmura ve soğuğa karşı dayanıklıyken, Suriyeliler ya yardım kuruluşlarından aldıkları çadırlarda ya da kendilerinin derme çatma malzemelerden yaptıkları çadırlarda konaklamaktadırlar ki bunlar genelde su alan, yağmur ve rüzgârdan etkilenen çadırlardır. Bazı Suriyelilerin çadırları bile bulunmamaktadır. Ayrıca, görüşmelerin çoğunda Suriyeli aileler yatacakları yatakların, battaniyelerin ve yorganların yeterli ve sağlıklı olmadığını belirtmişlerdir. Düşük ücretlere çalıştıklarını ve İç Anadolu bölgelerinde özellikle iş bulamadıkları için genelde komşularının verdiği yemeklerle karınlarını doyurabildiklerini söylemişlerdir. Türkiye’ye sığınan Suriyelilerin çoğunun Kürtçe ve Arapça konuşuyor olması, mevsimlik tarım işçileri ile dil problemi olmadan anlaşmalarını sağlamaktadır. Ayrıca Kürt ve Arap kökenli işçilerin bu ailelere iletişim kurmaları konusunda yardımcı oldukları da gözlenmiştir.

⁴⁴ Boğazlıyan Ziraat Odası Başkanı ile yapılan görüşme Mayıs 2014.

Suriyeli kaçak göçmenlerin çoğunun herhangi bir güvencesi olmaması ve çalışmak zorunda olmaları onları emek sömürsünün merkezine oturtmuştur. Verili kırılabilirlik düzeylerinden, Türkçe bilmeyişlerinden ve rakamları tanımayışlarından dolayı halihazırda sömürünün en derin olduğu emek çeşitlerinden olan mevsimlik tarım işçiliğinde daha da sömürülmektedirler.

Afyon-Sultandağı'nda yapılan aşağıdaki görüşmede iki erkek işçinin aktardıkları bunu göstermektedir.

“Suriyeli olsun, yine insandır misafirdir bize. Suriyeliyi fazla çalıştırıyorlar. Türkçe bilmiyorlar, para vermiyorlar”

“Bazı dayıbaşları kabala alıyor (götürü usulü).. Dönümüne 100 TL'ye anlaşıyorlar ama yevmiyeli veriyor Suriyeliye, 25 TL yevmiye. Suriyeliler para da bilmiyor. Öyle kandırıyorlar.”

Boğazlıyan'da bir erkek işçi ise Suriyelilerin maruz kaldığı sömürüyü şöyle anlatmıştır:

“Çavuşlar Suriyelileri satıyorlar. Yevmiyeleri 50 tl'yse 20 tl veriyorlar. Suriyelileri karın tokluğuna çalıştırıyorlar. Adana'da yemek veriyorlar yandaki Suriyeli çocuğa yemek vermediler.”

Suriyelilerin kırılabilirlik düzeylerinin yüksek olması, gerek dayıbaşı ya da çavuş denen tarım araçları nedeniyle, gerekse kendileri çalışmak zorunda oldukları için daha düşük ücretlere çalışmaları işçiler arasındaki gerilimi de arttırmaktadır. Emek piyasasının en altında olan Roman işçiler, Suriyeli sığınmacılar ile Kürt ve Arap kökenli işçiler arasında çalışma koşullarının kötüleşmesine paralel olarak gerilim de artmaktadır. Aşağıdaki alıntılar bunlara örnek olarak gösterilebilir:

‘Suriyeliler geldi, iş bitti... Türkiye'nin fakiri yok mu? Patronun da işine geliyor ucuz olduğu için. Geçen yıl Malatya'da (tarla sahibine) 20 TL gösteriyor, buna çalışırım diye. Normal yevmiye 40 TL.’ *Erkek işçi, Nevşehir*

Türkiye'deki sığınmacı Suriyelilerin de emek piyasasına ucuz iş gücü olarak dâhil olması alt sınıf işçiler arasındaki rekabeti iyice arttırmış, ücretlerin düşmesine neden olmuştur. Bu durumun yarattığı sınıf içi gerilim ve derinleştirdiği emek sömürsü araştırma kapsamında diğer sahalarda da ve diğer mevsimlik gezici ve geçici işçi gruplarında da ortaya çıkmıştır.

Suriyeli göçmenlerin mevsimlik tarım işçiliğinin yoğun olduğu Şanlıurfa, Mardin, Gaziantep gibi illere yerleşmeleri sebebi ile saha araştırmamıza katılan işçiler tarla dışında da Suriyeliler'in gelişi ile ilgili memnuniyetsizliklerini dillendirmişlerdir. İl içerisinde emlak, gıda ve işgücü ücretlerinin olumsuz etkilendiği ve bunun da özellikle bu en dezavantajlı grubun konumunu daha da kötüleştirdiğine dair birçok ifade yer almıştır:

“Eskiden domates 1.25TL'ydi, şimdi Suriyelilerin gelmesiyle 3 TL'ye çıktı. Manavı bırak, halde bile sebze bulamıyoruz.” *Kadın işçi, Urfa*

Adana'da görüşme yaptığımız Urfalı bir kadın görüşmeci ise bu durumu şöyle anlatıyor:

“Kira (senelik) 3-4 milyardı. Suriyeliler gelmiş 5-5 buçuk milyar olmuş. Suriyeliler geldi, fiyatlar arttı. Geçen seneye aynı ücreti alıyoruz. Biz 30 TL, Suriyeliler 20 TL alıyorlar.” *Kadın işçi, Adana Çavuşlu*

Urfa merkezde yaşayan ailenin 19 yaşındaki kızları bir giyim mağazasında satış görevlisi olarak sigortalı ve asgari ücretle çalışırken 250 TL'ye güvencesiz çalışacak Suriyeliler olduğu için işten çıkmaz zorunda kalmıştır. Aile de babalarının hastalığından dolayı borçlanınca çare olarak mevsimlik tarım işçiliği yapmaya başlamışlardır. Görüşme yaptığımızda bu aile mevsimlik tarım işçisi olarak ilk kez çalışıyordu. Bu durum artan rekabet ve güvencesizlik ortamında yeniden kendini üretebilecek koşullardan yoksun alt sınıfların yüksek kırılabilirlik düzeyini göstermesi açısından önemlidir.

Ayrıca, zaten kadınların formal istihdama katılımının düşük olduğu Şanlıurfa gibi illerde kültürel nedenlerin yanında kadın istihdamının emek piyasasının yapısı nedeniyle de gelişememesi kadın emeğinin bağımsızlaşmasının önündeki tek engelin sadece kültürel olmadığını da göstermektedir. Aşağıda da ele alacağımız üzere incelediğimiz olgunun kadın meselesiyle ilintisi sadece bu meseleyle sınırlı değildir ancak Suriyeli göçmenler özelinde Suriyelilerin güvencesizliği ile toplumda güçlü olan ataerkinin daha da derinleştiğini aşağıdaki alıntılarda görüyoruz. Bu alıntılar bizi diğer bölüme de

“Suriyeli kızlar ucuza gidiyor. Suriyeliler başlık parası haramdır diyor, süt parası diye 1000-500 TL alıyorlar.” *Kadın işçi, Adana Çavuşlu*

- Kocanın başka eşi var mı?

Kumam yok; ama belli olmaz, erkeklere güvenilmez. Suriyeli alıyorlar, Suriyeliler Türk, Kürt, Arap ne bulurlarsa evleniyorlar. Bunlar kızlarını cahil herife vermiyorlar, illa evli adama veriyorlar kuma olarak. Mesele ben birini benim oğlan alırdedim, yok dediler, biz cahile vermiyoruz. Nikahlı alıyorlar, eski eşi boşayıp onlara nikah kıyıyorlar. Bunlar başlık almıyorlar, hiçbir şey istemiyorlar, öyle geliyorlar.’

Kadın işçi Adana Tuzla

3.4.2. Mevsimlik Tarımda Kadın Olmak

Mevsimlik tarımda tüm yoksulluk ve yoksunluk koşullarının ortasında ataerkil kültürün örf ve adetleri içinde kız çocuk olmak, kadın olmak tuvalet kullanmadan, banyo yapmaya, okula kaydolmaktan, eğitime devam etmeye, sevmekten, sevmeye, hamile olmaktan, doğurmaya, doğuramamaya⁴⁵ oldukça zor. Olmayan malzeme ile yemek yapmak, olmayan suyla çocukları yıkamak, olmayanla temizlik yapmak... Olmayanla tüm aileyi yaşatmak ve tüm bunları kadın olmanın getirdiği başkının altında tarlada, çadırda sağlığını kaybetmiş bir halde çalışarak sürdürmek.

Öncelikle belirtilmesi gereken iş gücü açısından kadın ve erkek beraber tarlada çalışırken, kadınlar çocuk verilerinde de görüleceği üzere hem ev/çadır bakım işini hem de mevsimlik tarım işini yüklenmiş durumdadır. Sultandağı'nda Haziran 2014'de cezaevinde kalan Diyarbakır'dan gelen kadınlarla yapılan odakta dillendiği gibi “Bayanın erkekten ne farkı var. Yemek, bulaşık, hamur, hem içerde hem dışarıda çalışmak... Ne farkı var kadınla erkeğin.” Fark olmasına rağmen kadınlar toplumsal cinsiyet rollerini tüm bu yokluk içinde gerçekleştirilmeye gayret ediyorlar: annelik, yemek, temizlik...

Araştırmamıza katılan 18 yaş üstü kadınların yüzde 76,6'sı okuma yazma bilmemektedir. Bu veri mevsimlik tarım işçilerinin eğitim hakkına erişimi anlamında da en şiddetli toplumsal dışlanma yaşayan grup olduğunu göstermektedir. Ayrıca okul ve eğitime karşı toplumsal yar-gıllar kadınları etkilemektedir.

⁴⁵ Tarım ilaçlarının zararlı etkilerinin kadın sağlığındaki tezahürü de özellikle incelenen bir konudur. “Vücuda ağız, deri veya solunum yoluyla giren pestisitlerin kadın sağlığı üzerindeki etkileri anne karnında başlamakta, plasentadan fetüse geçmekte, bunun sonucunda düşükler, anomali doğumlar bildirilmektedir. Diğer yandan tarım çalışanı kadınlarda infertilite riskinin 4-16 kat arttığı da görülmüştür.” Şimşek, a.g.e., s. 17-18. Yine Zeynep Şimşek'in GAP tarımda çalışan işçiler üzerine yaptığı bir araştırmada, mevsimlik tarımda çalışan evli kadınların gebelik kayıp oranları; kendiliğinden düşük %43.3, istemli düşük %6.5, ölü doğum %6.5, engelli/hasta doğum %20.7'dir. Zeynep Şimşek, GAP Tarımda Çalışanların Sağlığı Araştırması 2013, Harran Üniversitesi Tarımda İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulama ve Araştırma Merkezi (HARÜTSGAM), Ed: Muhsin Akbaba, Yay no: 4, Şanlıurfa, 2013, s. 79.

16 yaşındaki bir genç kadın Samsun sahasında:

“Ortaokula kadar okudum, okumayı seviyorum ama bıraktım. Liseye gidenler bozuluyormuş dediler. Ben de bozulacağıma hiç gitmem dedim.”

İzmitli bir kadın Düzce sahasında:

“Kızlar okula giderse şımarırlar, kimseyi saymazlar, arkadaşlarına uyarlar.”

Bir başka kadın işçinin alıntısı da eğitime erişimle erken yaşta evlilik arasındaki yakın ilişkiye ve tüm bunların akrabalık bağları içindeki durumuna işaret ediyor:

“Bizim hatamız okumamamız, okullar çok fazla Viranşehir’de ve çok iyi okul açısından sıkıntı yok ama biz okumuyoruz işte. Kızların okumasına iyi gözle bakılmaz, amcalarımız da istemez. Bizde amca baba gibidir. Onun sözü önemlidir. Akraba evliliği yaygındır.”

Özellikle ‘aşiret’in kızları okutmadığı Adana Çavuşlu’da dillenirken, kız çocuklarının alıntılarında da görülebileceği gibi örf ve adetler aşıldığında da yokluk ve yoksunluk kız çocuklarının eğitime devamını engellemektedir. Kadınların okuma yazma bilmemeleri, hatta bazen Türkçe konuşamamaları çeşitli hizmetlerden yoksun kalmalarına ve bazen de ayrımcılık yaşamalarına yol açmaktadır. Özellikle doktorların bazılarının kötü ya da ukala davrandığı Samsun, Afyon ve Adana sahalarda kadın işçiler tarafından dillendirildi:

“9 ay sonra tekrar gelir bu diyor doktor. Arap kadınlarını görünce başka, Türk kadınlarına başka muamele oluyor. Türkçe bilmeyen hamile kadınlar var, onlar için çok zor oluyor.” *Kadın işçi, Adana*

Araştırmamızda ayrıca kadınların evlilik ve boşanma söz konusu olduğunda hukuka erişimlerinde ciddi sorunlar olduğu gözlemlenmiştir. Çok eşliliğin ve kumalığın yaygın olmasının yanı sıra kadınların boşanmalarının ve bu süreçte hukuk sistemine erişiminin de sorun olduğu görülmüştür. Aşağıdaki görüşmede Samsun sahasında 10-16 yaşları arasında bir oğlu üç kızı olan bir kadın işçi, kocası onu terk ettikten sonra yaşadıklarını anlatmaktadır:

“Kocam başka bir aşiretten kız kaçırdı, onunla gitti. Ben çocuklarımla birlikte açıkta kaldım. Aşiret izin vermediğinden boşanamadım. Kocam diğer kadınla imam nikâhlı, bir çocukları olmuş, o da benim üzerime kayıtlı nüfusta. 7 sene oldu kocam gideli. Büyük oğlum o zaman 10 yaşındaydı, okuldan çıkardım mecbur. Lokantada çalıştı günlük 20 TL’ye. Babası kaçtığı için çalışmak zorunda kaldı çocuk.”

Adana’da bir başka kadın işçi:

“ - Kaç yaşında evlendin?

15 yaşındayken evlendim, yabancıya verdiler. Benim zaten kimsem yok; babam öldü, kardeşim de yok, 5 kız kardeşiz. Başlık parası verdiler, çeyiz yaptık. Bizde sevmek, kaçmak yasak; öldürülüyorlar.

- Kaynını bunun için mi öldürdüler, kız meselesi miydi?

Yok kız meselesi değildi o, sulama sorunuydu. Pamuk sulama kavgası çıktı, çocuklar çıkardı.

- Kaç yaşında çocuk doğurdun?

16-17 yaşında doğurdum. Evde doğurdum, Allah bana yardım etti. 3 tanesi hariç, hep evde doğurdum. Evde daha rahat, kolay oluyor. Spiralle bağlattım artık.’

“Biz kocamla Ordu’da fındıkta tanıştık. Orada gördük birbirimizi. 15 yaşındayken evlendim. Kızken Ordu’ya Malatya’ya gidiyorduk. Durumumuz yoktu, 11 kardeşlik. Beni okula göndermediler. Ben dolmuşla giderken, anneme babama diyorum okuma yazma bilmememin günahı sizin boynunuza diye. Diğer kardeşlerim ortaokula kadar okudular hep. Ben hep işe gidiyordum. Annem ben büyüdükten sonra gitmedi hiç, evde çocuklara baktı. O zaman da tarlamız yoktu. 20 yıldır falan bu işi yapıyorum. Kızken çok yokluk çektik, evlenince rahat ederiz diyorduk; ama evlenince de değişmedi. Demek ki kader böyle. Yine de Allah razı olsun, bir şeyini

görmedim, yani bir şeyimizi eksik etmedi. Bazı erkekler dövüyorlar, eksik bırakıyorlar. Benim kocam sessiz, iyi. Üç defa geldiler beni istemeye.

Büyük çocuğu evde doğurdum. Kocam köydeydi, Malatya’ya falan da gidiyordu. Dedim ben hastayım, kaynanam dedi daha senin günün çok, karnın bile belli değil. Kayınbabam arabayı hazırlayana kadar, ben evde doğurdum. Bunu (6 aylık) doğurduğumda ne annemler ne kaynanamlar yanımdaydı. Kocamı da içeri almadılar erkek diye. Biz berdeliz diye herkes bizi hor görüyor.”

Kadınlar ayrıca Düzce’deki kampta da dillendiği üzere örf ve adetler sebebiyle tuvalet, yıkanma gibi temel ihtiyaçları karşılama da oldukça zorlanmaktalar:

“Duşları kullanmıyoruz.”

“Şırnaklılar giriyor. Biz gidemiyoruz, örf adetlerimiz.”

“Açıktaki duşlara da örf adet yüzünden gitmiyoruz. Millet in içinde duşa girip çıkmak, ulu-orta, bize olmuyor.”

27 yaşında Sakine

'Doktor derdini içine atma, başkalarına anlat dedi. Kime söyleyeceksin? Suçsuz yere boşanmak, babanın evine misafirlige gittiğinde 3 gün sonra gelme demek, onu sen nereye atacaksın. Kolay değil babamgilde kalmak çok zor...

...

İşte boşandım. Ben doğum yaptım bana dediler ki doğum yapmamış kısırmış. Hastanede dosyamı kaybetmişler. O kadar şerefsiz ki kaynanam. Düşün yani 5 yıl evli kaldım, kaynım 15 yaşındaydı, 20 yaşına kadar banyosunu ben hazırladım. Gece 10'da ütüye başlardım, 12'de bitirirdim. Arkadaşlarım, komşularım derdi Sakine, 'sen bu eve gelin mi geldin, yoksa hizmetçi mi geldin? Sen nasıl bir insansın' diyordu, 'gece eşin yukarıya yatmaya çıkıyor sen hala aşağıdasın'. Yazın gece damda yatıyoruz. Allah şahit gece kayınbabamın yatağını hazırlar öyle çıkardım. Gecenin bir yarısı kaynanam bağırdı 'Sakineee, Sakineee gel amcan bir çay istiyor onu yap.' Ya sen babamın yanında zaten yatıyorsun, mutfağa gidip bir çay yapacaksın.' Giderdim gece yarısı çayı demlerdim, bardağa katar şekerini karıştırırdım, 'al amca iç' derdim. Kaynanamda yanında şimdi kuma geldi üstüme, aynısını kaynanama yapıyor. Al bak üç sene boyunca çocuk olmadı. Kimsenin ahı kimseye kalmaz.

(...) Boşandım şimdi. 2 yıl oldu.

Benim bir kızım oldu, öldü. Olsaydı şimdi 7 yaşındaydı. Benim kızım erken doğdu, 20 gününü vardı daha. Doktor dedi bir haftayı çıkarırsa sorun yok. 11 gün geçti, 'iyi bir şeyi yok' dedi, 'bir haftaya kadar çıkarırsınız kuvözden' dedi. İşte o zaman doğum hastanesinde 3 hane bebeği yan yana koyarlardı, bebeğimi başka bir bebeğin yanına koymuşlar, ikisi birbirinden hastalık kapmış. Bir gün doktor aradı 'bebek öldü gelin cenazeyi alın' dedi. Ondan sonra da 5 sene ne doktora götürdüler beni, ne başka bir şey. Kaynanam diyordu ki 'sen babanın evine gittin, orada iş yaptın ondan öldü bebek'. Giderdim annemgile annem gizlice beni hastaneye doktora götürürdü. (...)

Hem diyorum beni zorla verdiniz, günahım sizin boynunuza. Görücü usulüyle oldu. 'Kızım diyor, seni buna vermeseydik amcangil istiyordu, sen onu da istemiyordun. En azından buna ses çıkarmadın'.

(....)

Yirmi beşimde boşandım,27 yaşındayım ama herkes daha yaşlı görüldüğümü söylüyor. Ne diyeyim, dul lafı biraz ağırıma gidiyor. Benim yengemden ne farkım var, aynı yaştayız. İnsanlar diyorlar, filanın kızı dul duyduunuz mu? Gelip 60 yaşında adam istiyor kumanın üstüne. 40 yaşında adam istiyor. Hiç 20 yaşında kızla 40 yaşında adam olur mu? Bazen diyorum ki fark ne? Kız ne kadın ne? Valla, o biraz insanın ağırına gidiyor. Ne kumaya giderim, ne kimsenin yuvasını yıkarım.

Urfa'da fabrika var çalışacak; ama bizde kızları tek başına bizimkiler göndermez. Sadece kadınların çalıştığı bir yer olsa olur, erkek kadın yan yana oldu mu her pislik oluyor, her laf çıkıyor.'

3.5 Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Çocuk Verileri:

İş Kanunu'nda düzenlenen asgari çalışma yaşına göre, "15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılması yasaktır. Ancak, 14 yaşını doldurmuş ve ilköğretimini tamamlamış olan çocuklar, bedensel, zihinsel ve ahlaki gelişmelerine ve eğitime devam edenlerin okullarına devamına engel olmayacak hafif işlerde çalıştırılabilirler." Saha çalışmamız göstermiştir ki yaş gözetilmeksizin çocuklar mevsimlik tarımda çalışmaktadırlar. DİSK Araştırma Enstitüsü'nün 2013'te yayınladığı Çocuk İşçiliği Raporu'nda belirtildiği üzere, Türkiye 2012 verilerine göre mevsimlik tarımda çalışan çocuk işçilerin, toplam çocuk işçiler içerisindeki oranı % 45, sayısı ise 399 bine ulaşmıştır.⁴⁶

Ailelerin sürekli göç etmesi ve gittikleri bölgelerdeki yaşam ve çalışma koşulları çocukları fazlasıyla etkilemektedir. Mevsimlik Tarım İşçilerinin ve Ailelerinin İhtiyaçlarının Belirlenmesi Araştırması 2011 adlı rapordan edinilen bilgiye göre, Türkiye'de mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarında yapılan araştırmalara göre çocuk sağlığı sorunlarının oranları: beş yaş altı çocuklarda beslenme bozukluğu prevalansı (yaşa göre boy) % 38-45, barsak paraziti prevalansı % 55,4, anemi prevalansı % 16,6, tam aşılı çocuk prevalansı % 44- % 49, genel gelişim geriliği % 17,8, dil- bilişsel gelişme geriliği % 32, ince motor gelişme geriliği % 48,8, kaba motor gelişme geriliği % 15,1 ve sosyal beceri gelişme geriliği 19,2'dir.⁴⁷

⁴⁶ Çocuk İşçiliği Raporu 2013, DİSK Araştırma Enstitüsü, Rap. No: 8, İstanbul, Nisan 2013, s. 7.

⁴⁷ Şimşek, a.g.e., s. 21.

Temel demografik verilerde de yansıtıldığı üzere araştırmamıza katılan 0-4 yaş grubundaki her 5 çocuktan biri bronşitten muzdaripken, benzer oranda çocuk da ishalidir. Bu hastalıkların oranını yaş ilerledikçe azalmaktadır ancak bronşit ve ishal yüzde 10'un altına inmemektedir. Buna karşılık yaş ilerledikçe nezle-grip türü hastalıkların da yaygınlaştığı görülmektedir. Öte yandan çocukların hastalıklarının iyileşme süresi de uzundur. 0-4 yaş grubundaki çocukların ortalama iyileşme süresi iki hafta ve daha uzun olanların oranı yüzde 16'dır. Bu oran 5-11 yaş aralığı için yüzde 7'ye düşmektedir. İleri yaş gruplarındaysa iyileşme süresi görece kısalmaktadır. Birçok alıntıda da aktarılmaya çalışıldığı gibi çocuklar hem tarlada hem de barınılan yerlerde böcek sokmasından tarım ilacına, bel fitiğinden ishale daimi olarak sağlık açısından risk altındadır.

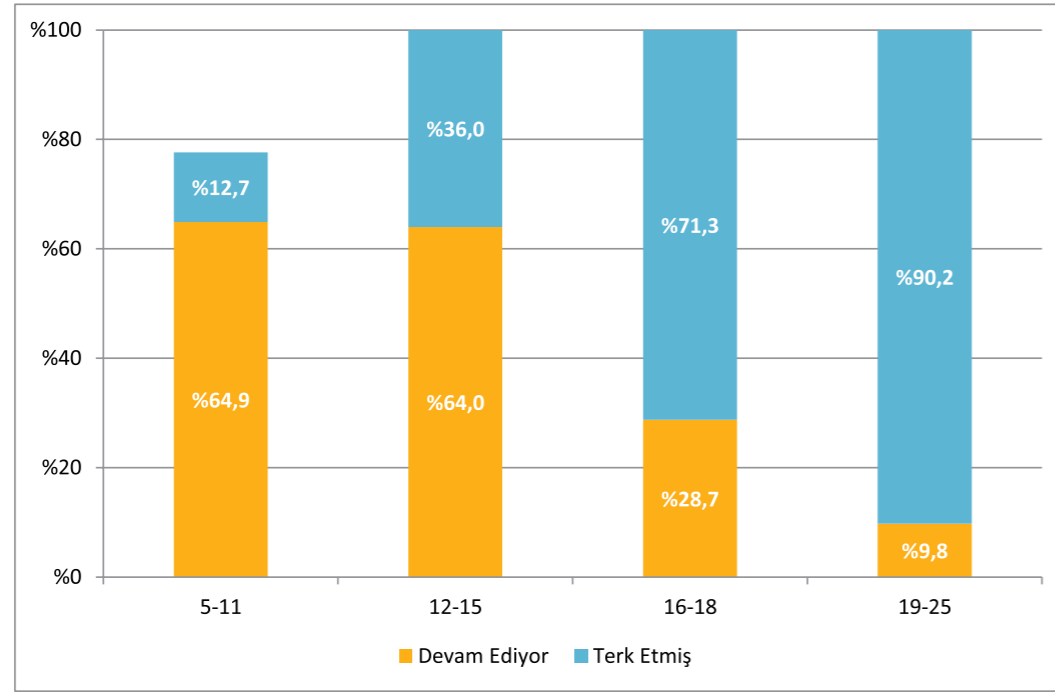
Eğitim

Mevsimlik tarım işçileriyle ilgili saha araştırmasının önemli bir kısmı bu hanelerde yaşayan çocukların eğitime katılımlarına odaklanmıştır.

MURAT 10 yaşında ve bu yıl 'gerçekten çalışmaya başladığı' ilk yıl. Urfa, Viranşehir'den 22 kişilik geniş ailesiyle birlikte bu yıl göç yoluna çıktılar. 4. sınıfa giden Murat her yıl Mayıs ayında Urfa'dan ayrıldıkları için okula düzenli devam edememekte: "Bu yıl Mayıs ayında göç yoluna çıktık, Aksaray'da şeker pancarı çapası, Samsun'da sebze hasadı, Düzce'de fındık toplama işi yaptık. Düzce'den sonra ben ailemle pamuk hasadına gitmeyeceğim, okula devam edeceğim" diye yolculuklarını aktarmıştı. Ancak onunla devam ettiğimiz göç yolculuğunda pamuk vakti geldiğinde o da ailesiyle birlikte Viranşehir yakınlarındaki bir pamuk tarlasında çadırdaki kalıp pamuk topladı, okula devam edemedi. Kendi anlatışı ile pancar çapasında çok çalışmasa da, sebze hasadında, fındık ve pamuk toplama işlerinde çok çalışıp, aileye katkısı çok olmuş. Murat'ın ailesi, toprakları olmadığı için yıllar önce köylerinden şehir merkezine göçmüşler ve kendilerini bildiklerinden beri bu işi yapıyorlar. Murat'ın 19 yaşındaki ablası okuyamayan çocuklardan bir örnek: "Ben de orta ikiye kadar gittim, işe çıktığımızdan dolayı okuyamadık. Zaten 4 ay öyle gidiyorduk, 6 ay işe çıkıyorduk. 4 ay gidince yani bir şey öğrenemiyoruz, sadece yazma okuma oluyor, başka şey olmuyor."

Şekil 35. Eğitime Devam Durumu

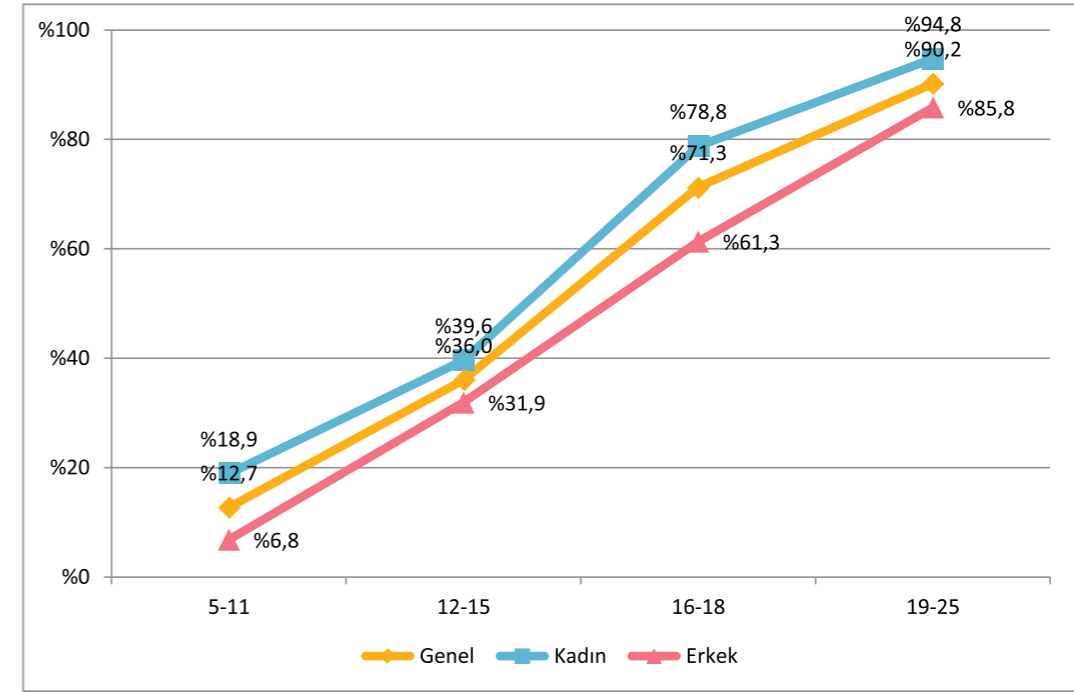
Görüşülen ailelerdeki çocukların eğitime devam etme durumuna baktığımızda yaş dilimi arttıkça eğitimi terk etme eğiliminin daha yüksek olduğunu görmekteyiz. 0-4 yaş grubundaki 99 çocuktan sadece 2'sinin okul öncesi eğitim aldığı, bu yaş grubunda erken çocukluk eğitimine erişimin neredeyse olmadığı söylenebilir. 5-11 yaş grubuna geldiğimizde, yüzde 22'sinin okul yaşına gelmediğini ve bu çocukların çok azının okul öncesi eğitime devam ettiğini söyleyebiliriz. Bu yaş diliminde eğitime devam edenlerin oranı yüzde 65 iken, eğitiminin terk etmiş olanların oranı yüzde 13'tür. Bu çocuklar hiç okula gitmemiş ya da ilköğretim ya da ortaokul döneminde eğitimlerini terk etmişlerdir.

12-15 yaş dilimine geldiğimizde, yine çocukların yüzde 64'ünün eğitimlerine devam ettiği görülmektedir. Her üç çocuktan biri eğitimini terk etmiştir. Eğitimini terk edenlerin oranı 16-18 yaş diliminde yüzde 71'e yükselirken, 19-25 yaş diliminde eğitime devam edenlerin oranı yüzde 10 gibi düşük bir orandır. OECD istatistiklerine göre Türkiye'de 15-19 yaş diliminde eğitime devam edenlerin oranı sadece yüzde 59'dur, başka bir deyişle bu yaş diliminde 10 gençten 4'ü eğitime devam etmemektedir.⁴⁸ Bir fikir vermesi açısından Türkiye ortaöğretimde okullaşma oranının erkeklerde yüzde 68, kadınlarda yüzde 64 olmasına karşın; Şanlıurfa'da bu oranların sırasıyla yüzde 40 ve 28 olması, araştırmanın bulgularına paralellik göstermektedir⁴⁹.

⁴⁸ Education at a Glance 2014, OECD Indicators, OECD Publishing, 2014, s. 307.

⁴⁹ Türkiye'de Çocuk ve Genç Nüfus Durumu Analizi 2012, UNICEF, 2012.

Şekil 36. Eğitimi Terk, Cinsiyet ve Yaş

Yukarıda yer alan grafik, araştırma çerçevesinde erişilen çocukların eğitimi terk etme oranlarının cinsiyet ve yaş grupları arasında nasıl değiştiğini göstermektedir. Öncelikle eğitimi terk etme oranlarının yaş arttıkça daha fazla olduğu görülmektedir. 5-11 yaş diliminde yüzde 12,7 olan terk etme oranı, 19-25 yaş aralığında yüzde 90'a kadar çıkmaktadır. Bu artış eğilimi hem erkekler hem de kadınlar için geçerlidir. Öte yandan, her yaş diliminde kadınlar ve erkekler arasında eğitimi terk etme oranları arasında bir fark olduğu görülmektedir. 5-11 yaş diliminde 12 puan olan fark, 12-15 yaş diliminde 8 puana inmiştir. 16-18 yaş diliminde fark 17 puana kadar yükselmiştir. 18 yaş sonrasında dahi eğitimi terk etme oranları arasında 9 puandan fazla fark bulunmaktadır. 19-25 yaş diliminde kadınlar arasında yüzde 95 olan eğitimi terk etme oranı, erkeklerde yüzde 86'dır. Görüldüğü üzere kadın ve erkek arasındaki eşitsizlik en küçük yaş diliminden başlamakta ve üniversite çağına kadar devam etmektedir.

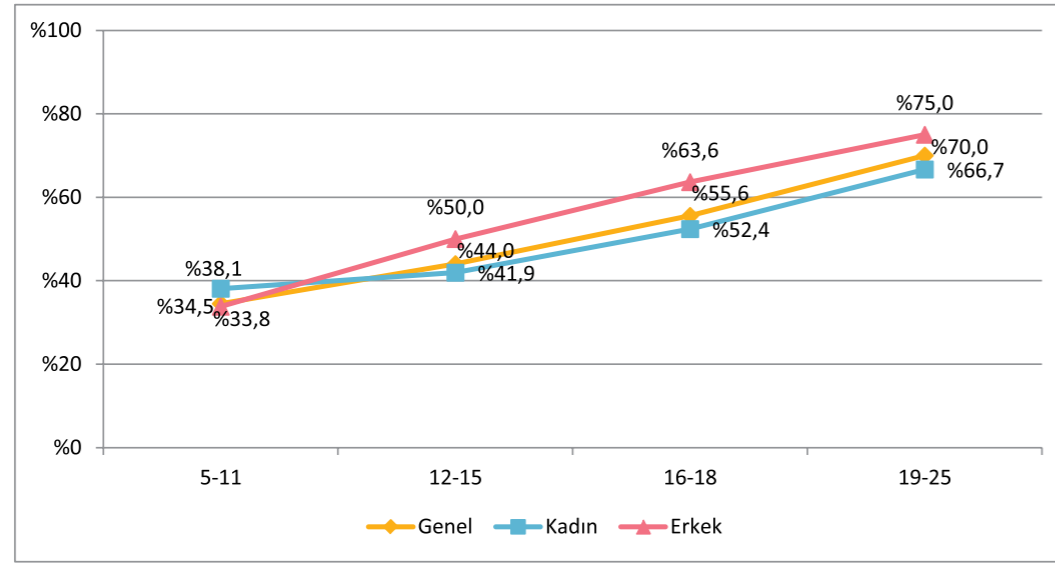
"Okuldan ikinci dönem çıktım. Eninde sonunda çıkacaktım, ben de dedim devam etmeyeyim, bu kadar yeter."
(14 yaşında kız çocuğu-
Urfa Sahası Kadın Odağı)

"6 yaşındaki kızım okula yeni kaydoldu, hala gidemedi. Televizyonda seyrediyorum bazen, kızlar okula gitsin, çocuklar anaokuluna gitsin diyorlar. Nasıl gitsin?"
(kadın işçi- Urfa Sahası Kadın Odağı)

"Vallahi meslek pamuk. Sizin kalem bizimki pamuk."
(14 yaş kız çocuğu-
Urfa Sahası Kadın Odağı)

"Yani insan korkuyor okuldan"
(18 yaşında hiç okula gitmemiş kız çocuğu-
Urfa Sahası Kadın Odağı)

Şekil 37. Cinsiyete Göre Okula Düzenli Devam Edebilme

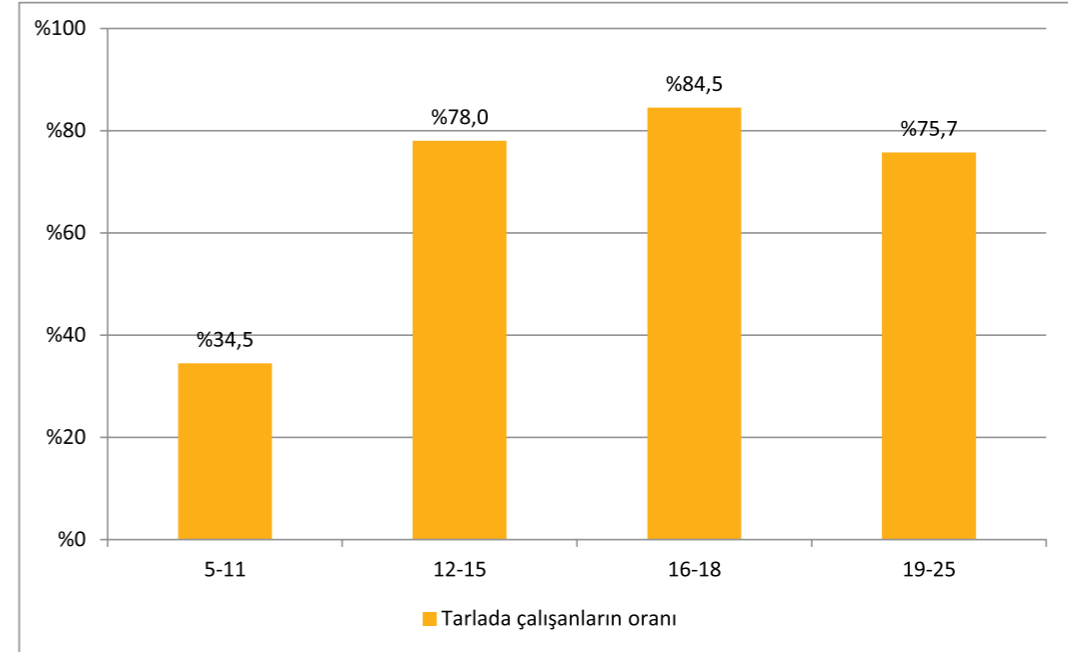

Görüşülen hanelerde yaşayan ve bir eğitim kurumuna devam eden çocukların okullarına düzenli devam edemedikleri görülmüştür. 5-11 yaş diliminde okuluna düzenli devam edebilen çocukların oranı yüzde 35 iken, 12-15 yaş diliminde yüzde 44'e yükselmiştir. 16-18 yaş diliminde her iki çocuktan biri okuluna düzenli olarak devam edebilmektedir.

Cinsiyetler arası karşılaştırma yapıldığında, her yaş diliminde erkeklerin kadınlara kıyasla daha düzenli devam edebildiklerini görmekteyiz. 12-15 yaş grubunda bu fark 8 puanken, 16-18 yaş grubunda 11 puana kadar çıkmaktadır. Erkek çocukları arasında okulu terk edenlerin oranı daha yüksekken, okula devam edenler de daha düzenli devam edebilmektedir.

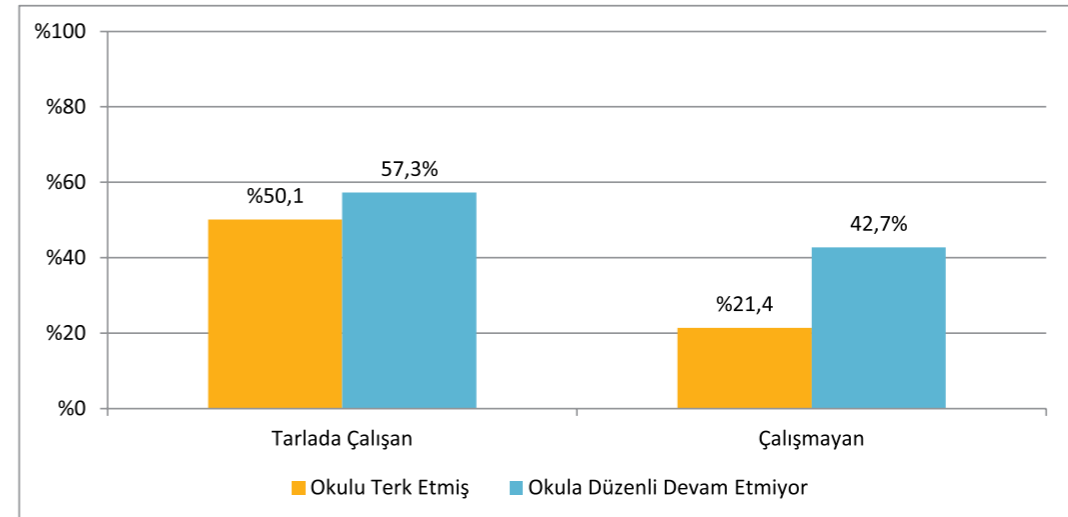
Çocukların Çalışma Durumları:

Şekil 38. Tarlada Çalışanların Oranı

Görüşülen hanelerde yaşayan çocukların büyük oranda tarlada da çalıştığı görülmektedir. 5-11 yaş grubundaki çocukların yüzde 35'i tarlada çalışırken, bu oran 12-15'te yüzde 78'e, 16-18'de yüzde 85'e çıkmaktadır. 19 yaş üstünde tarlada çalışanların oranında ufak bir azalma bulunmaktadır. Ancak yukarıdaki grafik açıkça 12 yaşında ve hatta daha önce çocukların mevsimlik işçi olarak çalışmaya başladıklarını göstermektedir. Ayrıca araştırma sonuçlarına göre hemen her yaş grubunda kadın ve erkekler arasında tarlada çalışma oranlarının aynı olması; tarlada çocuk emeğinin kullanılmasının cinsiyetten bağımsız olduğunu göstermektedir.

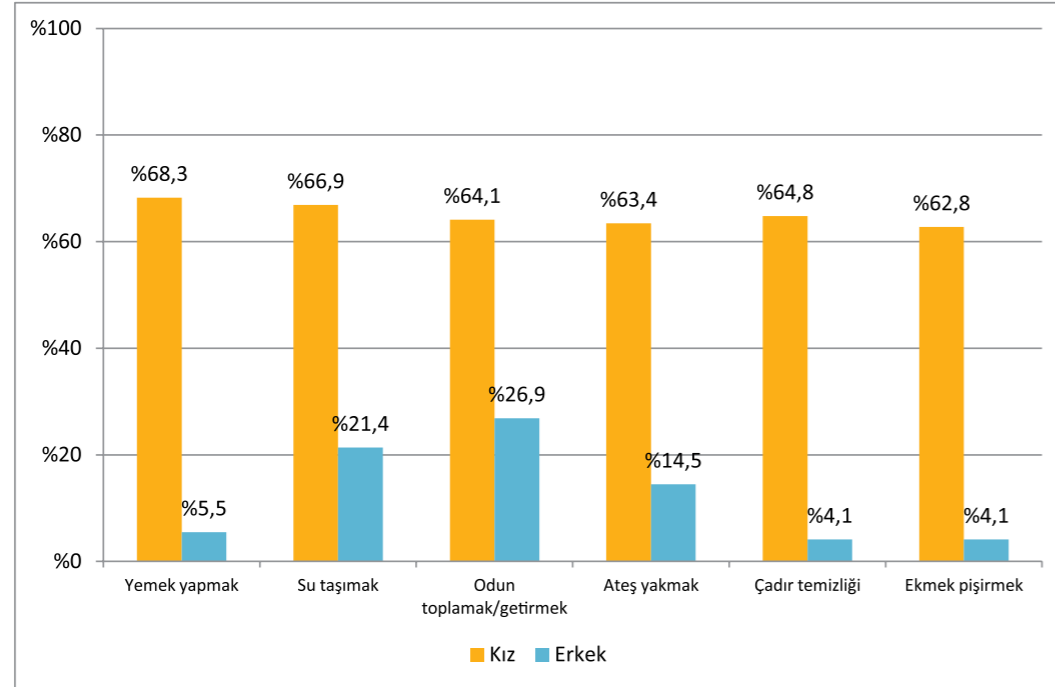
Şekil 39. Çalışma Durumuna göre Okula Devam

REYHAN 13 yaşında, doğduğundan beri mevsimlik tarım işçiliği yapan ailesiyle birlikte göçüyor. Küçükken havale geçirmiş olan Reyhan 10 yaşından beri Urfa, Viranşehir'deki evine hiç dönmemiş. İlkokula başlamış; fakat düzenli gidememiş. Babası, "Çocuklar okuyorlardı, hepsini okuldan çıkardım. Ben orada kalsam benim gelirim yok, çocukları orada besleyip okula gönderecek bir maaşım yok" diyor. Okula düzenli gidemedikleri için devletten eğitim yardımı da alamıyorlar. Reyhan şimdi abi, ablaları ve babası ile birlikte her gün tarlada çalışıyor. Kardeşi Adile ise 11 yaşında. Adile, daha çok çadır alanında küçük çocuklara annelik yaparak, ablasının 1 yaşındaki kızı ile 4 yaşındaki küçük kardeşine bakıyor. Ablası tarım işi için başka bir şehre göçtüğünde, Adile de tarlaya gidiyor. Reyhan ve Adile'ye göre 'Adana'daki en büyük zorluk yazın çok sıcak ve nemli olması; pancar çapasının en büyük zorluğu ise tüm gün güneş altında eğilerek çalışmak'. Reyhan ve Adile, Ordu'da Uzunisa köyündeki kamp alanının yanında çocuklar için etkinlik alanı ve okul kamp alanı yanında kurulan okula gitmek yerine tarlaya gidiyorlar, sadece en küçük kardeşleri Ferit ve Barış, bu fırsattan yararlanabiliyor. Kızlar gün boyu 11 saatten fazla çalıştıktan sonra, çadıra geldiklerinde banyo ve yemek için su taşıma, yemek hazırlama, ekmek açma ve pişirme, bulaşık ve çamaşır yıkama gibi işler yapıyorlar. Çadırları, herkesinki gibi, 24 metrekare; burada 15 kişi kalıyorlar. Reyhan ve Adile okuma yazmayı eskisi kadar iyi hatırlamıyor.

Mevsimlik gezici tarım göçüne katılan çocukların, tarlada çalışın ya da çalışmasın, çok büyük bir kısmının eğitim yaşamları da kesintiye uğramaktadır. Ancak verilerin de gösterdiği gibi tarlada çalışan çocuklar açısından daha yüksek oranda terk ve düzenli devam etmeme durumu söz konusudur. Tarlada çalışan çocukların (18 yaş ve altı) yüzde 50'si eğitimlerini terk etmiştir, bu oran tarlada çalışmayan çocuklarda yüzde 21'dir. Tarlada çalışan ve eğitimlerine devam eden çocukların yüzde 57'si okuluna düzenli devam edemiyorken, bu oran çalışmayan çocuklar arasında yüzde 43'tür.

Şekil 40. Çocukların İş Yükleri

Mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının hane içinde de kayda değer bir iş yüküne sahip olduğu görülmektedir. Üstelik bu iş yükü kız çocukları aleyhinedir. Görüşülen hanelerdeki kız çocuklarının yüzde 70'e yakını yemek yapmakta, su taşımakta, odun toplamakta, ateş yakmakta, çadır temizliği yapmakta ve ekmek pişirmekte, başka bir deyişle ev işlerinin çoğunluğunu üstlenmektedir. Buna karşılık erkek çocuklarının iş yükleri kayda değer oranda düşüktür. Erkek çocuklarının en fazla yaptıkları iş yüzde 27'yle odun toplamak/getirmek, yüzde 21 ile de su taşımaktır. Bu açıdan ev işlerinin yükünün kız çocuklarında olduğunu söylemek mümkündür. Yukarıda vurgulandığı üzere tarlada çalışma açısından cinsiyet farkı görülmezken, ev işlerinin kız çocuklarının üzerinde olması onların 'çifte günü-çifte mesai'yi yaşamalarına yol açmaktadır. Yukarıdaki bölümde de ele alındığı üzere hem eğitim hem de evdeki bakım yükü açısından kız çocukları en dezavantajlı gruptur.

"Ben tarlaya gitmediğimde annem kahvaltı hazırla, çay yap, çadırı temizle, kardeşine bak falan diyor. Hem tarlada çalışıyorum hem anneme yardım ediyorum, çamaşır yıkıyorum."
Kız Çocuk-Çocuk Odak Grup, Aksaray.

Mevsimlik tarımda en önemli sorunlardan biri, yoksulluk döngüsü olgusudur. Çocuk işçilerin ve ailesiyle beraber mevsimlik tarım göçüne katılan çocukların düzenli eğitimden mahrum kalması, çocuklarında mevsimlik tarım işçisi olarak hayatlarına güvenceden uzak bir şekilde devam etmelerine yol açmaktadır. Araştırmalar genellikle özellikle küçük yaşta çocukların okula kaydı bulunduğunu, ancak göç sürecinde çocukların kayıtlı oldukları okula devam etmediklerini yansıtmaktadır. Çocuklar çoğu zaman okula kayıtlı olsalar dahi devam sorunu yaşamaktadırlar. Çocukların okulu bırakma gerekçesi yasa gereği kayıtlara ölüm, kronik sağlık sorunu, yurtdışına göç veya yaş haddinden ötürü biçiminde yansıtılmaktadır. Ayşe Gündüz Hoşgör, Mevsimlik Tarım Göçündeki Çocukların Eğitim(sizlik) Görüntüsü adlı makalesinde, bu durumu "gizli okul dışında kalma" olarak kavramsallaştırır.⁵⁰

20 Nisan 2011'de yayımlanan Mevsimlik Gezici Tarım İşçisi Çocuklarının Eğitimleri hakkındaki genelgede, mevsimlik gezici tarım işçisi ailelerinin çocuklarının eğitimi için çeşitli düzenlemeler yer almaktadır. Öncelikle çocuğun kendi bölgesindeki yatılı bölge okuluna yerleştirilmesi, yoksa göç ettikleri yerde taşınabilir ilköğretim uygulamasından yararlanmaları, çocukların yoğun olduğu yerlerde gezici öğretmen ve mobil/çadır okul uygulaması yapılması ve özel durumlar için başka tedbirler öngörülmektedir. Genelgedeki hükümler uygun şekilde yerine getirilirse, çocukların mevsimlik tarım işçiliği döngüsünden kurtulmasına katkı sağlayacaktır.

⁵⁰ Ayşe GündüzHoşgör, "Mevsimlik Tarım Göçündeki Çocukların Eğitim(sizlik) Görüntüsü", Perspectives: Türkiye'den Siyasi Analiz ve Yorum, No: 6.13: 38-41, Heinrich BöllStiftung, s. 40.

Hayata Destek Derneği Mevsimlik Gezici Tarım İşçiliği 2014 araştırmasının çocuk odaklı özetlenmiş verileri daha önce yapılan saha araştırmaları bulguları ile oldukça uyumludur. Yapılan tüm araştırmalar bize acil olarak müdahale edilmesi gereken çok ciddi bir durumla karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Sahada ürüne, bölgeye, yerelin şartlarına göre yaşanan yoksunluğun ölçeği ve riskin büyüklüğü değişse de mevsimlik tarım işçisi ailelerinin hemen hemen hepsi zor ve sıhhi olmayan koşullarda yaşamak zorunda kalmaktadır. Mevsimlik gezici tarım işçiliğinin yaşam koşulları her açıdan çocukların sağlığını, güvenliğini ve gelişimini olumsuz yönde etkileyen şartları içermektedir. Bu sürecin içindeki çocuklar tarlada çalışmadıkları durumda bile aileleri ile katıldıkları bu göç yolculuğundaki olumsuz koşullardan etkilenmektedirler. Ancak araştırma bulgularının bize gösterdiği üzere yasal olmayan bir biçimde tarlada çocuk emeği yoğun bir biçimde kullanılmaktadır ve bu durum araştırma çerçevesinde gidilen her ürün sahasında tespit edilmiştir.

Barınma şartlarının getirdiği tüm sağlıksız koşullar, altyapı eksiklikleri ve bu eksikliklerin yol aç-

tığı hijyen koşulları, ulaşım koşullarının güvensizliği, çalışma koşullarının güvencesizliği, değişkenliği ve denetimsizliği, bu sürecin içine doğan, içinde büyümeye, yaşamaya çalışan çocukların yaşamları ve sağlıkları başta olmak üzere tüm haklarını tehdit etmektedir.

Türkiye mevsimlik tarımdaki çocuk işçiliğini en kötü üç çocuk işçiliği biçiminden biri olarak belirleyerek, 2015'e kadar ortadan kaldırmayı Uluslararası Çalışma Örgütü'ne taahhüt etmiştir. Bu kapsamda izleme, denetleme ve önleme sistemleri acil bir biçimde kurulmalı ve etkin bir biçimde işletilmelidir. Barınma şartlarının getirdiği tüm sağlıksız koşullar, altyapı eksiklikleri ve bu eksikliklerin yol açtığı hijyen koşulları, ulaşım koşullarının güvensizliği, çalışma koşullarının güvencesizliği, değişkenliği ve denetimsizliği, bu sürecin içine doğan, içinde büyümeye, yaşamaya çalışan çocukların yaşamları ve sağlıkları başta olmak üzere tüm haklarını tehdit etmektedir. Bu noktada alandaki tüm bilgi ve deneyimden de faydalanarak mevsimlik gezici tarım işçiliği yapan ailelerin çocuklarının üstün yararı gözetilerek acil fakat kalıcı ve sürdürülebilir bir eylem planı hayata geçirilmelidir.

KADRIYE 6. sınıfta olan Kadriye, 14 yaşında, Urfa, Viranşehirli, doktor olmak istiyor. Kadriye'nin ailesi Ocak ayından beri Adana'da örtü altı sebzeçiliğinde çalışıyor. Kadriye ile ablası ise okula gittikleri zaman Viranşehir'de ağabeyleriyle birlikte kalıyor. Kadriye: "Okulun kapanmasına 10-15 gün kala Urfa'dan çıkıp, okulun kapanmasından 10-15 gün sonra dönüyoruz. Bizim sınavlarımızın yarısı kaldı, ama mecbur olduğumuz için gideceğiz" diyerek durumu aktarıyor. Kadriye'nin kaşı demire çarpmış ve patlamış, büyük bir tehlike atlattığı. Zimba ile dikmişler, bu yüzden dikişin 10 gün sonra alınması gerekiyordu. Ancak ailenin buldukları yer merkeze çok uzak olduğundan dikişin alınması için hastaneye götürmemiş ve dayıbaşının arabayla gelip götürmesini bekliyorlardı. Sonrasında hastaneye gidebildikleri bilgisini aldık. Kadriye ve ailesi için göç yolu çok zor, bir çadırda 10 kişi kalıyorlar. Adana'dan sonra Kadriye ve ablası da aileleri ile birlikte göçe katıldı. Nevşehir civarında pancar çapası, nohut ve fasulye hasadı yaptılar; sonraki güzergahları Malatya'da kayısıya ve Ordu'da fındığa gitmekti ama don vurduğu için göç yollarını değiştirdiler. Pamuk hasadına gitmeden önce, Konya'da kalıp ay çiçeği hasadında çalışmaya başladılar. Buradan Urfa'ya döndüklerinde, Kadriye pamuk hasadında çalışmak yerine okula gitmeyi planlıyordu ve başardı. Kadriye'nin ailesi bundan önce köyde, ağanın tarlasında ortakçılık yapıyor ve mahsulün yarısını tarla sahibine veriyorlarmış. Daha sonra şehre göçmüşler. Kadriye'nin ablası Özge (20) ve Nesrin (22) hiç okula gitmemiş; okuma yazma bilmiyorlar. Kadriye'nin ablası Özge: "Okuma yazma öğrenmeyi çok isterdim, ama akşam tarladan gelince evde (çadırda) yapacak çok iş oluyor, okuyacak vakit olmuyor. Sabah 6'dan akşam 8'e kadar bu güneşin altında çalışsan nasıl okuma öğrenirsin!", diye durumu özetliyor. Diğer ablası Nesrin: "5 gün bir yerde, sonra 5 gün başka yerdeyiz. Bütün günümüz taşınmakla geçiyor. Çapa işi çok zor. Çocuklar da çapa yapıyor. Annem de yapıyor. Bir kişi bir kişidir diye herkes çalışıyor. Tuvalet temizlesaydım de bu işi yapmasaydım", diyor. Çapa yaparken güneş çarpması yaşayıp hasta olduklarını anlatıyor.

4. Sonuç

Mevsimlik gezici tarım işçiliğinin içinde ‘zor doğum’ şartlarıyla; ‘pamukta/fındıkta/kayısı’ da doğan çocuk öyküleri; yoksulluk ve yoksunluk içindeki ailelerin herhangi bir beklenmeyen durumda içine düştükleri ‘borç’ sarmalı, tüm bu kısır döngüyü kırabilmenin en birincil yolu düzenli eğitime erişimin önündeki engeller, ayrımcılığın farklı tezahürleri, güvencesizlik....

Mevsimlik tarım işçiliği ve bu işçiliğin yarattığı yaşam koşulları anne karnındaki bebek de dahil olmak üzere tüm aile bireylerinin iyi olma hallerini hem nesnel hem de öznel kriterler açısından tehdit eden bir noktadadır. Farklı illerde farklı ürünlerde göreceli bir ‘daha iyi’ şartların var olduğu öyküler tespit edilse de sayısal veriler bize bunu destekler yönde kanıtlar sunamamıştır. Mevsimlik tarım işçiliği ve bu işçiliğin etkilediği tüm hane halkı Türkiye’de en kırılgan gruplardan birini oluşturmaktadır.

Sahadan elde ettiğimiz veriler bize hem yasal mevzuatın yetersizliğini hem de var olanın da uygulanmasındaki aksaklıkları göstermiştir. 6098 Borçlar Kanunu ve 6331 sayılı İş sağlığı ve Güvenliği Kanunu çerçevesinde tarım alanında iş denetiminin neredeyse olmaması; buna bağlı olarak da ulaşım, barınma, ısınma, temiz su sağlanması gibi noktaların işverenlerin direk olarak sorumlu olarak algılanmaması ve işçilerin kısıtlı imkanları ile çözüm geliştirmeye çalışması sahada yaşanan problemlerin ana kaynağıdır. Ayrıca ücretlendirme çeşitli nedenlerle farklı fiyatlamalar, eşit işe eşit ücretin ödenmediğini de göstermiştir. 2010 Genelgesi sonrası yereldeki uygulamalar farklılaşsa da özellikle Belediyelere yönelik yasal düzenlemelerden sonra bu alanda sorumlulukların tekrar net olarak belirlenmemiş olması sahada bazı olumlu deneyimlerin devamını zorlaştırmıştır. Yine ön görülen izleme kurulları çoğu zaman işlevsizdir. Ancak bu izleme kurullarının ivedilikle işlerlik kazanması soruna dair somut adımların atılmasında hayatidir.

Bu noktada 13 Ocak 2015’te üyeleri seçilerek, kurulmuş olan TBMM Meclis Araştırma Komisyonu yapılmış çalışmalardan faydalanarak, saha verilerine dayanan uygulamadaki sorunları doğru tespit eden ve ivedilikle çözüm üretmeye yönelik politikalar geliştirilmelidir. Araştırmada toprak sahibi çiftçiler ve ziraat odaları ile de mümkün olduğunca görüşülmüştür. Özellikle belli ürünlerde iklim ve piyasa şartları sebebi ile küçük çiftçiler de zorlanmakta ve tarımsal üretimin koşulları ürünleri dalda bırakabilmektedir. Bu rapor mevsimlik gezici tarım işçiliğinin koşullarını aktarmaya çalışmıştır. Ancak rapor boyunca da aktarılmaya çalışıldığı gibi bu koşullar, piyasa koşullarının, tarımın ve emek piyasasının genel resminden bağımsız değildir.

Hayata Destek Derneği saha ekibi bu raporu kaleme alırken Ayvalık’a zeytin hasadına gitmiştir. Orada 7 Aralık 2014 tarihinde merkezdeki kahvede zeytinde çalışmak için gelen Soma madeninde altı yıl çalıştıktan sonra 30 Kasım’da işten çıkarılan 30 yaşındaki erkek işçi ile görüşme yapmıştır. Bu görüşme yaşanan felaketlerin aslında nasıl birbiriyle iç içe geçtiğini ve bazı bireysel öykülerin bize büyük resme dair de ne kadar aydınlatıcı bir ışık tuttuğunu

göstermektedir. Hasta olduğu için kazanın olduğu gün⁵¹ o vardiyaya inmediğini anlatan işçinin her cümlesi tek tek düşünülmesi gereken sözleri raporun son sözü olacaktır:

“Patlamanın olduğu gün aynı vardiyadaydım aslında ama tesadüf, şans, o gün hastaydım gitmedim vardiyaya... Kazadan sonra vardiyalar azaldı, vardiya başına 50-60 kişi gider oldu. Sonra o sayı da düştü. Ocakta iş olmadığı için yalnızca 300 kişi bıraktılar, geri kalan 2800 kişiyi çıkardılar. Ben de 6 yıl madende çalıştıktan sonra buraya 52 yaşında sırkıçılık yapmaya geldim... Bu aya kadar ocakta belirsizlik vardı, o yüzden tuttuk evi. Şimdi işten çıkardılar da hala tazminat verecekler mi diye bir açıklama yapılmadı. İŞKUR’a yazıldık işsizlik maaşı için. Soma ve civarındaki diğer madenlerde de 2800 tane işçiyi alacak kapasite yok, ne yapacağız bilmiyorum.

Bir aydır buradayım, toplamda 20 gün çalıştım, 10 gün yattım yağmur yağdığı için. İvrindi kırsal yer, iş imkânı yok. O yüzden ben Soma’ya gitmişim çalışmaya ailemle. Diğerleri de mevsimlik tarım yapıyor. İnsanlar memlekete döndükleri 3-4 ayda boş durmasınlar diye küçük arazisini ekliyor, bir iki hayvan besliyor ama kar edemiyor. Hatta buğday filan ekiyorsa zarara giriyor. Mazot parası, ilaç parası derken...

Yırca’ya maden yapılsaydı bir yandan benim gibi işten çıkarılan 2800 kişi için bir iş imkânı olurdu, yoksa ne yapacak deneyimli maden işçisi şimdi işsiz? Ama bir yandan oranın köylüsü de haklı, hem maden yapıp hem köylerinin içine termik santral kurmak istiyorlar. Ne yapsınlar insanlar, toprakları giderse onlar da bizim gibi olacak. Dışarı gitmek zorunda kalacak.”

⁵¹ 13 Mayıs 2014’te Türkiye’nin Manisa ilinin Soma ilçesindeki kömür madeninde çıkan yangın nedeniyle 301 madencinin ölümüyle sonuçlanan iş kazası.

⁵² Sırkıç: Zeytin ağacına merdivenle çıkıp sırkı adı verilen bir sopayla dallara vurarak zeytinlerin aşağı dökülmesini sağlayan tarım işçisidir.

Ek 1. WASH NEDİR?⁵³

Herkes su ve sanitasyona erişim hakkına sahiptir. Bu hak uluslararası yasal belgelerce tanınmıştır ve kişisel veya hane temelli kullanım için yeterli, güvenli, kabul edilebilir ve fiziksel ve finansal olarak erişilebilir suyun ve sanitasyon olanaklarının sağlanmasını öngörür. Yeterli miktarda güvenli su, dehidrasyon nedenli ölümlerin önüne geçilmesi; su kaynaklı hastalıkların azaltılması; ve içme, yemek yapma ve kişisel veya hane temelli hijyen gereksinimleri için elzemdir.

Su ve sanitasyon hakkı - sağlık, barınma ve yeterli gıda haklarını da içine alan - insan haklarına ayrılmaz bir biçimde bağlıdır. Bu hak insan yaşamının sürdürülebilmesinin bir garantisidir. Devletler ve devlet dışı aktörler su ve sanitasyon hakkının gereklerini yerine getirmekle yükümlüdürler. Silahlı çatışma zamanlarında, örneğin, su tesisatlarına ve sulama sistemlerine saldırmak; onu tahrip etmek; bertaraf etmek; veya kullanılamaz hale getirmek yasaklanmıştır.

Su tedariki, sanitasyon, ve hijyen desteği (WASH - Water Supply, Sanitation and Hygiene), insani yardım alanında çalışan kurum ve kuruluşların ortak inanç ve bağlılıkları ile İnsani Yardım Sözleşmesi ilkelerine dayanan insani hareketin ortak ilkelerinin pratik bir açıklamasıdır. İnsanlık ilkesi ve uluslararası hukuk normlarına yansıyan ilkeler onurlu yaşam; korunma ve güvenlik; ve ihtiyaç temelinde insani destek alma haklarını içine alır.

WASH programlarının temel amacı, afet durumlarında, fekal oral yol (dışkı bulaşmış yiyecek ve içeceklerin ağız yoluyla vücuda alınması) hastalıklarının yayılmasının ve hastalık taşıyıcılara maruz kalmaların azaltılmasıdır. Bunun için:

- iyi hijyen pratikleri
- güvenli içme suyu tedariki
- çevresel sağlık risklerinin azaltılması
- insanların sağlıklı, onurlu ve güvenli yaşam koşullarının sağlanması gerekmektedir.

⁵³ “WASH NEDİR?” başlığı altındaki bilgiler Sphere Handbook’taki Giriş bölümünden çevrilerek derlenmiştir. Bkz: (Çevrimiçi) <http://www.spherehandbook.org/en/introduction-2/>, Erişim tarihi: 22.12.2014.

İnsan haklarına ve onuruna uygun yaşamı sürdürebilmek için geçici konaklanan kamp ortamlarında minimum belli standartlara bağlı kalınmalıdır. 24.03.2010 tarihli ve 2010/6 sayılı Başbakanlık Genelgesi'ne dayanarak Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından 2014 yılına kadar yürütülmüş olan Mevsimlik Gezici Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirilmesi Projesi (METİP) amacı, Türkiye'de buldukları illerden diğer illere aileleri ile birlikte giden mevsimlik gezici tarım işçilerinin ulaşım, barınma, eğitim, sağlık, güvenlik, sosyal çevreyle ilişkiler, çalışma ve sosyal güvenlik bakımından mevcut durumlarının iyileştirilmesidir. Proje dahilinde barınma bileşenini karşılamak amacıyla kurulan kamplar, araştırma ekibi tarafından WASH standartları açısından değerlendirilmiştir. Aynı zamanda işçilerin kendi inisiyatifleriyle yerleştikleri bölgelerdeki kamp koşulları da minimum standartlar üzerinden değerlendirilmiştir.

WASH Standartlarında Bazı Kantitatif Değerler

SU

- Kişi başına günlük içme, yemek yapma ve kişisel hijyen için gereken su tüketimi asgari 15lt olmalı.
- Su kaynağı musluksa azami 250, el tulumbasıysa 500, tek kullanıcı açık kuyuya 400 kişinin kullanımında olmalı.
- Su kaynağının barınaklara uzaklığı azami 500m olmalı.
- Su kaynağı önünde sıra bekleme süresi azami 15 dakika olmalı.
- Su kaynağı günde asgari 8 saat erişilebilir olmalı.
- Her bir hanehalkı asgari iki adet 10-20lt arasında temiz su saklama materyaline sahip olmalı.
- Her 100 kişi için asgari bir lavabo olmalı.

DIŞKI

- Bir tuvalet azami 20 kişinin kullanımında olmalı.
- Tuvaletlerin barınaklara uzaklığı azami 50m olmalı.
- Tuvalet çukuru bir yeraltı su kaynağına asgari 30m uzaklıkta ve tuvalet çukurunun dip noktası taban su seviyesinden asgari 1,5m yukarıda olmalı.

ÇÖP

- Her 10 hane için asgari 100lt'lik bir çöp konteynırı olmalı.
- Çöp konteynırının barınaklara uzaklığı azami 100 m olmalı.
- Konteynırlar asgari haftada iki kez boşaltılmalı.

GIDA DIŞI İHTİYAÇLAR

- Barınakların yerden yüksekliği asgari 2m olmalı.
- Barınaklarda temiz hava sirkülasyonu için kişi başına kapalı yaşam alanı asgari 3,5 m² olmalı.
- Kişi başına ayda asgari 250g banyo sabunu, 200g çamaşır deterjanı, 75ml/100g diş macunu, bir diş fırçası, 250ml şampuan, bebekler için 250ml losyon; hane başına bir tıraş bıçağı, bir tırnak makası, bir saç fırçası/tarak olmalı.

Hayata Destek Derneği'nin Mevsimlik Gezici Tarımda Çocuk İşçiliği Farkındalık Programı kapsamında yapılan mevsimlik tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşulları araştırmasında iş-

çilerle yapılan anket ve derinlemesine görüşmelerin yanı sıra, göç ettikleri bölgelerdeki su, sanitasyon ve hijyen (WASH) koşulları da gözlenmiştir. Yedi farklı üründeki çalışma koşullarını incelemek için yapılan on saha ziyaretinde WASH koşulları birbirine oldukça benzer nitelikler taşımaktadır. Su genel olarak, dayıbaşı ya da toprak sahibinin getirdiği tankerlerle sağlanmakta, bu suyun güvenliğine dair bilgi sahibi olunmamaktadır. Sudan dolayı ishal vakaları görülmektedir. Hijyen materyallerinin hiçbir sahada yeterli olduğu görülmemiştir. Genel olarak, tuvalet ve banyo ihtiyacını gidermekte büyük sıkıntılarla karşılaşmaktadır. Aileler çoğunlukla bir çukur kazıp etrafını çadır kumaşıyla çevreledikleri kendi çadır tuvaletlerini inşa etmekte, bazen de çevredeki tarlaları tuvalet ihtiyaçları için kullanmaktadırlar. Banyo için ise, bazen yine dışarıda bir çadır banyo inşa edip bazen de kaldıkları çadırın içinde banyo ihtiyaçlarını gidermektedirler. Çadırların etrafında sinek ve sivrisinek oldukça sık görülmektedir. Gıda dışı materyaller, işçilerin yanlarında getirebildikleri mutfak ve diğer gereçler aracılığıyla haneden haneye değişim göstermek suretiyle bulunmaktadır.

Özetle, gerek kamplardaki gerek ise dağınık çadır yerleşkelerindeki durum asgari WASH standartlarına yaklaşmamaktadır. Gözlem yapılan kamplardan bazıları METİP Projesi kapsamında kurulmuş tesislerdir. Fakat bunların gerekli asgari hizmet ve servisi sağlamada yeterli olmadığı ve kurumuş olsa dahi tuvalet ve banyoların kampların büyük çoğunluğunda kullanılamaz durumda oldukları görülmüştür. 2014 yılında İl Özel İdarelerine METİP fonu aktarılmaması ile METİP yerleşkelerindeki servislerin durumunun önceki yıllara göre daha olumsuz olduğu da gözlemlenmiştir. Asgari standartlara en uygun görülen yerlerden birinin kullanılmayan bir hapisane olması düşündürücüdür.

İL		AFYON (7-9 Temmuz)	
İLÇE/KÖY			
Genel Bilgiler	TÜR	KAMP	KULLANILMAYAN HAPİSHANE
	ÇADIR SAYISI	50-60 (YAKLAŞIK)	
	NÜFUS	500 (YAKLAŞIK)	100 (YAKLAŞIK)
Su, Hijyen, Sanitasyon	Hijyen	Hiçbir hijyen tesisi mevcut değil. Kampta banyo yok. Bazen çadırda banyo yapılıyor. İşçilerden bazıları iki haftada bir banyo yapabildiğini belirtti. El yıkamak için 2 musluk var; ama yeterli değil.	Banyo sabunu, çamaşır deterjanı, şampuan, saç tarağı, tırnak makası ve tıraş bıçağına erişim var. Suya erişim bir muslukla sağlanıyor. Bir musluğun yeterli olduğu gözlemlendi. İnsanlar hijyenle ilgileniyorlar. Genellikle, birçok yerden daha temiz görünüyorlar. Ellerini düzenli olarak yıkıyorlar. Çamaşır için dışarıdaki boş avlu kullanılıyor.
	Su	Su temiz görünüyor. Su noktası kampın içinde. Gün içinde 8 saat erişime açık ve kolay erişilebilir bir konumda. Yaklaşık 500 kişi için 2 musluk var. İşçiler işten döndüklerinde, muslukların önünde çok fazla sıra oluyor, bekleme süresi çok uzun. Bazen su kesiliyor.	Erişilebilirlik kötü değil; minimum standartlara uygun. İnsanlar sudan memnun. Su temiz görünüyor ve tadının da iyi olduğu söyleniyor. Yerel halkla aynı su kullanılıyor. İçme, yemek yapma ve kişisel hijyen için kişi başına gerekli su miktarına uygun. Su kaynağı barınağın yaklaşık 50 metre ilerisinde, dışarıda. Su kaynağının lokasyonu güvenli. Sıra oluşmuyor ve tüm gün erişime açık.
	Dışkı	Su kaynağına 50m'den fazla mesafede 2-3 adet tuvalet var. Barınaklara uzaklığı uygun. Tuvaletin azlığı nedeniyle, çadır tuvaletler kurulmuş; ama onların da sayısı yeterli değil. Tuvaletlerin konumu güvenli mesafede değil. Kadınlar için mahremiyet yok. El yıkamak ve sifon için su yok. Tuvalet kağıdı veya başka bir temizleme materyali yok. Tuvalet atıklarını tahliye edecek hiçbir mekanizma yok. Yaklaşık 100 kişiye bir tuvalet düşüyor.	100 kişi için 2 tuvalet var. Su kaynağına 50m'den uzak mesafedeler. Temizliği zor değil. Tuvalet atıklarının tahliye sistemi iyi işliyor. Kadınlar için mahremiyet yok.
	Hastalık Taşıyıcı	Çok fazla sinek, sivrisinek ve böcek var. Hiçbir korunma önlemi yok. Gıda çadırlarda saklanıyor.	Sivrisinekler büyük problem, ısırıyorlar. Alınan herhangi bir önlem yok. Gıda özel olarak ayrılmış hücrede saklanıyor.
	Atık	Çöp konteyniri mevcut değil; çöpler toprağa gömülüyor.	Barınakların dışında, 100m'den daha az bir mesafede, kamusal bir konteynir var. Konteynirin yanı sıra, içerideki bir hücrede çöp toplanıyor.
	Barınak, Yerleşim ve Gıda Dışı İhtiyaçlar	Barınak ve Yerleşim	Çadırların yüksekliği standartlara uygun. Çadır büyüklükleri yaklaşık 4x5m ² ve kişi başına düşen gerekli kapalı yaşam alanı için yeterli değil. Uyumak, yıkanmak, giyinmek, çocuklarla ilgilenmek, gıdayı saklamak, ev eşyaları, yemek yapmak ve yemek için bir tek ortak toplanma alanı var. Mahremiyete uygun değil.
Gıda Dışı İhtiyaçlar		Tencere, kap, çatal-kaşık-bıçak, tabak, sürahi gibi yemek materyalleri var. Ocak yok, yemek dışarıda yapılıyor. Elektrik veya hiçbir sürdürülebilir yapay enerji kaynağı mevcut değil. Enerji tasarruflu aydınlatma veya güneş paneli yok. Buzdolabı yok. Isıtma veya havalandırma olanağı yok.	Giyisi, kişisel hijyen, genel ev eşyaları ve çadır malzemeleri gibi temel gıda dışı materyaller mevcut. Tencere, kap, çatal-kaşık-bıçak, tabak ve sürahi gibi mutfak malzemeleri var. Elektrik var, kaçak olarak çekilmiş. Ocak yok, ateş yakıyorlar. Yangın tehlikesi oluşabilir. Buzdolabı yok. Isıtma veya havalandırma yok.
Sağlık	Hastalık durumunda doktora gitme olanağı var. Doktor ve hastane yaklaşık 4-5km uzaklıkta. Doktora gitmek için özel arabalar kullanılıyor.		

İL		ORDU (12-13 Ağustos)	
İLÇE/KÖY		UZUNİSA	
Genel Bilgiler	TÜR	KAMP	
	ÇADIR SAYISI	50-60 (YAKLAŞIK)	
	NÜFUS	500 (YAKLAŞIK)	
Su, Hijyen, Sanitasyon	Hijyen	Temel hijyen tesisleri mevcut: uygun binalar; kadınlar için 12, erkekler için 6 banyo. Kampın içinde ve hemen dışında birkaç el yıkama musluğu, lavabo ve çamaşır yıkama alanı var. Kamp alanındaki musluklar yeterli değil; insanlar dışarıdan su taşımak zorunda kalıyorlar.	
	Su	Kamp içinde 2, dışında 5 musluk mevcut. En yakın su noktası 500m'den daha kısa bir mesafede. Sıra problemi yok. 7/24 erişim var. Su temiz görünüyor, insanlar memnun. İçme suyu, yemek suyu ve kişisel hijyen için kişi başına gereken su miktarı karşılanıyor. Su tankerleri mevcut.	
	Dışkı	Düzenli olarak temizlenen 12 kadın, 12 erkek tuvaleti mevcut. Çadırlar tuvaletlere 30-40m mesafede. Tuvaletler iyi durumda. Mahremiyet var. 20'den az kişiye bir tuvalet düşüyor. Su kaynağına 40-50 metreden uzak mesafedeler. Kadınların tuvaletlerinin erkeklerin tuvaletlerine yakın olması kadınların erişimi açısından sorun teşkil ediyor. Sifon var. Bidonların doldurulduğu çeşmeler var.	
	Hastalık Taşıyıcı	Hastalık taşıyıcı etkenlerden sivrisinekler var ama çok rahatsız edici değil. Buna karşı hiçbir koruma önlemi yok. Gıdalar çadırlarda saklanıyor.	
	Atık	Kamp alanı dışında birkaç çöp konteyniri mevcut. Çadırların önünde, yollarda ve su tesislerinin etrafında su birikintisi yok.	
	Barınak, Yerleşim ve Gıda Dışı İhtiyaçlar	Barınak ve Yerleşim	Çadırların yüksekliği en az 2m. Çadırların kapasitesi yeterli değil, genellikle 3x4m ² boyutundalar. Uyumak, yıkamak, giyinmek, çocuklarla ilgilenmek, gıdayı saklamak, ev eşyaları, yemek yapmak ve yemek için bir tek ortak toplanma alanı mevcut. Mahremiyet yok.
Gıda Dışı İhtiyaçlar		Ocak mevcut olmadığı için, yemek dışarıda ateş yakarak pişiriliyor. Kamp içi sokak lambalarıyla aydınlatılıyor; ama çadırlarda elektrik yok. Enerji tasarruflu aydınlatma / güneş paneli yok. Buzdolabı yok. Isıtma ve soğutma sistemi yok.	
Sağlık	Hastalık durumunda doktora gitme olanağı mevcut. Doktor ve hastane şehir merkezinde, kamp alanına yaklaşık 15km uzaklıkta. Kampa yaklaşık 500m uzaklıkta bir eczane var. Sağlık hizmetlerine kişisel arabalarla ulaşıyor. Toplu taşıma da kullanılıyor; ancak uzun sürüyor.		

hayata destek
İNSANİ YARDIM DERNEĞİ